

# הלכה ברורה

שיעורי מורינו הגאון הרב יהוקאל דברמודיקר שליט"א

גליון קסא - נצבים וילך תשפ"ו

## הלכות ראש השנה ועשרת ימי תשובה

### הכנות לפני ראש השנה לבעל תוקע

א. ראוי שהבעל תוקע והבעל מקריא ילמדו את הלכות התקיעות ועניני התקיעות לפני ראש השנה (מט"א תקפה, ב, משנ"צ ס"ח).

ב. ראוי שהבעל תוקע יתקע בכל יום בחודש אלול, כדי שיהיה מאומן היטב בתקיעות של ראש השנה.

### הכנה שלשה ימים לפני ראש השנה

ג. יש לבעל תפילה ולבעל תוקע להכין עצמם שלשה ימים לפני ראש השנה בהכנה מרובה ביתר שאת בתורה ותפילה וטהרה (מג"א תקפ"א, ט נ"ס השל"ה לח"ס הגנה פרק נ"ב מ"א אות יג), ובדרשות חתם סופר (נ"ד אלול דרוש ג) כתב, שבזמנינו שכל אחד מתפלל תפילת מוסף, ואינו יוצא מהשליח ציבור כמו בזמן הגמרא, צריך כל אחד להכין את עצמו כראוי שלשה ימים לפני ראש השנה.

### בדיקת השופר

ד. שופר שהתעוררה שאלה על כשרותו, כגון שהתעורר ספק אם היה בו נקב בשעת הייצור וסתמו את הנקב עם חומר שאינו מינו באופן שנפסל, רצוי למוסרו לבדיקה למומחים שיבדקו את השופר במשך חודש אלול לפני ראש השנה, שלפעמים סמוך לראש השנה אין זמן לבדוק. אך אם קנו שופר עם כשרות טובה, אין צריך לחשוש שהיה בו נקב וסתמו אותו שלא כדין. אבל לפעמים מתעוררת שאלה אם נהיה בו נקב חדש או נסדק, וצריכים לשאול רב. בדרך כלל נקב אינו פוסל בשופר כל זמן שלא נסתם, אלא שיש מחמירים, ולכן אם אפשר יש לקחת שופר אחר. סדק יכול לפסול את השופר.

ה. שופר שנשתנה קולו מחמת ציפוי חיצוני, פסול. ומה שאין חוששים בכל תקיעת שופר שיסתנה קול השופר מחמת היד האוחזת בו, צריך לומר כיון שהדין שצריך להחזיק השופר ביד, כמו שדרשו חז"ל (ר"ה לג.), לכן אין צורך לומר שיפסל מחמת שינוי הקול שנהיה על ידי זה. או אפשר לומר, דקיס לחז"ל שהיד האוחזת בשופר אינה משנה את הקול.

ו. שופר שנהיה בו כמו גלד דק, כשר.

ז. יש שעוררו על כשרות השופרות שבזמנינו שמגיעים ממרוקו, ששם יש הרבה אילים ששוחטים לחג הקרבן שלהם, ומהם לוקחים השופרות, וטענו שכיון שנשחט לשם קרבן, פסול למצוה, אע"פ שאינם ממש עובדי עבודה זרה. ועוד, ששוחט לשם הרים שיש להחמיר בזה. אך למעשה פוסקים שאין חשש בזה. ויש יחידים שמחמירים לקחת שופרות ממקומות אחרים, כגון מפולין או דרום אמריקה.

### קניית שופר

ח. לכתחילה מצות השופר היא בקרן של איל, וצ"ל לעקדת יצחק. ולדעת הרמב"ם (שופר א, א) זה מעכב בדיעבד. אמנם להלכה אינו מעכב (שו"ע תקפ"א, א). אולם יש להוסיף עד שליש במעות כדי לקחת שופר של איל. וצ"ל תימן נוהגים לקחת שופר של יעל.

ט. בקניית שופר אין חילוק היכן מתחיל הסיבוב של השופר עצמו, בימין או בשמאל, אלא שלא יאסר בדרך כלל מציעים לקנות צד שמאלי של האיל, ולמי שאינו איסור צד ימין, כדי שיהיה יותר נוח לאחיזה בשעת התקיעה.

י. שופר מרוקאי שטוח ומיושר כולו ויש מהם שיש בו כמין טבעת קרוב לפיו, ואינו עולה כלפי מעלה, ואומרים שעשו כן בשעת

הגזירה שיוכלו להחזירו כניסו, מצד הדין כשר, אמנם יש ענין שיהיה עולה למעלה.

### קניית מקומות בבית הכנסת

יא. כפי שנתבאר בגליונות הקודמים אפשר לקנות מקומות בבית הכנסת ממעות מעשר כשחושב על זה מתחילה. ודוקא מי שנותן מעשר כספים לכל צדקה, ולא רק לעניים.

### שכירות דירה לראש השנה

יב. מצוי ששוכרים דירות לראש השנה, מי ששכר דירה לראש השנה, ורוצה לחזור בו מהשכירות, אף שלא עשה קנין, אין לחזור מהשכירות, משום מחוסר אמנה כמבואר בשו"ע (ח"מ כז, ז). ואם הם 'תרי תרעי', כלומר שנשתנה השער, ואפשר למצוא יותר בזול, או מצא משהו שנתחדש ולא ידע מלפני כן, יש בזה מחלוקת בשו"ע (ס"א) אם יש בזה מחוסר אמנה או לא. ויש בזה מחלוקת הפוסקים איך פוסקים להלכה. אמנם אם גרם הפסד שעל ידי זה לא מצא שוכר אחר, חייב לשלם. בכל שאלה בדינים אלו, יש להתייעץ עם רב הבקי בהלכות אלו.

### שכר לשמור על ילדים

יג. אסור לקחת שכר כדי לשמור על הילדים בזמני התפילות, משום שכר שבת ויום טוב (כמבואר בא"ח שו"א, ז). אמנם אם משלם בהבלעה עם ימות החול, מותר (כמבואר שם). יד. אם סיכמו שתי נשים שאחת שומרת על הילדים של שתיהם ביום ראשון של ראש השנה, והשניה תשמור על הילדים של שתיהם ביום שני של ראש השנה, וביום השני זה יותר זמן, מחמת התקיעות, הדבר אסור משום ריבית, שמשלמת יותר בשמירה משום שמשלמת לה על זה יותר מאוחר. אלא אם כן סיכמו ביניהם שאינם מחויבים בדבר, דהיינו, שהשניה אינה מחויבת לשמור ביום שני על כל הילדים, אלא כרצונה, שאז אינו חוב כלל.

### הלכות אמירת סליחות

א. לכתחילה אין לומר לילדים בשבת לישון כדי שיוכלו לומר סליחות במוצאי שבת, אלא אם כן אין ברירה (מג"א כז, זקס ספר חסידים).

ב. האומר סליחות בחצות, והולך לישון קצת בלילה לפני הסליחות, ועיקר שינתו תהיה אחרי סליחות, אינו צריך לברך ברכות התורה לפני הסליחות.

ג. האומר סליחות בחצות לילה, ועדיין לא התפלל מעריב, יכול לומר סליחות, אך יקרא קריאת שמע לפני חצות הלילה.

ד. מנהג קהילות הספרדים לומר 'סליחות' מיום ב' אלול ופזנאש חודש אין אומרים סליחות עד ראש השנה. ומנהג קהילות האשכנזים לומר 'סליחות' ממוצאי שבת שלפני ראש השנה עד ראש השנה. ואם אין ארבעה ימים ממוצאי שבת עד ראש השנה, מתחילים במוצאי שבת של שבת שלפניה והיינו כמוצאי שבת פרשת כי תבוא (רמ"א תקפ"א, א), והטעם שצריך ארבעה ימים. א. לפי שהיו רגילים להתענות עשרה ימים בימי הסליחות ועשרת ימי תשובה, ואם יש פחות מארבעה ימים אין עשרה ימי תענית. ב. שיש ענין שיהיו ארבעה ימי ציבור קודם ראש השנה, כמו בקרבן תמיד. ג. בלקט יוסף (או"ח עמ' קיז) כתב הטעם שמתחילים אחר שבת, לפי שצצת לומדים יותר תורה, ויש יותר שמחה, ולכן אפשר לבקש סליחות, שאין עומדים להתפלל אלא מתוך שמחה של מצוה. ד. והגר"א (ס"א) כתב הטעם, שמתחילים מיום כ"ה אלול יום בריאת העולם, וקבעו יום מסויים שיהיה תמיד בתחילת הצונו. וכן אומרים סליחות בעשרת ימי תשובה עד ערב יום הכיפורים מלבד בשבת (רמ"א תרכ, א).

### זמן אמירת הסליחות

ה. לכתחילה רצוי לומר סליחות באשמורת הבוקר, בשליש האחרון של הלילה, שהוא 'עת רצון'. ונקרא 'אשמורת' על שם שזה האשמורה האחרונה של המלאכים שאומרים שירה בשמים. הזמן שנמשך 'אשמורת הבוקר', לדעת הרמ"א (תרכ, א) הוא עד עלות השחר, ולדעת הגר"א (סי' נח) הוא עד הגז החמה. וזה תלוי במחלוקת הפוסקים בחיוב זמני השעות בסוף זמן קריאת שמע ותפילה, שהסוברים כזמן תפילה השני שמשקצים את שעות היום מהנז החמה עד שקיעת החמה, סוברים ש'אשמורת הבוקר' היא עד הגז החמה. ומוכיחים כן מהגמרא (ברכות ג:) שהאשמורה מסתיימת בתחילת השעות של קריאת שמע. בהרבה קהילות נוהגים לומר בחצות הלילה, שהוא גם כן זמן של 'עת רצון' (כמבואר בשו"ע א, ב). ומנהג כמה קהילות (רוזין טטרוביץ ועוד) לומר את הסליחות של היום הראשון, ושל ערב ראש השנה, ושל י"ג מדות, בחצות הלילה, ואת שאר הסליחות בבוקר. ויש נוהגים סליחות של הלילה הראשון אומרים בחצות לילה, ושאר הסליחות אומרים לפנות צוקר. ואם אינם יכולים לומר בשעה זו, יאמרו בשעה אחרת מהיום. ובזמנינו חלק גדול מהציבור נוהגים לומר את הסליחות לפני תפילת שחרית ביום, ומשתדלים לקום מוקדם יותר מימים רגילים.

ו. חלק עיקרי מהסליחות הוא אמירת י"ג מדות של רחמים. ולפי נוסח אשכנז אין אומרים כלל י"ג מדות כל השנה מלבד בחגיגות ציבור וימי הסליחות. ולנוסח ספרד אומרים בכל יום שאומרים תחנון. לפי דעת רוב הפוסקים (בכ"ז תקפ"א, ב, מג"א תקס"ה, ה, ומשנ"ב ס"ס יב) אין לומר י"ג מדות לפני חצות הלילה. ולפי שיטתם יותר טוב לומר את הסליחות עם י"ג מדות באמצע היום, מאשר לומר אותם בלילה לפני חצות הלילה. ואמנם אפשר לומר את הסליחות עד י"ג מדות לפני חצות. אמנם יש קהילות ורחמסטריווקא וגור וקלני וביאלא, ובמשמרת שלום מביא כן מהרה"ק מרחוץ, וכן נהגו הרה"ק מהסיאטין והרה"ק מבוסק זצ"ל שנוהגים לומר את הסליחות עם אמירת הי"ג מידות בתחילת הלילה באשמורה הראשונה, שהוא גמר השליש הראשון של הלילה, שהוא בערך בשעה 10:30. ויש להם על מי לסמוך. ומי שאין מנהג קהילתו כן, לא ינהג כן, כיון שדעת רוב הפוסקים שאין לומר אז י"ג מדות. ובשעת הדחק, כגון מלמד תשב"ר שאין לו זמן אחר לומר סליחות, יכול לסמוך על מנהג זה (הגרמ"ש קליין). וכן נשים שרוצות לומר סליחות בליל ראשון, ואין להם אפשרות אחרת, יכולים לסמוך על זה.

ז. רצוי לעמוד בכל הסליחות. ומי שקשה לו לעמוד בכל הסליחות, יעמוד באמירת י"ג מידות, מתחילת אמירת 'קל מלך' (מט"א ס"ס יח). ואם קשה לו לעמוד מתחילת אמירת 'קל מלך', יעמוד רק מ'ויעבור'. וכן באמירת הוידוי.

ח. המתפלל בבית הכנסת שאומרים שם סליחות בנוסח אחר ממה שהוא רגיל לומר, כגון שהם אומרים בנוסח ליטא, והוא רגיל לומר בנוסח פולין, או להיפך, יכול לנהוג איך שרוצה, דהיינו שיכול לומר את הנוסח שהציבור אומרים, ויכול לומר את הנוסח שהוא רגיל בו.

ט. הגיע לבית הכנסת ורואה שהציבור אומרים סליחות, והוא עדיין לא בירך ברכות התורה, יברך ברכת 'אשר בחר בנו' ופסוקי ברכת כהנים, וכיון שסליחות אומרים פסוקים, כריך לומר ברכות התורה לפני זה, לפי דעת הרבה פוסקים, כמבואר בשו"ע (מו"ז, ט, ולבוש וט"ז תקפ"א, ב). וכריך לומר פסוקים של ברכת כהנים אחרי ברכת התורה, ואי אפשר לסמוך על הפסוקים שאומרים בסליחות, שכיון שאומרים אותם לשם תפילה, לדעת הרבה פוסקים לא נחשב לימוד, והכי כריך ללמוד מיד אחר ברכת התורה, ואחר כך יאמר את הסליחות, ואחרי הסליחות יברך ברכת 'לעסוק בדברי תורה

והערב נא' וימשיך 'אלו דברים', ולא יברך שוב ברכת 'אשר בחר בנו' וכמבואר בשו"ע (קלט, ט) שאפשר לחלק את ברכות התורה בשעת הדחק אפשר לומר סליחות לפני ברכת התורה, וסומכים על דעת הפוסקים שאין צריך לברך ברכת התורה לפני סליחות, כיון שהוא דרך תפילה. וכן היה המנהג הקדום, כמבואר בביאור הגר"א (מו"ז) שאמרו באשמורת הבוקר סליחות ואחר כך ברכת התורה.

י. לכתחילה צריך לומר את הסליחות לפני תפילת שחרית. ואם אין לו מנין לסליחות לפני תפילת שחרית, יאמר אחר תפילת שחרית. ואם הוא דחוק ואינו יכול לומר את כל הסליחות עם הציבור, יאמר עמהם את הסליחות שאומרים עם י"ג מדות לפני התפילה, וישלים אחר כך את השאר.

יא. השכים בבוקר לומר 'סליחות', ויש לפניו שתי אפשרויות, או לומר סליחות ואחר כך להתפלל, או להתפלל כותיקין ואחר כך לומר סליחות. נראה שמה שמרגיש שיביא אותו ליותר יראת שמים, כך יעשה.

יב. הרוצים לעשות מנין לסליחות ולומר קדיש וי"ג מדות, אפשר להתחיל גם אם אין רוב ציבור מתחילים עכשיו, אבל לענין המעלה שייחשב כתפילת הציבור, יש להקפיד שיהיה רוב מתפללים.

### דיני ש"צ בסליחות

יג. הש"ץ מתעטף בטלית קודם אמירת סליחות. וכשאומרים סליחות בלילה, לא יתעטף בטלית שלו, ולא בטלית של הקהל שמחוייבת בברכה, אלא ישאל טלית מאיש אחר, ויכוון שלא לקנותה וללאת מספק ברכות, שי"א שבגד של יום חייב בציצית בלילה (מ"ב תקפ"א, ו), ואף שלובשים תמיד טלית קטן בלילה, ואין חוששים לספק ברכות, צ"ל שכאן אינו צא לקיים מצוות ציצית, אלא בשביל כבוד הציבור, וזוה אומרים שלא יכנס לספק ברכות, אבל מי שרואה ללאת מצוות ציצית בלילה מספק, אין כריך לחשוש לספק ברכות, שעדיף שיקיים את המצוה בלי ברכה, מאשר לא לקיים את המצוה כלל. והנוהגים תמיד שלא לברך על טלית הקהל, ושסובבים שרק אם זה שייך לכולם ממך, שקנו את זה בשותפות מכספי כולם, אז נחשב כטלית של כל אחד, וכריך לברך, אבל אם אחד תרם טליתו לבית הכנסת, כפי שהמציאות היום נדרכ כלל, זה אינו שייך לכולם, יכולים ללבוש טלית של הקהל (הכו"ש תפילה ג, יב).

**יד.** ציבור שרוצים לומר סליחות, ואין להם שליח ציבור אלא מי שכבר אמר סליחות, מותר לו להיות שליח ציבור עבורם, שמותר לומר סליחות כמה פעמים (שנה"ל ה, סו).  
**יו.** כתב הרמ"א (תקפא, א) שהשליח ציבור של סליחות יהיה שליח ציבור גם בתפילת שחרית ותפילת מנחה, שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור. אך בזמנינו ברוב המקומות אין נוהגים כן.

### י"ג מדות

**יז.** האוחז באמצע אמירת הסליחות, והתחילו הציבור לומר 'קל מלך יושב על כסא רחמים', אם רוצה יכול להפסיק ולומר עמהם 'קל מלך', ואם רוצה להמשיך את הסליחות יכול להמשיך במקום שאוחז, וכשהשליח ציבור מגיע ל'ויעבור', יאמר עם הציבור י"ג מדות מפסוק 'ויעבור ה' וגו' וכן כתב ניסו"ה (פי"א) שאמר עם הציבור מויעבור ה' עד 'ונקה', או עד 'ורב חסד לכל קוראיו', ואחר כך יחזור למקום שאוחז, וכשגמר את הסליחה ימשיך לסליחה הבאה, ואינו צריך לומר שוב 'קל מלך' ושאמירת 'קל מלך' היא רק הקדמה לאמירת י"ג מדות. וכ"כ השבט הלוי (ט, כד), אמנם יאמר את הפסוקים שלפני הסליחה הבאה, שעיקר הסליחות הם הפסוקים שלפני כל סליחה (מחש"ס סי' סח), ולכן אין לדלגם.  
**יז.** השומע ציבור שאומרים י"ג מדות לפני חצות, והוא נוהג כדעת הפוסקים שאין לומר י"ג מדות לפני חצות, דעת הרבה פוסקים שלא יענה עמהם, ולמעשה נראה שיאמר בניגון של לימוד.

**יח.** השומע שהציבור אומרים י"ג מדות כשהוא באמצע הברכה, לא יענה עמהם, ולאף שמלד הסדרה היה נראה שמותר לענות באמצע ברכה ארוכה, כמו 'ואר אור', כמו כל דבר שצדקושה צריך עשרה שמותר לומר באמצע הברכה (כמס"כ צק"ע הרב סו, ב), מ"מ צהלה לדוד (סס ז) כתב, שהמנהג שלא לענות, וזיאר הטעם, שאפשר שאין ממש חיוב על הציבור לענות, וכן אם עומד באמירת 'אלקי נא' לא יענה, שדינו באמצע הברכה. אם שומע באמצע פסוקי דזמרה, היה נראה שאפשר לענות. אבל דעת השנה"ל (ט, א) שאין לענות. וז"ל.  
**יט.** אין לומר י"ג מדות ביחיד (שק"ע תקסה, ה, מ"ב תקפא, ד). אמנם מותר לאמרם דרך קריאה בניגון ובטעמים (מ"ב תקסה, יג). ובאגרות משה (יו"ד ג, כא) כתב, שמותר גם אם אומר בניגון שלומד, ואין צריך דוקא טעמי המקרא. ונצו"ת דברי

יעקב (ד) כתב, שיזהר לגמור כל הפסוק כולו, שהרי כל פסוקא דלא פסקיה משה אנו לא פסקינו. וכן כתב באגרות משה (יו"ד ג, כא) שהאומרו ביחיד יסיים עד סוף הפסוק ולא יעזור אחרי 'ונקה'. וכן כתב בזה החיים (קלא, כג). ואין המנהג כן, והדבר צריך תלמוד מה טעם המנהג. וראה בפתח הדביר (נא, ו) שכתב שאינו צריך להשלים הפסוק, כיון שניכר שעיקר כוונתו להזכיר את מידות הרחמים דרך בקשה. ואפשר לומר עוד, שכיון שנתקן לאמרו צ"ג מידות גם כלי השלמת הפסוק, לכן גם מי שאומרו בתורת לימוד, מותר לו להפסיק.

**כ.** התחיל לומר י"ג מדות עם הציבור, אף שהציבור אומרים מהר והוא אומר במתינות ובכוונת הלב בפירוש המילות, מותר לו לסיים לבדו, כיון שהתחיל עם הציבור (כה"ח קלא, כד).

**כא.** יש אומרים (ט"ז תקסה, ב, מט"א תקפא, כא, ומשנ"צ תקפא, ד) שבכל מקום שמוזכר י"ג מדות כמו תפילת 'קל מלך יושב על כסא רחמים' או סליחות 'שלוש עשרה מדות האמורות בחנינה', אין לאומרו ביחיד, ויש מתירים (שצלי הלקט רפב, ברכ"י קלא, יא, ושעה"ל תקסה, י, ויש סתירה במשנ"צ צענין זא), וכיון שהרבה אחרונים סוברים שאין לומר, כדאי שלא לומר (קאה המטה תקפא, נה), אבל אם רוצה יכול לסמוך על המקילים ולומר.

**כב.** השומע סליחות בטלפון, נחלקו הפוסקים אם מותר לומר עמהם י"ג מידות, כיון שיש לפעמים צוואה או גוי שמפסיק בינו לבין הציבור האומרים (כמבואר צק"ע נה, כ, ומשנ"צ סב), ואף שהקול של הטלפון אינו הולך במקום הצוואה, אלא דרך חושים מתחת הקרקע או למעלה, או דרך גלי קול, לכן עדיף לומר בניגון של לימוד. והמיקל בזה יש לו על מי לסמוך. ולכן נשים המתפללות באולם סמוך, ושומעות את הסליחות עם רמקול, יש להקל שיאמרו י"ג מדות כשהקהל אומרים.

### וידוי ונפילת אפים בסליחות

**כג.** באמירת הוידוי 'אשמנו' טוב שישחה כמו ב'מודים', ולא ישען על איזה דבר בחוזק, כגון שולחן או סטנדר, באופן שאם ינטל אותו דבר, יפול (מ"ב תרז, י). חולה שקשה לו לעמוד בשחייה, די שיכוף את ראשו מעט (שעה"ל סס ו).

**כד.** בסליחות כתוב לומר 'אשמנו' שלש פעמים, ורוב קהילות החסידים נוהגים על פי האר"י (שעה"כ סוף ענין תפילת שחרית) שאין אומרים 'אשמנו' אלא פעם אחת (אלף המגן תקפא,

לז), גם בסליחות ערב ראש השנה, אבל אומרים 'אשמנו מכל עם' עד 'ועדיין לא שבנו' ואח"כ מדלגים וממשיכים 'לעינינו עשקו עמלינו'.

**כה.** דעת כמה פוסקים שאין עושים נפילת אפים בלילה, ורק קרוב ליום מותר (עי' שו"ע קלא, ג, ומט"א תקפא, יט). אמנם המנהג הרגיל שאומרים סליחות בחצות הלילה עם נפילת אפים, אפילו כשאנו קרוב ליום (כמבואר במ"צ קלא, יח שמהות אפשר להקל).

**כו.** כשיש חתן או ברית מילה, יש נוהגים שמדלגים הווידוי ונפילת אפיים, ואומרים עד 'הרחמים והסליחות' (קנה המטה תרכ, כת. וכן מנהג צאיאן). ויש שנהגו לומר את הכל (אלף המגן תקפא הע' על ס"ח). ואם אומרים את הסליחות בחצות הלילה, והברית למחרת בבוקר, לכו"ע אומרים את הכל (לבושי מרדכי או"ח רכו).

### לשון תרגום ביחיד

**כז.** כל תפילה שהיא בלשון תרגום, כמו 'מחי ומסי', 'מרן דבשמיא לך מתחננן', אין לאמרו ביחיד (מט"א סס ומ"צ תקפא, ז). אבל אם התחיל 'מחי ומסי' יחד עם הציבור, ויצאו, מותר לגמור ביחיד. וכן אם יש עשרה אנשים בבית הכנסת, יכול לומר לשון תרגום אם אומר בקול. ווי"א (עיין בשו"ע קא, ז) שאפשר לאומרם גם ביחיד. וכן המנהג לפי דעת השו"ע הרב (רפד, יד) לומר 'יקום פורקן' בשבת במתפלל ביחיד.

**כח.** התחילו הסליחות בעשרה ויצאו מקצתם ונשארו רובם, ואין עשרה, יכולים לומר קדיש בסוף (כמבואר בשו"ע נה, ג, ובמשנ"צ סס ו. אמנם לדעת השו"ע הרב סס ז יתכן שאין לומר קדיש), אבל לא יאמרו י"ג מדות ו'מחי ומסי'.

**כט.** הצריך לצרכיו, ויצא באמצע סליחות, יש צד לומר שמותר להמשיך ביחיד, שנחשב התחיל בהיתר, ויל"ע בזה. ל. בהרבה קהילות המנהג לפתוח את ארון הקודש באמירת 'שמע קולינו', ויש קהילות שאין נוהגים כן.

**לא.** יש מקומות שנוהגים שאבל אינו שליח ציבור בתפילות מיום ראשון של סליחות עד אחרי שמחת תורה, אך המנהג ברוב המקומות שמתפלל כרגיל.

**לב.** יש נוהגים לצום ביום ראשון של סליחות (מג"א תקפא, ח שרוב הקהל כמים. אך בזמנינו רוב הקהל אינם כמים). ויש נוהגים לצום עד חצות.

**לג.** במוצאי שבת פרשת נצבים וילך בשנה זו אומרים 'ויהי נועם', כיון שראש השנה חל בשבת, ולא באמצע השבוע.

### תענית ערב ראש השנה

**לד.** נוהגים להתענות בערב ראש השנה בשביל תשובה (שו"ע תקפא, ז). בזמנינו נוהגים להתענות מעלות השחר עד חצות. ואם יש סעודת מצוה, כגון סעודת ברית מילה, מותר לאכול (מט"א סס). ומי ששתה בטעות, גם כן ימשיך את התענית עד חצות. וכשחל פדיון הבן בערב ראש השנה, אפשר לעשות בערב ראש השנה. אם זה קשה, אפשר לעשות כליל ערב ראש השנה אם עבר מהלידה כ"ט יום וי"צ שעות ותשנ"ג חלקים. וכן הוראת בעל שטת הלוי. לה. המרגיש חולשה, מותר לאכול, ואינו צריך התרת נדרים, מפני שאינו רוצה לבטל המנהג לגמרי (כמש"כ הדגמ"ר ציו"ד ריד ד"ה שלא, והוצא בשעה"ל תקפא, לג).

**לו.** יש שאין נוהגים לצום בערב ראש השנה, משום שבזמנינו הצום יותר קשה לאנשים. ויש עושים סיוס מסכת. לז. ערב ראש השנה הוא זמן מיוחד לתשובה על כל השנה. וכן כתב באגרת התשובה של רבינו יונה. ויש ענין שכל אחד יקבל על עצמו איזו קבלה בדבר שידוע אצלו שצריך חיזוק, ותהיה קבלה קטנה שיוכל לעמוד בה כל השנה.

### מדיני סליחות בערב ראש השנה ותפילת שחרית

**לח.** בערב ראש השנה מרבים בסליחות, ונקרא סליחות 'זכור ברית', על שם הסליחה 'זכור ברית אברהם ועקדת יצחק'.

**לט.** אף שאין אומרים תחנון ונפילת אפים בתפילת שחרית בערב ראש השנה, בסליחות אומרים תחנון ונפילת אפים כיון שהוא בלילה, ואף אם נמשכה אמירת התחנון ביום (משנ"צ תקפא, כג). והמנהג בזמנינו שגם אם התחילו את הסליחות ביום בערב ראש השנה אומרים תחנון, כיון שהתחנון שייך לסליחות.

**מ.** אומרים 'למנצח' בתפילת שחרית בערב ראש השנה. ויש נוהגים שאין אומרים 'למנצח' כשאין אומרים תחנון.

**מא.** אין תוקעים תקיעות של חודש אלול בערב ראש השנה (ש"ע תקפ"א, ג). והטעם (מוצא צמ"צ כד) כדי להפסיק בין תקיעות רשות לחובה. ומביא מהמנהגים עוד טעם, כדי לבלבל את השטן. והגר"א (ס"ט) כתב, שהשופר של ראש השנה בא לעורר לתשובה, כמו שכתב הרמב"ם שבתקיעת שופר של ראש השנה רמז יש בו כלומר עוררו ישנים משנתכם. ואם תוקעים ל' יום ברציפות, מכאן ואילך כיון דדש דש, כמו שמצינו בגמ' (גיטין נז.) ביתוש שנכנס לראש של טיטוס, שאחר ל' יום התרגל לרעש ולא נשתתק, לכן יש להפסיק התקיעות בערב ראש השנה. טעם זה מתאים עם המנהג שמתחילים לתקוע ביום א' דר"ח אלול, שאז יש ל' יום עם ערב ראש השנה. וגם כשראש השנה חל בשבת אין תוקעים בערב ראש השנה (מ"צ כד), ואף שממילא אז אין תקיעות ביום א' דר"ה, איחא צספה"ק ש"ס בחי' תקיעות רוחניות צסמים, וגם צסצחות סל חודש אלול שאין תוקעים, י"ס בחינת תקיעות צסמים. ואם תוקע כדי להתרגל בתקיעות, מותר לתקוע בחדר סגור (מ"צ ס).

#### **'התרת נדרים' בערב ראש השנה**

**א.** נוהגים לעשות 'התרת נדרים' בערב ראש השנה לאחר תפילת שחרית ועל פי המבואר בגמרא (נדרים כג:) הנוטה שלא יתקיימו נדריו, יעמוד בראש השנה ויאמר 'כל נדר שאני עתיד ליזכר יהא בטל', ולכן קצתו לעשות התרת נדרים ומסירת מודעה בערב ראש השנה. ובתחילה מתירים את הנדרים שנדר במשך השנה שעברה, ואחר כך עושים 'מסירת מודעה' על כל הנדרים ומנהגים טובים שיעשה במשך השנה הבאה שיהיה בלי נדר. ומנהג סקווירא לעשות 'התרת נדרים' בערב ראש השנה אחר פלג המנחה. מנהג ויזניץ לעשות 'התרת נדרים' בערב יום כיפור, או ביום סליחות י"ג מדות. וכן נהג אדמו"ר זצ"ל מבאליאן לעשות בערב יו"כ. בסידור חצ"ד כתוב לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה לפני חלות. וצ"ס מה הענין לפני חלות או לאחר פלג המנחה דייקא.

**ב.** מותר לעשות 'התרת נדרים' בלילה. וכן בבוקר לפני תפילת שחרית, ואינו נחשב כעשיית חפציו שאסור לפני תפילת שחרית.

**ג.** הסדר של 'התרת נדרים' הוא, שאומר בפני שלשה אנשים 'שמעו נא רבותי' וכל הנוסח, והשלשה אנשים אומרים שלש פעמים 'הכל מותר לך'. ונענין הנוסח המקובל 'שמעו נא רבותי דיינים מומחים', י"ס שהעירו על מה שאומרים 'מומחים' וכי הם דיינים מומחים, וכן מה שאומרים 'אפילו נזירות שמשון', והרי

נזירות שמשון אינו מועיל לה התרה, אבל י"ס יישובים לקושיות אלו. ובשעת הדחק מי שאינו יכול לומר את כל הנוסח, יכול לומר לשלשה אנשים בקיצור 'אני רוצה להתיר נדרים שאיני זוכר אותם, ורק את הנדרים שאפשר להתיר אותם'. והם יאמרו שלוש פעמים 'מותר לך'.

**ד.** בשעת הדחק יכולים כמה אנשים לעשות יחד התרת נדרים, שהם יאמרו יחד 'שמעו נא רבותי', והשלשה המתירים יתירו לכולם ויאמרו בלשון רבים 'הכל מותרים לכם', משום שמצד הדין אפשר לעשות התרת נדרים לכמה אנשים יחד.

**ה.** טעם שעושים ה'מסירת מודעה' אחר התרת נדרים, מכיון שלפעמים מתחיל לנהוג מנהגים טובים במשך השנה, ולפעמים הנהגת מנהג טוב נחשבת כמו נדר, ואם עובר על זה הוא כמו מי שעובר על נדר, אבל כיון שאומר לפני זה שכל המנהגים של השנה הבאה יהיו בלי נדר, אינו נחשב כנדר. אמנם מי שאמר לשון נדר, אין לסמוך לכתחילה על ה'מסירת מודעה', ורק מי שנהג מנהג טוב ולא אמר 'בלי נדר', אפשר לסמוך על ה'מסירת מודעה' שאין צריך התרה. ו. מי שזוכר איזה נדר שנדר, אין לו לסמוך על 'התרת נדרים' של ערב ראש השנה, אלא צריך לפרט את הנדר בפני אחד מהשלשה אנשים, ולעשות פתח וחרטה. וכן אם נזכר במשך השנה באיזה נדר שנדר, לא יסמוך על 'התרת נדרים' שעשה בערב ראש השנה, אלא יעשה 'התרת נדרים' כדינו, ויפרט את הנדר בפני אחד מהשלשה אנשים, ויעשה פתח וחרטה כפי ההלכה. ואי אפשר להתיר נדר עד שיחול, דהיינו מי שעשה נדר שבראש השנה יעשה כך וכך, אינו יכול להתיר עד ראש השנה (נדרים כ, וס"ע יו"ד רכח, יז).

**ז.** שלשה אנשים המתירים יכולים להיות קרובים למי שמתירים עבורו, וכן יכולים להיות קרובים זה לזה, ולכן אפשר שיהיו אב ובן (ס"ע יו"ד רכח, ג).

**ח.** יש סוברים שב'התרת נדרים' של אנשים גדולים כל השלשה אנשים צריך שיהיו גדולים, ולא יהיה אחד מהם בחור בר מצוה, וסלא לסמוך על חזקה דכאל, אך למעשה נראה שב'התרת נדרים' רגילה של ערב ראש השנה, אפשר לצרף בחור בר מצוה, ורק אם יש לאדם גדול נדר שרוצה להתיר, לא יהיה אחד מהשלשה אנשים בחור בר מצוה.

ט. יש נוהגים שגם ילד מגיל י"ב שנים עושה 'התרת נדרים' בערב ראש השנה, כיון שהדין הוא שמופלא הסמוך לאיש שהוא ילד בן י"ב שנים וילדה בת י"א שנים וזוהי שנה לפני שנהיו גדולים דינו כגדול שהנדר שלו חל, ונראה להנהיג שכל ילד ביום שנהיה בו י"ב שנים יאמר שכל הנדרים והמנהגים שיעשה מכאן ולהבא הם כלי נדר, וכן ביום הנדר יאמר כן. אמנם י"א (מל"מ נזירות ב, יג, למי צינה דיני נדרים כח) שאין התרת נדרים מועילה לנדר של מופלא הסמוך לאיש. המנהג הרגיל הוא שלפני הבר מצוה אינו עושה 'התרת נדרים'.

י. יש נוהגים שאחר שעשה 'התרת נדרים' שלו יעשה 'התרת נדרים' עבור אשתו, שהדין הוא שבעל יכול להיות שליח להתיר נדרי אשתו, והדין הוא שרק הבעל יכול להיות שליח, ולא איש אחר, וצריך לעשות 'התרת נדרים' עבורה רק כשהם כבר יושבים לפני זה, ולא לכנס אותם בשביל זה, שאין זה כבוד לכנס אנשים עבור התרת נדרי אשה (כמבואר בנדרים ט:). אך המנהג הרגיל שאין עושים 'התרת נדרים' בערב ראש השנה עבור אשתו.

יא. יש נוהגים לעשות סדר 'התרת קללות' בערב ראש השנה אחר תפילת שחרית אחר סדר 'התרת נדרים', וכן מנהג ירושלים (וכן מנהג בארץ, ולעלוז ועוד).

יב. מי שלא עשה 'התרת נדרים' בערב ראש השנה, ישתדל לעשות בעשרת ימי תשובה (עיין מט"א תקפא, יט).

### הכנות לראש השנה

א. נוהגים שמספרים שערות הראש בערב ראש השנה, לכבוד יום טוב, וגם להראות שאנו בטוחים בחדו של הקב"ה שנצא זכאים בדין (שו"ע תקפא, ד, ומ"ז כה). וכן גוזזים ציפורנים (מט"א תרכה, יג), וואע"פ שמתחיל לגדול ביום שני של ראש השנה, אין בכך כלום, שאין איסור במה שמתחיל לגדול, וכל מה שאין גוזזים ציפורנים ביום חמישי, הוא רק שאין זה כ"כ כבוד שנת כשמתחיל לגדול בשבת אם אפשר לגזוז ביום שני.

ב. אָבֵל תוך שלשים מסתפר בערב ראש השנה, כי ראש השנה מבטל אבילות. אָבֵל על אב ואם, מסתפר רק אחר שלשה חדשים כשיעור גערה, ויש מקילים לכבוד יום טוב אחר שני חדשים.

ג. מי ששערות ראשו גדולות, ויש לו ספק אם להסתפר לפני ראש השנה או לפני סוכות, יסתפר לפני ר"ה שזה

קודם, וגם יש ענין מיוחד בזה להראות שאנו בטוחים בדין. ואומרים שאלמו"ר מצאנו ז"ל הסתפר בערב סוכות ולא בערב ר"ה.

ד. מי שיודע שלא יהיה לו זמן להסתפר בערב ראש השנה, יכול להסתפר לפני כן, ויכול להסתפר בערב שבת שלפני ראש השנה, ונחשב שמסתפר גם לכבוד שבת וגם לכבוד ראש השנה.

ה. נוהגים לרחוץ בחמין ולטבול במקוה טהרה בערב ראש השנה משום טהרה (מט"א סס ז). גם אלו שאין טובלים בכל ערב שבת במקוה, בערב ראש השנה נוהגים הרבה לטבול (אלף המנן על מט"א נג). ועל פי האר"י הקדוש אפשר לטבול משעתיים לפני חצות ואמנם הג"ר יעקב הלל ראש ישיבת אהבת שלום כתב, שיטען שהאר"י הקדוש מדבר רק על ערב שבת ולא על ערב יום טוב, שאז א"א לטבול לפני חצות.

ו. מותר להסתפר ולעשות את כל המלאכות בערב ראש השנה, כמו בכל ערב שבת, ורק בערב פסח אסור.

ז. אין עושים הקזת דם או תרומת דם בערב ראש השנה, וכן בכל ערב יו"ט, גזירה אטו ערב חג השבועות, שאז יש בזה סכנה. אמנם בדיקת דם, מותר (שנת קכט. ושו"ע תסח, י).

ח. הרבה נוהגים לקנות סכין לסגולה לפרנסה (סגולת יסאל אות כ). וצריך לטבול את הסכין לפני ראש השנה. ואם לא טבל, אין להשתמש בה אפילו פעם אחת, ואין לטבול בשבת ויום טוב (שו"ע סג, ו). אמנם יש עצה לטבול בהערמה, שמדיח את הסכין בתוך מי המקוה. אך אם מברך 'על טבילת כלים' אסור לו לעשות כן בשבת ויום טוב, כי ניכר שטובל לשם טבילה (עי' ביה"ל סס ד"ה ימלאנו).

ט. סכינים שלא טבלו אותם, אינם מוקצים ביום טוב.

י. הנוהגים להגעיל כל הכלים החדשים ממתכת משום שמורחים עליהם שומן איסור, בסכין חדש אין צריך הגעלה, לפי שהחידוד מוציא את בליעת האיסור (הגרמ"י לנדא ז"ל רב בני ברק).

יא. מוסדות המחלקים סכינים לפני ראש השנה לתורמים, יכולים לטבול אותם קודם נתינתם, גם לפי הסוברים שבחנות אין טבילת המוכר מועילה, כאן מועילה הטבילה, שיש חילוק בין מכירה לנתינת מתנה, שכל שנותן מתנה לחבירו מועילה הטבילה שהנותן טובל.

**יב.** מוסדות המחלקים סכינים בראש השנה עצמו, יש להם להקנות הסכינים מערב יום טוב, משום שאסור לתת מתנה ביום טוב. אמנם יש מתירים לתת מתנה ביום טוב, אבל אם זה חל בשבת, אסור.

**יג.** צנצנת דבש ממתכת או מזכוכית המיוצרת על ידי גויים, צריכה טבילה, אבל צנצנת מפלסטיק אינה צריכה טבילה, שכלי פלסטיק אינו צריך טבילה, וצנצנת מזכוכית שהיא בתוך מסגרת ממתכת, הזכוכית צריכה טבילה, והמסגרת ממתכת אינה צריכה טבילה.

**יד.** קיבל מתנה צנצנת עם דבש, שהצנצנת חייבת בטבילה, מותר להשתמש עם הדבש להטביל בו חלה ותפוח בדבש, אף שבגמר השימוש אם רוצה להשתמש בצנצנת חייב בטבילה, כל זמן שלא גמר להשתמש מותר להשתמש בו, כמו שמותר לשנות מבקבוק יין חדש אף שבגמר השימוש הבקבוק חייב בטבילה.

**טו.** לכתחילה יכין נרות שני הימים בערב ראש השנה. והמשתמשים בפתיל צף לכתחילה יש להכניס את הפתיל צף בתוך הדיסקית בערב ראש השנה. אמנם אם שכח אפשר להכניס ביום טוב כדלהלן בהלכות הדלקת נרות בליל שני של ראש השנה.

**טז.** יכין נר דולק מערב ראש השנה, שיוכל להעביר ממנו אש ביום טוב שני. ואם רוצה להשתמש בתנור וכירים חשמלי ביום טוב שני, יכין שעון שבת מערב יום טוב שיפעל בשעות שצריך, ויוציא את התקע החשמלי של הגז, שהמצית האלקטרונית לא תדלק, כדי שיוכל להדליק את הגז ביו"ט.

**יז.** יש נוהגים להכין לצורך יקנה"ז בליל שני של ראש השנה 'נר יקנה"ז' שדולק כמה דקות.

**יח.** אפשר לעשות מערב ראש השנה חור נוסף בדיסקית של הפתיל צף ולהכניס שם עוד פתילה, וכשידליקנו בליל יום טוב, יהיו שתי להבות הנוגעות יחד ונחשב לאבוקה, אבל אם יניחו שתי פתילות באותו נקב, אינו נחשב אבוקה.

**יט.** קנה בגד חדש ומחוברת לו תוית התלויה בחוט פלסטיק, לכתחילה יוריד את התוית בערב יום טוב, ואם שכח, מותר לחתוך את החוט ביום טוב. אמנם אם קנה בגד שהכיסים תפורים, אין לפתוח אותם ביום טוב.

**כ.** קנה זוג גרביים המחברים יחד בחוט, מותר להפרידם, אבל אם הם תפורים בצורה כזו שאי אפשר ללבוש בלי הפרדה, אסור להפרידם, שנחשב תיקון מנא, וקורע.

**כא.** קנה טלית חדשה, מברך ברכת 'שהחיינו' בשעת הלבשה, ומברך תחילה ברכת 'להתעטף', וכשהטלית על ראשו מברך ברכת שהחיינו (משנ"צ כג, ג). ואין לשלב את ברכת 'שהחיינו' על הטלית יחד עם ברכת 'שהחיינו' על היום טוב וע"פ הכת"ס (אור"ח כו) הסוכר שנחשך כזך שפוסק מלכות חצילות מומלץ לרקוס קס על הטלית, כדי שלא יחליפנו בטלית של אחר, ומותר לכתוב קס על הטלית, גם לאחר שכבר לבש את הטליתו.

**כב.** מי שיש לו יא"צ ביום ראשון או יום שני של ראש השנה, לכתחילה טוב שידליק בערב יום טוב נר נשמה גדול שידלק עד יום ראשון או יום שני של ראש השנה. ואם שכח, מותר להדליק נר ביום טוב בבית הכנסת.

**כג.** מקומות שנוהגים שלובשים קיטל בראש השנה, יש להכין את הקיטל שיהיה מזומן לו.

**כד.** המתארחים בדירה אחרת, אם אינם יודעים אם הפלטה חלבית או בשרית, אפשר להשתמש בפלטה על ידי שמכסים את הפלטה עם שתי שכבות של נייר כסף. במיחם אפשר להשתמש כרגיל.

**כה.** מחזורים חדשים שהדפים נדבקו זה לזה, אם נדבקו מהדבק של הכריכה, מותר לפתוח אותם בשבת ויום טוב, שנחשב תפירה שאינה של קיימא, ומותר, וקס מחמיכס נזה (עי' נשמת שבת, ועוד) סוכרים שכל שנעשה לפני גמר מלאכה, אסור, אך לכאורה נראה שמוותרו. אבל אם יש דפים מחוברים שלא נפרדו כלל, אסור לפתוח (כמבואר בשו"ע ונ"כ שם, יז). לכן חשוב לבדוק מחזורים חדשים לפני ראש השנה.

**כו.** סטנדר קטן שמניחים על השולחן, אם התפרק בשבת או ביו"ט, אם יש חשש שמא יתקע בחוזק, אסור להחזיר.

### **הדלקת נרות שבת ויום טוב**

**א.** אשה שמדליקה נרות בערב שבת ויום טוב לפני שקיעת החמה, אם אינה מברכת ברכת 'שהחיינו' יכולה בשעת הצורך להתנות שאינה מקבלת יום טוב בשעת הדלקת נרות. אולם אם מברכת ברכת 'שהחיינו' בשעת הדלקת נרות, אינה יכולה לעשות תנאי, ואינה יכולה להתפלל תפילת מנחה או לאכול ולשנות לאחר הדלקת נרות, גם עם תנאי.

ב. כשחל יום טוב בשבת, לכו"ע מברכים אחרי ההדלקה, כמו כל ערב שבת.

ג. ביום טוב שחל בחול, המנהג הרגיל לברך ברכת 'להדליק נר של יום טוב' קודם ההדלקה, משום שביום טוב אפשר להדליק אף אחרי קבלת יום טוב (מג"א רסג, יז דפס אשת הדרישה, משנ"צ ע"ס כז), ויש נוהגים שמברכים אחר ההדלקה (משום לא פלוג; מג"א ע"ס, שו"ע הרב ע"ס ח).

ד. הדלקת נרות, אפשר להדליק מפלג המנחה, כמו בערב שבת וצמקום האורך יכולים לקדש מיד אחרי הדלקת נרות ולאכול את הסעודה, כמו בערב שבת.

### נוסח ברכת הדלקת הנרות

ה. ביום טוב ראשון שחל בשבת, מדליקים הנרות בערב שבת, ומברכים 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר של שבת ושל יום טוב'.  
ואם אמרה רק אחד מהם, של שבת, או של יום טוב, להלכה יצאה. וכיון שאין הזכרה בזה על חיוב הזכרה של שבת ויום טוב, אלא בשביל מלכות הדלקת נרות, וכל שהזכירה אחד מהם יצאה, ואף שיש חולקים בזה, וסוברים שאם אמרה שבת לבד, יצאה, ואם אמרה יו"ט לבד לא יצאה. וכן כתב בהתעוררות תשובה, ומדמה זאת למה שכתוב לענין שמונה עשרה, שאם חתם בשל שבת לבד יצאה, ואם חתם בשל יום טוב לבד אינו יוצא, לפי דעת הרבה פוסקים. להלכה אינה חוזרת כל שהזכירה אחד מהם.

ו. ביום טוב שחל בחול נוסח ברכת הדלקת נרות יום טוב, אשר קדשנו במצותיו וציונו 'להדליק נר של יום טוב', ואם אמרה 'להדליק נר של שבת', צריכה לברך שוב. ואף שלפעמים יום טוב נקרא 'שבת', כאן שבת הכוונה כפשוטו, ויכולה לברך כל זמן שהנרות דולקים, ועומדים ליד הנרות (כמבואר בציה"ל רסג, ה ד"ה כשדליק).

ז. אמרה 'להדליק נר של יום הזכרון' יצאה. וצמ"ד נוהגים בהדלקת נרות בלאש השנה לבדך 'להדליק נר של יום הזכרון'. ולהלכה פוסקים שהנוסח הוא 'להדליק נר של יום טוב', ורק ביום הכיפורים שקדושתו חמורה כמו שבת מצרכים 'להדליק נר של יום הכיפורים'. אמנם בדיעבד יצאה.

### ברכת שהחיינו בהדלקת נרות יום טוב

ח. המנהג הרגיל שנשים המדליקות נרות יום טוב מברכות ברכת 'שהחיינו' בשעת הדלקת נרות. אמנם איש שמדליק

נרות יום טוב, אינו מברך 'שהחיינו' בשעת הדלקת נרות, אלא בשעת הקידוש (מט"א תקלט, ט).

ט. נשים שעושות קידוש בביתם, טוב יותר שיברכו ברכת 'שהחיינו' בשעת קידוש ולא בשעת הדלקת נרות, שאם יברכו בשעת הדלקת הנרות, יש לחשוש שיטעו לברך ברכת שהחיינו שוב בשעת הקידוש, שכך כתוב במחזורים. ועוד שאם מקדשים בעצמן, טוב יותר לברך ברכת 'שהחיינו' בשעת הקידוש. ובפרט אם היא מוציאה את בני משפחתה, כגון שהאבא נסע לעיר אחרת, יש לה לברך 'שהחיינו' בשעת קידוש ולא בהדלקת נרות, כיון שהבנות חייבות בברכת 'שהחיינו', והם יוצאים ממנה בקידוש. ואם כבר בירכה ברכת 'שהחיינו' בהדלקת נרות, והבנות לא שמעו הברכה, יברכו הבנות בעצמן 'שהחיינו'. ואם נזכרו ביום שלא ברכו בלילה, יברכו ביום. אבל האמא לא תברך בשבילם שוב וכיון שדעת החת"ס (או"ח קמג) שצנכרת שהחיינו של יום טוב אי אפשר להוציא אחרים ידי חובתם אם כבר יצא. ועוד, שיתכן שנמשך הפסק בין הקידוש לשתייה, ואם שכחו לברך גם בהדלקת נרות וגם בקידוש, ונזכרו באמצע הסעודה או במשך היום, לכתחילה יש לומר על הכוס ברכת 'בורא פרי הגפן' וברכת 'שהחיינו' ולשתות. ואם אי אפשר, אומרים ברכת 'שהחיינו' בלי כוס (ציה"ל חלכז, א ד"ה שהחיינו).

### הדלקת נרות יום טוב לנוסעים לרבי

י. אברכים הנוסעים לרבי, והאשה נשאת בבית, ומדליקה שם, יוצאים מצות הדלקת נר יום טוב במה שאשתו מדליקה בבית. ואם אינה מדליקה בבית, אלא בבית הוריה, אינם יוצאים, אלא צריכים להשתתף בהדלקת נר יום טוב. ולכן רצוי שבהכנסת אורחים ידליקו עבור כולם.

יא. אברכים האוכלים עם נשותיהם, וישנים בהכנסת אורחים, יוצאים בהדלקת נרות שנשותיהם מדליקות.

יב. אברכים שנמצאים בבית מיוחד, ונשיהם הלכו לבית הוריהם בעיר אחרת, צריכים להדליק נרות בברכה.

יג. בחורים בישיבה שנסעו לרבי, ואוכלים ביחד, ידליקו ביחד במקום שאוכלים. ואם יש בחורים שאין אוכלים שם, מצד הדין נראה שיוצאים בהדלקה שם.

## תפילת מנחה בערב ראש השנה

א. יש נוהגים בערב ראש השנה לומר 'הודו' בתפילת מנחה, גם כשחל ראש השנה בחול, להודות להקב"ה על חסדיו בכל השנה שעברה (מט"א תקפא, נז). וכן ממנהג בחלק מקהלות החסידים. ויש הנוהגים שאין אומרים כמו בכל ערב יום טוב (וכן מנהג צא"ק), מלבד כשחל בשבת, שאז אומרים, ויש נוהגים לומר בכל ערב יום טוב.

ב. בתפילת שמונה עשרה האחרונה של השנה, שהיא תפילת מנחה בערב ראש השנה, אפשר לתקן את כל התפילות של כל השנה. וכמו שמוצא צניח אהרן שאומרים כך עלינו 'את השנה הזאת' בתפילת מנחה האחרונה דערב ראש השנה, אף שנשאר זמן מועט, ללמדנו שצדגעים האחרונים של השנה אפשר לתקן את כל השנה. ומנהג קרלין שאומרים צימות הקיץ 'צרכנו', מלבד הש"ס במנחה של ערב ראש השנה, שהוא אומר 'כך עלינו את השנה הזאת' כדי לחדד ענין זה.

ג. אומרים אחר תפילת מנחה את הפיוט 'אחות קטנה', והיא תפילה קדומה שנהוג לומר בחלק גדול מכלל ישראל.

### קבלת שבת

ד. קבלת שבת ביום טוב שחל בשבת תלוי במנהגים, יש נוהגים לומר כל סדר קבלת שבת כמו בכל שבת, והרבה נוהגים להתחיל מ'מזמור לדוד'. וכן מנהג באיאן.

ה. ב'לכה דודי' יש אומרים את הכל, כמו בכל שבת. והרבה נוהגים שאומרים שני קטעים ראשונים ושני קטעים אחרונים. וכן מנהג באיאן. ומוסיפים לומר גם הקטע 'התעוררי התעוררי'.

ו. ב'לכה דודי' בראש השנה שחל בשבת, לפי נוסח ספרד אין אומרים 'בשמחה ובצהלה' כמו בכל יו"ט שחל בשבת, אלא אומרים כמו בשבת רגילה 'ברינה ובצהלה'. בנוסח אשכנז בכל שבת אומרים 'בשמחה ובצהלה'.

ז. 'כגונא', ברוב המקומות אין אומרים. ויש נוהגים לאומרו.

## תפילת מעריב ליל ראש השנה

א. מתפללים את התפילות של ראש השנה בנוסח ונעימה המיוחדת לימים נוראים, כפי שנפוץ בכל קהילות ישראל.

ב. הלכות תפילות ראש השנה מובאות להלן בדיני תפילות של ראש השנה.

ג. בתפילת מעריב אחר ברכת 'הפורש סוכת שלום', אומרים את הפסוק 'תקעו בחודש שופר' לפני תפילת שמונה עשרה, וגם אם מתפלל ביחיד אומר את זה. ולפי סידור הכז והגר"א אין אומרים 'שמנו' בשבת, וכן אין אומרים פסוק זה כראש השנה, משום סמיכות גאולה לתפילה.

ד. בכל הקדישים בראש השנה ועשרת ימי תשובה אומרים 'לעילא לעילא מכל ברכתא', בקדיש יתום וקדיש תתקבל.

ה. בתפילת שמונה עשרה, ובכל הקדישים כשפוסע שלש פסיעות אומר 'עושה השלום'.

ו. שכח לומר 'ובכן תן פחדך', וגמר את הברכה, ואמר 'המלך הקדוש', אינו חוזר.

ז. שכח לומר 'המלך הקדוש' בתפילת שמונה עשרה בליל ראשון של ראש השנה, דעת הגאון ר' אבלי מוילנא (הובא בשעה"ס תקפז, ד) שאינו חוזר. וטעמו (לפי ביאור הבנין שלמה ז, מו ואג"מ א, קע) שהטעם לאמירת 'המלך הקדוש' הוא משום שהקב"ה יושב על כסא דין, והדין מתחיל רק מתחילת היום של ראש השנה ולא מהלילה. והטעם לזה, לאיתא בגמ' (ראש השנה טז:) שאין בית דין של מעלה יושבין לדון עד שקידשו בית דין של מטה את החודש, וכיון שאין מקדשים את החודש בלילה, הדין מתחיל רק ביום. כדעת ר' אבלי פסקו הבנין שלמה והאגרות משה. והאג"מ מסתפק עפ"י אס ביום ראש השנה התפלל שחרית לפני הגן החמה, ושכח 'המלך הקדוש', אס חוזר, שלשיטתו הדין מתחיל רק בהגן החמה. וזהו מלמד לומר שחוזר. ובליל שני של ראש השנה, כיון שהדין כבר התחיל ביום הראשון, צריך לחזור (כן הוא פשוט לפי הביאור הג"ט). אבל דעת המשנה ברורה (סס) שגם בליל ראשון של ראש השנה צריך לחזור. להלכה נראה שאין לחזור, שהמשנ"ב נתקשה בטעמו של ר' אבלי, אמנם אחר שנתברר לנו טעמו, וכפי שפירשוהו בבנין שלמה ואגרות משה, אפשר לפסוק כן.

ח. בשני הלילות של ראש השנה אחרי תפילת שמונה עשרה אומרים על פי האר"י הקדוש פרק כ"ד בתהילים 'לדוד מזמור' פסוק בפסוק הש"צ והקהל ויש נוהגים שאומרים כל הקהל ציחן לפני קדיש תתקבל וכן המנהג. אף שהקדיש צריך לשמונה עשרה, ואין להפסיק בין הקדיש לשמונה עשרה, מ"מ זה אינו נחשב הפסק, ובמט"א (תקפא, ג - כג) יש סתירה בענין זה אס אומרים

ורק לענייני עולם הבא נדיקים גמורים נחתמין לאלתה, והזכרה היא בעיקר על הדין בענייני עוה"ז.

**טז.** כתבו הפוסקים (מג"א תקפ"ג, ח, א"ר ס"ט) שמברכים בלשון זה עד חצות היום הראשון של ראש השנה, שעד אז נמשך הדין, ומאחרי חצות ואילך שכולם נכתבו, מברכים 'גמר חתימה טובה'. ויש אומרים (ט"ז ס"ד, ושו"ע ה"ג יז) שגם עד חצות היום של יום שני של ראש השנה מברכים לשון זה, משום שיש שנכתבים רק ביום השני של ראש השנה. ומנהג העולם שמהבוקר של היום הראשון של ראש השנה מברכים 'גמר חתימה טובה'.

**יז.** מותר לקרוא בראש השנה ברכות 'שנה טובה' שכותבים הילדים להוריהם, ואין בזה חשש איסור של קריאה בשטרי הדיוטות ביום טוב, משום שברכה שמברכים ילדים להוריהם, אינה נחשבת שטרי הדיוטות. ויש מחמירים (הגר"מ לובין) בזה, וסוברים שהם שטרי הדיוטות, כיון שדומים ל'אגרות שלום', והם מוקצה. אמנם להלכה מותר.

**יח.** מותר לראות במפה את המקומות בבית הכנסת, ואין בזה איסור קריאה בשטרי הדיוטות.

#### **אם יש מצות שמחת יום טוב בראש השנה**

**יט.** דעת השאגת אריה (ק"ט) שיש בראש השנה מצות שמחת יום טוב בבשר ויין. ולפי שיטתו (ס"י ס"ט) יש מצות שמחה גם בתלמוד תורה, משום 'פקודי ה' ישרים משמחי לב', וכן משמע במשנ"צ (תקל"ז, א) שיש מצות שמחת יום טוב כנאש השנה, אולם לדעת השו"ע הרב (תקכ"ט, ו) אין מצות שמחת יום טוב בראש השנה, אלא מצות כבוד יום טוב ועונג יום טוב, כמו שבת. וכן הלכה.

#### **קידוש בראש השנה**

**א.** בקידוש בליל ראש השנה מברכים ברכת 'בורא פרי הגפן', ברכת הקידוש 'מקדש ישראל ויום הזכרון', וברכת 'שהיינו' על היום טוב.

**ב.** כשחל ראש השנה בשבת צריך לומר 'ויכולו'. שכת לומר 'ויכולו', אומר על הכוס באמצע הסעודה (מ"ג רע"א, מה). נזכר לפני ששתה, יש צד בהלכה שאומר 'ויכולו' לפני השתיה, ולמעשה טוב יותר לשתות קצת, ולומר על שאר היין שבכוס 'ויכולו'.

אחר הקדיש או לפני הקדיש. גם המתפלל ביחוד אומר את המזמור. אם חל בשבת, אומרים את זה אחר ברכת 'מעין שבע'.

**ט.** בראש השנה שחל בשבת, אומרים בברכת 'מעין שבע' שזה ברכת 'מגן אבות', 'המלך הקדוש שאין כמוהו' (שו"ע תקפ"ג, ג). אמר 'הקל הקדוש' וכבר סיים הברכה, נחלקו הפוסקים אם צריך לחזור, ולהלכה אין לחזור. ואם לא סיים הברכה, חוזר (מ"ג ס"ד, י, ואלף המגן ס"ט).

**י.** ברכת מגן אבות אין אומרים אלא במנין קבוע (כמבואר בשו"ע ונו"כ רס"ח, ח). ואם יש מנין קבוע בכל שנה לימים נוראים בלבד, נראה שנחשב מנין קבוע, ואפשר לומר שם ברכת מעין שבע. ומנהג ירושלים לומר ככה זו גם במנין שאינו קבוע. וכן נהוג בחלק מהקהילות.

**יא.** לפי מנהג חלק גדול מהקהילות בארץ ישראל אומרים בליל ראש השנה אחר קדיש תתקבל פרק פ"א בתהלים 'למנצח על הגיתית', במקום 'שיר למעלות' אשא עיני שאומרים בכל לילה. אמנם בליל ראשון של ראש השנה שחל בשבת אומרים 'מזמור לדוד ה' רועי', ואין אומרים 'למנצח על הגיתית'.

#### **פתיחת ארון קודש**

**יב.** נהגו לפתוח את ארון הקודש בראש השנה באמירת 'לדוד מזמור', בברכת אבות בשחרית ובמוסף, ב'אבינו מלכנו' בכל עשרת ימי תשובה, ובכמה פיוטים, 'לקל עורך דין', 'ונתנה תוקף', 'מלך עליון', ועוד.

**יג.** יש נוהגים לעמוד בכל פעם שפותחים את ארון הקודש, אך מצד הדין אין חיוב לעמוד (שעה"צ קמו, יח).

#### **מתי הכתיבה והחתימה בראש השנה**

**יד.** הכתיבה בראש השנה היא בתחילת היום, עד שלש שעות, ויש אומרים עד חצות. ויש שנידונים ביום ב' דראש השנה.

#### **ברכת 'לשנה טובה'**

**טו.** בליל ראשון של ראש השנה מברכים כל אחד את חברו בברכת 'לשנה טובה תכתב ותחתם', ונדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתה לחיים, וכל אחד מחזיק את חבירו לנדיק גמור (רמ"א תקפ"ג, ט, ומג"א ח), ויש אומרים (רמ"ע מפאנו ע"ש מאמרו ח"ב חיקוק הדין פ"י ועוד כאשונים וגר"א) שיש לומר רק 'תכתב', ואין לומר 'ותחתם' וסוברים שגם נדיקים גמורים נחתמים ביום כיפור,

ג. כשחל ראש השנה בחול אומרים 'יום תרועה', ואם אמר 'יום זכרון תרועה', יצא (משנ"צ ס"ט). כשחל ראש השנה בשבת אומרים 'יום זכרון תרועה', וי"א לומר 'זכרון תרועה' בלי יוס. וכ"כ במחזור המפורסם – וינגרטון.

ד. בקידוש בראש השנה הנוסח של חתימת הברכה הוא 'מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון'. לא אמר 'מלך על כל הארץ', אלא 'מקדש ישראל ויום הזכרון', יצא. ה. אמר מקדש ישראל 'והזמנים' במקום 'ויום הזכרון', לא יצא (מט"א תקפז, יח).

ו. כשחל בשבת, צריך לומר 'את יום השבת הזה ואת יום הזכרון הזה'. וכן בחתימה צריך לומר 'מקדש השבת וישראל ויום הזכרון'.

ז. שכח לומר 'מקדש השבת' בחתימת הברכה, אם הזכיר של שבת באמצע הברכה, אינו חוזר. ואם לא הזכיר של שבת כלל, לא יצא, וחוזר ומקדש ואומר 'שבת ויום הזכרון', וכן הדין אם הזכיר של שבת רק בחתימה, ולא הזכיר באמצע הברכה, יצא. ועיין דה"ח (הלכות יו"ט בתפילה), שכתב שם אמר רק בחתימה, יאל, ולכאורה ה"ה בקידוש.

ח. באופן שצריך לקדש שוב כיון שלא הזכיר של שבת, אם בפעם שניה עשה קידוש של שבת לבד שאמר 'מקדש השבת' לבד, לא יצא, שצריך שיזכיר בקידוש אחד גם של שבת וגם של ראש השנה (עיי' מט"א תקפז, יח).

ט. עשה רק קידוש של שבת ולא של ראש השנה, לא יצא. ואם הזכיר יום הזכרון באמצע או בחתימת הברכה, יצא.

י. בליל ראשון של ראש השנה כשמברך ברכת 'שהחיינו' על היום טוב, אם יש לפניו פרי שצריך לברך עליו 'שהחיינו', לא יביאנו לפני הקידוש אל השולחן כדי לפטורו בברכת שהחיינו בקידוש, משום שנחשב כעושה מצות חבילות חבילות, שמערב שני סוגי ברכות 'שהחיינו' ביחד, אלא יביאנו לשולחן אחר הקידוש, ואז יברך עליו שוב ברכת 'שהחיינו'. ורק בליל שני של ראש השנה שיש ספק על ברכת 'שהחיינו' מביאים את הפרי החדש לפני הקידוש (כת"ס או"ח כו).

#### נשים - עניית אמן על שהחיינו

יא. הנשים שנוהגות לברך ברכת 'שהחיינו' בהדלקת נרות,

אם היא יוצאת בקידוש מהבעל, ומברכת בעצמה ברכת 'בורא פרי הגפן' על שתיית היין, יכולה לענות אמן אחר ברכת 'שהחיינו' של המקדש, ואף שאין להפסיק בדיבור בין הקידוש לבין שתיית המקדש, לענין זה ודאי נראה שאין זה הפסקה, ואם יוצאת בברכת 'בורא פרי הגפן' מהמקדש ושותה אחר כך, יש סוברים שלא תענה אמן על ברכת 'שהחיינו' משום הפסקה בין ברכת 'בורא פרי הגפן' לשתייה (שצט הלוי ג, סט. וסובר שפסקה וסוכות יכולה לענות, שאז יש עוד מלות מלבד היום טוב, ולכן אפשר להחשיב שברכת 'שהחיינו' שצרכה בהדלקת הנרות הוא על היום טוב, ומה שהיא עונה עכשיו אמן, הוא על שאר המלות, אבל כראש השנה וחג השבועות שאין מלות אחרות, לא תענה, משום הפסקה). ויש מתירים לענות אמן בכל אופן (הגרש"ז אויערבאך, שסובר שלא נחשב הפסקה, כיון שהצרכה שייכת לכאן). ודעת האג"מ (ה, פא) שהחייבות לענות. ואיך שנוהגים יש על מי לסמוך. ויש נוהגים שתענה אמן על ברכת 'שהחיינו', ולא תסמוך על ברכת 'בורא פרי הגפן', אלא תפסיק בדבור אחר שתיית המקדש, וכך תוכל בוודאי לברך 'בורא פרי הגפן'.

#### אכילת ה'סימנים' בליל ראש השנה

יב. בראש השנה עושים סימנים שתהיה שנה טובה ומתוקה כדלהלן.

יג. נוהגים שמטבילים את החלה בדבש בראש השנה, מלבד מה שמטבילים במלח, וכן נוהגים בכל סעודות שבת ויום טוב עד שמחת תורה. וצלקט יוסף כתב, שענין הדבש הוא, שהוא צא מדבורים שהם דין, ונהפכו לדבר מתוק, וכך גם תתהפך מדת הדין לרחמים. יש נוהגים לטבול בדבש חי עם השעורה, ושעורה ענמה מותרת באכילה כמו דבש, אך לריכים להיזהר שלא לרסק את השעורה בשבת ויום טוב (כמבואר בשו"ע ש"א, יג), רק לפני ראש השנה, ואין היתר משום מלאכת אוכל נפש ביום טוב, משום שדרכו לעשותו לימים רבים).

יד. בליל ראשון של ראש השנה נוהגים לאכול תפוח בדבש לסימן טוב שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה (טור ורמ"א תקפז, א). והגר"א שם כתב הטעם, שנאמר (בראשית כז, כז) 'ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' ושרה זו היא שדה של תפוחים, וזרעיה מהימנא כתוב, שזה היה בראש השנה. ביום טוב שחל בחול אפשר לקלף את התפוחים במקלף גם זמן רב לפני הסעודה ואף שקילוף פירות הוא בורר (כמבואר ברמ"א ש"א, יט), בורר כזה שאין דרך לעשותו לימים רבים, מותר (כמבואר בשו"ע הכז תקו, ד). ובשבת מותר לבורר רק סמוך לסעודה, ושלא במקלף. ויש מתירים גם בשבת לקלף

תפוחים במקלף, ושלל סמוך לסעודה, שסוכרים שאינו נחשז פסולת, כיון שאפשר לאכול את התפוח עם הקליפה. אמנם למעשה אוסרים במקלף. והאג"מ מצא, שכיון שאחר שקולפס אין אוכלים את הקליפה, זה נחשז פסולתו. ואומרים 'יהי רצון שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה' ויש מפרשים לשון 'שנה טובה ומתוקה', שכולס יודעים שכל מה שהקב"ה עושה הוא לטובה, אלל שמבקשים שגם תהיה 'מתוקה', שנגיש את המתיקות.

**טו.** הרוצה לטעום דבש לבד לפני הסעודה, צריך לברך ברכת 'שהכל נהיה בדברו', ולא נפטר בברכת היין, אף שיין פוטר כל מיני משקין, דבש נחשב אוכל ולא משקה (ועי' סימן קנח).

**טז.** נוהגים שאוכלים 'קרא' 'רוביא' 'כרתי' 'סילקא' ו'תמרים', כמבואר בגמרא (ארויות יז.) ובשו"ע (תקפג, א), שיהא רגיל לאוכלם בראש השנה לסימן טוב, ורש"י (ס"ד) קרא וכו') מפרש שהסימן טוב זהס הוא שדברים אלו גדלים מהר, ועל כל אחד אומרים 'יהי רצון', ויש להזהר לבדוק את התמרים והכרתי וסילקא ורוביא שמצוי בהם תולעים, ואם יש בהם חשש תולעים, לא יאכל ח"ו, אלא יסתכל עליהם ויאמר 'יהי רצון' על הראייה.

**יז.** ה'סימנים' שמבשלים אותם ונדנד כלל נוהגים שה'סילקא' וה'כרתי' עושים מהם קליטות, מותר לבשלם בסיר חלבי, אף שאוכלים בסעודה בשר. אמנם אם חושבים לאכול את הסימנים עם הבשר, אין לבשלם בסיר חלבי (כמבואר בשו"ע יו"ד לה, ז).

**יח.** יש קהילות שאין נוהגים לאכול את ה'סימנים' האלו, משום שבחוץ לארץ לא היו מצויים, ונשאר המנהג כן. אמנם הרבה קהילות בארץ ישראל נוהגים לאוכלם, שבארץ ישראל הם מצויים, וגם בחו"ל הרבה נוהגים לאכלם. וכן ראוי לעשות, כיון שזה מפורש בגמרא.

**יט.** נוהגים שאוכלים ראש של דג, ואומרים 'יהי רצון שנפרה ונרבה כדגים, ויהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב'.

**כ.** יש נוהגים לאכול מינים שהם לשון ריבוי כמו גזר - מייער"ן בלשון אידיש. ואומרים בלשון אידיש יה"ר שירבו זכויותינו. וכן חבושים שקורים גוט"ס באידיש, לשון טוב, מבקשים בלשון אידיש, יה"ר שיהיה שנה טובה.

**כא.** נוהגים לאכול רימונים, ואומרים 'יהי רצון שירבו זכויותינו כרימון' (רמ"א תקפג, א).

**כב.** יש נוהגים לאכול רימונים בלילה הראשון של ראש השנה. ויש נוהגים לאכול רימונים רק בליל שני של ראש השנה כדי שיהיה פרי חדש לברכת 'שהחיינו', וכן המנהג בהרבה מקומות. ונצטת יש להזהר שלא להוציא את הגרעינים על ידי הכאה בכף על קליפת הרימון מצחוץ, שנחשז לבזר ככלי שאסור בשבת, אבל כיום טוב מותר גם בפורט רימונים, - אגב, כלי זה מוזכר במשנה (עוקצין פ"ז מ"ו) שמקשים בקנה חוץ לרימון כדי להוציא את הגרעינים - וכן מותר כיום טוב להוציא את קליפות הרימונים שנפלו לתוך הגרעינים.

**כג.** כיון שנוהגים לאכול בליל ראש השנה גם תמרים וגם תפוחים, מברכים ברכת בורא 'פרי העץ' על התמרים, שהם משבעת המינים, וכמבואר בשו"ע (ריא, א) שמנדך על שבעת המינים תחילה. ויש נוהגים לברך על התפוח, ויש ענין גדול בתפוחים כליל לאש השנה, ואין מביאים את התמרים לשולחן עד אחר הברכה, שאז אין חיוב להקדים שבעת המינים. ויאמר לבני הבית שיכוונו בברכה גם על התמר, כדי שלא יכנסו בשאלה כשמברכים על הדבר הפחות חשוב אם פוטר את החשוב אם לא כיוון עליו בפירוש (כמש"כ הרמ"א ריא, ה). בדיעבד אם לא כיוונו בפירוש לפטור, אפשר לסמוך שדעת בעל הבית מועיל בזה (פיה"ל ס"ד וכללד).

**כד.** יש נוהגים לאכול את ה'סימנים' אחרי קידוש לפני נטילת ידים לסעודה. ואז הדין הוא שאם אכל כשיעור, צריך לברך ברכה אחרונה, אלא אם פוטר בברכתו את הקומפוט שיאכל בסוף הסעודה, ואפילו אם הקומפוט אינו משבעת המינים, כיון שפוטר בברכה הראשונה, יש לו קשר לסעודה, ונפטר בברכת המזון. וכשאוכל תפוח בדבש לפני נטילת ידים, והדבש הוא נוזלי, הנהגים ליטול ידיהם לדבר שטיבולו במשקה, כריכים ליטול ידיהם לפני זה (כמבואר בשו"ע קנח, ד).

**כה.** מנהג רוב העולם לאכלם בתחילת הסעודה, מיד אחרי שברכו 'המוציא', ומברכים על התמר 'בורא פרי העץ', ועל הקרא 'בורא פרי האדמה', שעושים אותו מתוק, שאז וודאי אינו בא מחמת הסעודה. ויש נוהגים לאוכלם בסוף הסעודה, או את היקוות כתוספת לשכר בלי ברכה, וכן נהג הרה"ק ר"א מצעלזא. בוינץ נהג לאכול תפוח בדבש בסוף הסעודה. ויש נוהגים לקחת בננה

לברכת 'בורא פרי האדמה'. המברכים ברכת 'בורא פרי העץ' וברכת 'בורא פרי האדמה' בתחילת הסעודה, לא יברכו על הקומפוט בסוף הסעודה, כיון שיצאו כבר בברכה שבירכו בתחילה.

**כו.** אם רוצים לאתר את אכילת הסימנים לסוף הסעודה, כגון שחלק מהמסובים עדיין לא הגיעו, אפשר לעשות כן. **כז.** מנהגינו לומר 'יהי רצון' אחרי שאכל קצת, כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לאכילה. ואם אמר 'יהי רצון' מיד אחרי הברכה לפני האכילה, אינו הפסק, שיש לו קשר לאכילה. (מט"א תקפג, א), ומהמ"א (תקפג, ב) מציא שיש נוהגים כן לכתחילה. וכן מהנהג צחצ"ז. ובדברים שאין מברכים עליהם ברכה ראשונה, אומרים 'יהי רצון' לפני האכילה.

**כח.** אומרים 'יהי רצון' בלא שם ומלכות (ש"ע הרב ס"א). והרבה נוהגים לומר 'יהי רצון' מלפני אבינו שבשמים. ויש נוהגים לומר בשם ומלכות (מט"א ס"ב).

**כט.** נוהגים לאכול הסימנים בלילה הראשון של ראש השנה (בני יששכר תש"ז מאמר ב אות יא. וכן נהג אלמו"ר ז"ל מצא"א). ויש נוהגים לאכול בשני הלילות (מט"א תר, יד ושע"ת תקפג, א). ויש נוהגים לאכול בכל הסעודות של ראש השנה (לקט יוס"ק).

### אכילת אגוזים ודברים חמוצים

**ל.** אין אוכלים אגוזים בראש השנה, משום שמרבה כיחה וניעה, ומפריע להתפלל. ועוד, משום ש'אגוז' בגימטריא חטא (מ"א תקפג, ב). גם אגוז קוקוס הוא בכלל אגוז. עוגה וגלידה שיש בהם קצת פירורי אגוזים, מותר לאכול. וכן עוגה עם קרם נוגט שעשוי מאגוזים.

**לא.** מי שאינו אוכל שום דבר רק אגוזים, או שצריך לאכול אגוזים לרפואה, יכול לאוכלם בראש השנה.

**לב.** נוהגים שאין אוכלים בראש השנה דברים חמוצים, ודברים שיש בהם חומץ (פמ"ג א"א י"ג ס"י תקפג), והרבה נוהגים כן עד שמחת תורה. והתפשט המנהג בהרבה מקומות שגם אין אוכלים דברים חריפים, הגם שלפי הפשט דברים חריפים אינו בכלל דברים חמוצים. אך להכניס לימון בעוגה וודאי אין שום חשש.

**לג.** יש אומרים שרק דברים שהחמיצו אין אוכלים, אבל דברים שבטבעם חמוצים, כמו פירות בוסר, אפשר לאכול. אמנם המנהג שאין אוכלים כל דבר חמוץ.

**לד.** מותר לאכול שום, ויש נוהגים שלא לאכול.

**לה.** בירך ברכת הנהנין על אגוז או על דברים חמוצים, יאכל קצת, כדי שלא תהיה ברכה לבטלה. ולא יקח דבר אחר לאכול, כיון שהברכה חלה רק על מה שבירך (כמבואר בש"ע ר"ו, ו).

**לו.** כשחל יו"ט בשבת, יש נוהגים לזמר זמירות שבת, ויש נוהגים שלא לזמר, וכן מנהגינו, מלבד זמר אחד של שבת שמזמרים.

### שכח לומר 'רצה' 'יעלה ויבוא' בברכת המזון

**לז.** בברכת המזון אומרים 'יעלה ויבוא' ביום הזכרון הזה. שכח לומר 'יעלה ויבוא' בברכת המזון בראש השנה, ונזכר אחר שהתחיל ברכת 'הטוב והמטיב', בסעודת היום אינו חוזר, כיון שיש אומרים שמותר להתענות בראש השנה (מג"א קפה, ז, ש"ע הרב ס"ב, ומה"ר (ס"ח) חולק, וסובר שאף לדעה שמוותר להתענות בראש השנה, אם אינו מתענה, צריך לאכול סעודה, וכיון שהוא אינו מתענה, חייב לאכול סעודה, ולכן צריך לחזור אם שכח יעלה ויבוא בברכת המזון. אך למעשה פוסקים שאינו חוזר, אבל בסעודת הלילה חוזר, שבליילה אסור להתענות (פנ"י כתובות ה, א"ר ס"ב, סדור הרב, ועוד), ויש סוברים שגם בלילה אינו חוזר (מט"א תקפג, ד). נושא זה אינו קשור לחידוש של ר' אבלי הנ"ל, בדיון שכן 'המלך הקדוש' בלילה, שגם הוא רק לענין 'המלך הקדוש', שזה קשור לזמן של הדיון בשמים, וזה קשור לדיון שאין מקדשין את החודש בלילה כנ"ל, אבל כאן קשור לדיני יו"ט, ובדל"א שגם בלילה יש דין יו"ט).

**לח.** נזכר קודם שהתחיל ברכת 'הטוב והמטיב', בין בלילה ובין ביום, יאמר 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזיכרון הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזיכרון'. אמנם האוכלים סעודת יום טוב שני של ראש השנה לאחר תפילת מנחה, וממשיכים עד הלילה, אם שכח בברכת המזון אינו אומר 'ברוך שנתן', כיון ש"יא" (ציה"ל קפה, י ד"ה מזכיר) שאז אינו אומר כלל 'יעלה ויבוא'.

**לט.** נשים ששכחו לומר 'יעלה ויבוא' גם בלילה אינן צריכות לחזור, וכיון שדעת רעק"א (תש"ו ס"י א ובגליון ש"ע קפה) שגם אינם צריכות לחזור על 'יעלה ויבוא' בכל יום טוב, שהן פטורות ממנחה עונג יום טוב, שהיא מנחה עשה שהזמן גרמא. ואף על פי שבכל יום טוב הרבה חולקים וסוברים שגם חייבות בכל מנחות היום טוב (כמו שמשמע בש"ע הרב רע"א, ה), מכל מקום בראש השנה אין צריך לחזור, שיש לזכר

דעות הסותרים שגם אנשים אין חוזרים כליל ראש השנה. ונכון אם אפשר לטול שוב ידים, ולאכול כזית, ולבדוק ברכת המזון עם יעלה ויבוא. אמנם נראה שאם שכחו לומר 'יעלה ויבוא', ונזכרו אחר ברכת 'בונה ברחמיו ירושלים', לפני שהתחילו ברכת 'הטוב והמטיב', יברכו ברכת 'ברוך אשר נתן' בשם ומלכות.

מ. טעה ואמר ב'יעלה ויבוא' בברכת המזון ביום 'ראש החודש' הזה, לא יצא (כלאיתא בעיכוזין מ:), ובליילה צריך לחזור, וביום אינו צריך לחזור, כיון שאינו מעכב אם לא אמר 'יעלה ויבוא' וכו"ל. ואם אמר ביום 'ראש השנה הזה', יצא גם בליילה.

מא. כשחל ראש השנה בשבת, ושכח לומר 'רצה', חוזר, אף שלענין 'יעלה ויבוא' יש מחלוקת אם צריך לחזור, ב'רצה' וודאי חוזר, כמו בכל שבת. אף שהיה מקום לומר שכיון שיש אומרים שאין צריך לאכול בראש השנה, א"כ גם בשבת כן, אין הדין כן (עי' בשנה"ל יא, קלט).

מב. כשחל בחול, והתחיל לומר 'רצה', אם כבר אמר התיבות 'ביום השבת הזה', חוזר לתחילת ברכת 'רחם נא'. ועיין במשנ"ב (קח, לח) שכתב כן לענין תפילת שמונה עשרה. אמנם יתכן שמהלך הדין בברכת המזון אינו צריך לחזור לראש הברכה, ורק בתפילת שמונה עשרה הדין כן. ובדיעבד אם אמר 'רצה ויעלה ויבוא' וחתם הברכה, יצא.

### תהילים ובקשות פרטיות

א. מרבים באמירת תהילים בראש השנה. וגם כשחל בשבת, ויש בזה ענין גדול. ויש נוהגים לגמור כל ספר תהילים בראש השנה. ויש נוהגים לומר פעמיים כל ספר תהילים. ומותר לומר תהילים גם בליל ראש השנה. ומותר לבקש בקשות פרטיות גם כשחל בשבת.

### קיטל

ב. נוהגים שהשליח ציבור והמקריא והבעל תוקע לובשים קיטל ביום ראש השנה (מש"א תקפא, נה). ויש נוהגים שכל הציבור לובשים קיטל בתפילות היום ביום ראש השנה. ובירושלים נהגו הרבה שלובשים קפטן לבן במשך כל ראש השנה.

ג. אין להיכנס עם הקיטל לבית הכסא, כיון שהוא בגד מיוחד לתפילה (ט"ז כא, ג, מט"א תרי, יז), ובמשנ"א כתב, שהאיסור הוא רק ליפנות בו, אבל אם אינו נפנה, מותר ליכנס עמו לבית הכסא,

אמנם בזמנינו אפשר להקל בזה, כיון שביום כיפור נוהגים ללבוש בגד זה גם שלא בשעת התפילה, נמצא שאינו בגד מיוחד לתפילה. ובשנים עברו נהגו גם ביום הכיפורים ללבוש את הקיטל רק בשעת התפילות. והנהגים ללבוש קפטן לבן במשך כל הראש השנה, בוודאי מותר להם להיכנס עם זה לבית הכסא.

### שינה ביום ראש השנה – להשכים קום בראש השנה

ד. גם הנוהגים שאין אוכלים ושותים לפני התקיעות, מכל מקום הרבה נוהגים להקל לפני התפילה לשתות, משום שעדיין אינו זמן התקיעות. ויש שנהגו להחמיר לא לשתות מהנץ החמה והלאה.

ה. נוהגים שאין ישנים בראש השנה ביום וכדאי צירוף למי (הוצא בד"מ תקפג, ז) 'מאן דמיך בריש שתיא דמיך מזליה'. והאכ"י (שעה"כ דרוסי ראש השנה כ ט"א) ישן מעט אחרי חצות היום, אחר שתקעו והתפללו מוסף. והחיי אדם (קלט, יא, והוצא במשנ"ב סס ט) כתב על פי זה, שמי שקשה לו, יכול לישן אחר מוסף. אמנם הרבה הקפידו בזה, ואמרו שאין לנו שום השגה בזה שהאכ"י הקדוש ישן.

ו. יש נוהגים להשכים בראש השנה לפני עלות השחר, מטעם שאין ישנים בראש השנה, ובפרט דאיתא בגמ' (ע"ז ד:): שהדין הוא בשלוש שעות ראשונות של היום, וזה מתחיל מעלות השחר. והנהוג כן יכול לסמוך לכתחילה על זמן עלות השחר של 72 דקות לפני הנץ החמה, שזה בארץ ישראל בערך בשעה 5:10. ויש הנוהגים להשכים לפני הנץ החמה וכמנ"ב באג"מ (קע) שהדין מתחיל מהנץ החמה, שאז צ"ל יכולים לקדש החודש לכתחילה, וזה הנהגה טובה, אך אם על ידי זה עלול להיגרם שלא יוכל לכוון כראוי בתפילה, אין כדאי לנהוג כן. ויש לדעת שעיקר הקפידא היא אחר שקם משנתו.

ז. התעורר אחר עלות השחר, ומרגיש שיקשה לו לכוין בתפילה אם יקום עכשיו, וחושב שצריך לישן עוד כמה דקות, אפשר להקל.

ח. מי שלא ישן כל הלילה, כגון שהיה צריך לטפל בחולה, ואם לא יישן קצת בבקר, לא יוכל לכוין בתפילה, יכול לישן קצת. וכי עיקר הכוונה צ"מאן דמיך בריש שתיא הוא, מי שאינו מתעורר להתפלל, אלא שהוסיפו שלא לישן כלל. ודעת הגר"ח קניבסקי שהישן על כסא אין זה בכלל 'מאן דמיך בריש שתיא'.

ט. היושב בטל כישן דמי, ועדיף לישון מאשר לישב בטל (שו"ע הרצ תקפג, ח), ולכן יש לנצל את הזמן בראש השנה יותר מכל השנה.

י. העושה ברית מילה בראש השנה, ומנהגו להיות ער כל הלילה לפני הברית, ואם יהיה ניעור בלילה לא יוכל לכוין ביום, לא יהיה ער בלילה. ונפטר ש"א שנשבע ויוס טוב אין לך להיות ער כלילה לפני הברית. וי"א שכל הענין להיות ער, הוא עד חלות הלילה. אך יש נוהגים להיות ערים כל הלילה גם בראש השנה.

### תפילות ראש השנה

א. כתוב במדרש (מוכא דילקוט שמעוני תהלים תתנה) על הפסוק (תהלים קג, יח-יט) 'פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם, תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל י-ה', שזה מדבר על דורות האחרונים, אחר חורבן הבית, שאין להם לא מזבח ולא קרבן, ויש להם תפילה אחת שמתפללים בראש השנה ויום כיפור, שעל תפילות אלו הכתוב אומר 'פנה אל תפילת הערער'. 'ועם נברא יהלל י-ה', אמר הקב"ה אני בורא אותם בריה חדשה.

ב. יש להשתדל לכוון היטב בתפילות ראש השנה. ומובא בשם הרה"ק השר שלום מבעלזא זיע"א שמה שאמרו במשנה (ברכות ל:) שחסידי הראשונים היו שוהים שעה אחת כדי שיכוונו את לבם לאביהם שבשמים, זה אמור על תפילה רגילה, אבל תפילות ראש השנה ויום הכיפורים שעל זה כתוב 'פנה אל תפילת הערער', צריך הכנה חודש שלם, וזו היא ההכנה של חודש אלול.

ג. בספה"ק (יוסף דברי אמת ועוד) כתבו לכוון בראש השנה בעיקר בפסוקי דזמרה שאומרים בכל יום, כי שם עיקר ההמלכה.

ד. מתחילים 'אדון עולם' וברכות השחר ופסוקי דזמרה בנעימה של ימים נוראים.

### 'המלך'

ה. בראש השנה ויום כיפור מתחיל השליח ציבור לומר 'המלך' בקול, ואם הש"צ אומר בקול 'המלך', והשומע אוהז באמצע פסוקי דזמרה, ורוצה לומר יחד עם כל הקהל 'המלך', מסתבר שיכול לומר רק אם אומר פסוק שמוזכרת שם תיבת 'המלך', כגון 'ארוממך אלוקי המלך', ויכול לומר

פסוק זה גם אם אוהז במקום אחר. וכן מותר לומר 'המלך' יושב על כסא רם ונשא', שיש משמעות לדברים שאומר. ויש מתירים לומר 'המלך' בכל מקום בפסוקי דזמרה, ססזרים שזה כקריאת שמע שכל הציבור אומרים יחד.

### שיר המעלות ממעמקים

ו. בנוסח ספרד נוהגים לומר בכל יום מעשרת ימי תשובה אחר 'ישתבח' מזמור (תהלים קל) 'שיר המעלות ממעמקים' (על פי האר"י הקדוש כמש"כ פנ"ח שער הזמירות, ו, והוצא במג"א נד, ז), והמג"א הקשה על זה, איך מותר להפסיק בין ישתבח ליואל. ומתלכס, שכמו שמותר להפסיק לכוך גדול, כ"ש דבר זה שגילה האר"י הקדוש לומר ססז, אמנם בנוסח אשכנז אין אומרים כן. ויש שאומרים אחר התפילה.

ז. העומד באמצע פסוקי דזמרה בשעה שהציבור אומרים 'שיר המעלות ממעמקים', ורוצה לומר עמהם, יכול לומר עמהם. ויזהר אחר כך להמשיך במקום שאוהז בפסוקי דזמרה. ומכל מקום כשמגיע בסדר התפילה לאחר 'ישתבח', יאמרנו שוב במקומו, ששם עיקר מקומו (מט"א תקפל, אלף למטה ז).

ח. ואם אחר שאמר הש"צ 'ברכו', המשיך בטעות ברכת 'יוצר אור' עם הציבור, ונזכר שלא אמר 'נשמת' ו'ישתבח', יכול לומר 'נשמת וישתבח' אחרי סיום ברכת 'יוצר המאורות'. ואם אחרי ברכת 'הצבור צעמו ישראל בזהבה', אם אוהז אחר זמן קריאת שמע, ואינו יוצא עכשיו חובת קריאת שמע. אמנם אם הוא יוצא אז חובת קריאת שמע, אין להפסיק בין הברכה לקריאת שמע. ויש סוברים (לנזקי מרדכי ולהורות נתן), שאי אפשר כבר להשלים ברכת נשמת וישתבח אחר שהתחיל ברכת 'יוצר אור', כיון שכבר נסתלק מפסוקי דזמרה, ואין כבר קשר למה שאומר עכשיו עם הפסוקי דזמרה. אמנם להלכה למעשה מסתבר שיכול לומר, שנחשב שיש לו קשר עם הפסוקי דזמרה, ורק אחרי שמונה עשרה, אי אפשר לומר ברכת 'ישתבח', שנתקן רק לפני שמונה עשרה (כמבואר בשו"ע נד, א). ואף אם נזכר אחר ברכת 'גאל ישראל', מסתבר שיכול לומר שם, מכיון שאי אפשר להשלים אחרי שמונה עשרה ואמנם פסוקי דזמרה אי אפשר לומר אחר שאמר ברכת 'יוצר אור'. אמנם אם אמר 'ישתבח', ורק שכח לומר 'נשמת', וודאי לא יאמר אחר כך. ט. התחיל לומר 'נשמת', ורוצה לומר עם הציבור 'שיר המעלות ממעמקים', לא יאמר עמהם, כיון שאין להפסיק

באמצע אמירת 'נשמת', שנחשב שכבר התחיל לומר את ברכת 'ישתבח' ונשמת' היא התחלת ברכת 'שתבח' (כמבואר בתוס' פסחים קיח. ד"ה ר' יוחנן, ונפסק במ"ב נב, ה). והיה מקום לומר שאם רואה לומר 'שיר המעלות ממעמקים' ואחר כך לחזור ולהתחיל שוב 'נשמת', ראוי לעשות כן. אמנם מסתבר שאי אפשר לעשות כן, אלא מאחר שכבר התחיל 'נשמת' נחשב כמו שהתחיל הברכה, ואי אפשר להפסיקה באמצע.

י. סיים לומר 'ישתבח', והשליח ציבור כבר אמר 'ברכו' וענה 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', מותר לומר 'שיר המעלות ממעמקים'. ואף שכתב הרמ"א (נד, ג) שאחרי עניית 'ברכו' דינו כאמצע הפרק, זהו באופן הרגיל, שמיד אחר 'ברכו' הולך להתחיל ברכת 'יוצר אור', אבל כאן שרואה לומר 'שיר המעלות ממעמקים', אין דינו כאמצע הפרק, והוא כמו מי שעומד בפסוקי דמורה וענה 'ברוך ה' המבורך' אחר הש"ל, שמוחר לו להמשיך בפסוקי דמורה.

יא. אם התחיל 'ברוך אתה ה' של ברכת 'יוצר אור', אי אפשר לומר 'שיר המעלות ממעמקים', גם לא בין הפרקים.

יב. המתפלל בבית כנסת שאין אומרים שם 'שיר המעלות ממעמקים', יכול לומר לעצמו מזמור זה אחר שסיים 'ישתבח'.

יג. שכח לומר 'שיר המעלות ממעמקים', יש ענין שיאמר אחרי התפילה. ויש סוברים שיאמר למחר פעמיים שיר המעלות ממעמקים אחר 'ישתבח', כיון שיש ענין של 'עשרה עמקים' על פי האר"י, והמקום לאומרו הוא דוקא בין ישתבח ליוצר.

יד. בראש השנה ויום הכיפורים נוהגים בהרבה מקומות לומר אחר תחילת ברכת 'יוצר אור' 'אור עולם באוצר חיים', והטעם, שסוברים שמצד הדין מותר לומר פיוטים בברכות קריאת שמע (וכן מנהג באיאן).

### 'זכרנו לחיים' 'מי כמוך' 'וכתוב' 'בספר חיים'

טו. הגאונים תקנו להוסיף בראש השנה ובכל עשרת ימי תשובה בתפילת שמונה עשרה 'זכרנו לחיים', 'מי כמוך', 'וכתוב', 'בספר חיים'. ויסוד הדברים הוא מאנשי כנסת הגדולה, כמזכר באמרי פנחס. ונחלקו הראשונים אם שכח לאומרם אם צריך לחזור. וודעת התוס' (ברכות יב: ד"ה והלכתא) שצריך לחזור. ולהלכה אין צריך לחזור (כיון שהוא רק מתקנת הגאונים, שו"ע תקפז, ה).

טז. שכח לומר 'זכרנו', ונזכר אחר שאמר 'מלך עוזר ומושיע ומגן', יאמר שם 'זכרנו' (שו"ע הרב תקפז, ו, מ"ב טז), ואחר כך יאמר שוב 'מלך עוזר ומושיע ומגן', כדי שיסיים מעין החתימה. וכן אם שכח לומר 'וכתוב', אם לא סיים הברכה אף שאמר 'הקל ישועתינו', אומר 'וכתוב' וממשיך משם.

יז. שכח לומר 'זכרנו', ונזכר אחר שאמר 'ברוך אתה ה', לא יאמר 'למדני חוקיך' ושאין לומר סתם 'למדני חוקיך' שאינו מתקן לגמרי שלא יהיה ברכה לבטלה (כמבואר בתה"ל ד' רלד, ה, ועיי"ש שםביא ראה ממג"א קלה, ח), אלא יסיים 'מגן אברהם', ואחר גמר הברכה אי אפשר לומר 'זכרנו'. ושרק במקום שמעכב אפשר לומר אחר חתימת הברכה, שאז נחשב כאילו לא גמר הברכה, ולא במקום שאינו מעכב. אמנם דעת הא"ח מצוטטאש (תקפז, ה) ולהורות נתן (ה, לו) שיאמר שם 'זכרנו', כיון שי"א שאפשר לומר שם גם דברים שאינם מעכבים, וגם י"א שאמירת 'זכרנו' מעכבת, בצירוף ב' דעות אלו מותר לומר שם, ויאמר אחר ה'יהיו לרצון' הראשון, לפני 'אלקי נצור'. ונדעשת ימי תשובה אם שכח לומר 'זכרנו', יתכן לומר שמהל הדין יכול לומר ב'שומע תפילה', כיון שהוא לשון בקשה, אך למעשה נראה שיאמר ב'אלקי נצור'.

יח. על פי האר"י הקדוש אומרים בכל התפילות 'מי כמוך אב הרחמן', ובתפילת מוסף ובתפילת נעילה ובתפילת מנחה בשבת הנוסח 'אב הרחמים' (מט"א תקפז, יג), וכן מנהג רוב קהילות החסידים. ולפי נוסח אשכנז אומרים תמיד 'אב הרחמים'.

יט. אין לדלג על אמירת 'בספר חיים' כדי להספיק לומר קדושה עם הציבור, כיון שבעשרת ימי תשובה זה חלק מנוסח התפילה.

כ. בחזרת הש"צ נוהגים שהקהל אומרים 'וכתוב' 'בספר חיים' כשמגיע השליח ציבור שם, ואחר שהקהל אמרו אומר את זה הש"צ (מט"א תקפז, י). ויש נוהגים שהקהל אומרים גם 'זכרנו' ו'מי כמוך' (לקוטי מהרי"ח הל' שמירת של ראש השנה). ואם השליח ציבור שכח לומר, ואמר 'ברוך אתה ה', יסיים את הברכה, ולא יאמר 'וכתוב', וגם הציבור אינם צריכים לומר 'וכתוב'. ואם הציבור רוצים, יכולים לומר 'וכתוב'.

### 'ובכן תן פחדך'

כא. הגאונים תיקנו להוסיף בראש השנה ויום הכיפורים בברכת אתה קדוש 'ובכן תן פחדך', ויסודו מאנשי כנסת

## מקדש ישראל ויום הזכרון

**כט.** לא אמר בחתימת הברכה 'מלך על כל הארץ', אלא אמר 'ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון', יצא. ונשע"ת (תקפב, ה) הוסיף, שגם בתפילת מוסף שעיקר הזכרה היא מלכות, והיא מקום לומר ששם מעבד לומר 'מלך על כל הארץ', גם כן יצא.

**ל.** חתם 'מקדש ישראל והזמנים' במקום 'מקדש ישראל ויום הזכרון', לא יצא (מט"א תקפב, יח). ונעוין בגליון טעם הכ"ז (גליון ו) שהעיר שלכאורה היה אפשר לומר ש'הזמנים' כולל גם יום הזכרון. ואם נזכר תוך כדי דיבור, יתקן לומר 'מקדש ישראל ויום הזכרון'. ונפשות מלך הדין אין לריד לומר שוב 'מקדש השבת' אלא יכול לומר 'השבת וישראל ויום הזכרון' כיון שלא אמר שער, שהרי הוא יום הזכרון, ורק ביו"ט נגיל שאמר 'מקדש השבת' שהוא שער, מוזכר בשו"ע (תפז, א) שצריך לומר שוב 'מקדש ישראל והזמנים'. ויותר מזה מצוה בסימן תפט לענין ספירת העומר שאם אמר 'היום יום אחר', ומתקן תכ"ד ואומר את היום הנכון, אינו צריך לומר שוב 'היום'. אמנם לכתחילה לאו שיתאמר שוב 'מקדש'. אבל בדיעבד נראה שגם אם לא אמר 'מקדש' יצא, ואם נזכר אחר כדי דיבור, לא יצא, ומתחיל מתחילת הברכה מ'אתה בחרתנו'. ואם סיים שמונה עשרה, חוזר ומתפלל (שע"ת סס), והמט"א (תקפב, יח) כתב, שאם נזכר אחר הזכרה, יתחיל מ'אלקינו ואלקי אבותינו מלך', אבל להלכה פוסקים שיחזרו לתחילת הזכרה 'אתה בחרתנו'.

**לא.** טעה אחר יעלה ויבוא והמשיך 'ותחזינה עינינו', וסיים הברכה, יתחיל שוב 'אתה בחרתנו'. ואם בדיעבד חזר רק ל'אלקינו ואלקי אבותינו מלך', יצא.

## עושה השלום

**לב.** בעשרת ימי תשובה בסיום תפילת שמונה עשרה כשפוסע שלש פסיעות אומר 'עושה השלום' (מט"א תקפב, כב, אלף המנן סס לו). ויש שנהגו גם לחתום בברכת 'שים שלום' ברוך אתה ה' 'עושה השלום' (מחזור ויטרי ראש השנה, מהרי"ל תפילות ראש השנה ס"ז, לבוש סס ז). אבל מנהג העולם אינו כן.

## דין לא הזכיר של שבת

**לג.** בכל התפילות מזכירים של שבת. הזכיר של שבת באמצע הברכה, אבל בחתימת הברכה חתם 'מקדש ישראל ויום הזכרון', ושכח 'מקדש השבת', לדעת המשנ"ב (תפז, ז, ובי"ל ד"ה מקדש) חוזר, ולדעת השו"ע הרב (סס ג) אינו חוזר,

הגדולה. והרמח"ל חיבר ספר מיוחד ושמו 'מאמר החכמה' לבאר את כל הנקודות שאומרים בזה. מנהג חלק מקהילות תימן ובלדן שאומרים הוספות אלו בכל עשרת ימי תשובה, ומנהג רוב העולם לומר רק בראש השנה ויום כיפור. ונצאמת הטור (תקפב, ד) תמה, מדוע אין אומרים אותם בכל עשרת ימי תשובה.

**כב.** טעה ולא אמר 'ובכן תן פחדך', אם אמר בחיתום הברכה 'המלך הקדוש' אינו חוזר (מט"א סס יח, מ"ז יז).

**כג.** לא אמר 'אתה קדוש' אלא התחיל 'לדור ודור המליכו', 'ובכן תן פחדך', חוזר לומר 'אתה קדוש'. בדיעבד, אם גמר הברכה, יצא.

**כד.** בחזרת הש"צ מנהג כמה קהילות וכן מנהג צאצאן שבמקום 'אתה קדוש' אומר 'לדור ודור נגיד גדלך' גם בתפילת שחרית, כמו בנוסח אשכנז בכל השנה.

**כה.** המתפלל שמונה עשרה שאוחז באמצע 'ובכן תן פחדך', ובתוך כך הגיע שליח ציבור לקדושה, יכול לומר קדושה עם השליח ציבור, כיון שהקדושה היא חלק מברכת 'אתה קדוש', ואחר כך ממשיך במקומו. אך טוב יותר שיתחיל שוב מברכת 'אתה קדוש'. וה"ה בכל השנה אם אוחז בברכת 'אתה קדוש', והשליח ציבור הגיע לקדושה, יכול לומר עמו, אלא שצריך כלל צימות השנה אינו מאז כל כך. אמנם צריך אליעזר (יב, מט) סובר, שכיון שאמנע הזכרה עוסק בדבר אחר שלא מענין הקדושה, אי אפשר לענות שם קדושה. אך למעשה נראה שאפשר לומר.

**כו.** שכח לומר 'ובכן תן פחדך', וכבר אמר 'ברוך אתה ה', לא יאמר 'למדני חוקיך', וכן"ל ב'זכרנו'.

## המלך הקדוש

**כז.** חז"ל תיקנו לחתום בעשרת ימי תשובה בברכת אתה קדוש 'המלך הקדוש', וזה מעבד בדיעבד, (נצט"ז יב: ושו"ע תקפב, א). בראש השנה אינו מצוי שישכח לומר 'המלך הקדוש', פרטי הדינים בזה מובא להלן בהלכות עשרת ימי תשובה.

## 'יום תרועה' 'זכרון תרועה'

**כח.** כשחל ראש השנה בחול אומרים 'יום תרועה', ואם אמר 'יום זכרון תרועה', יצא (משנ"ב סס יט). כשחל ראש השנה בשבת אומרים 'יום זכרון תרועה', וי"א לומר 'זכרון תרועה' בלי יום. וכ"כ במחזור המפורסם – וינגרטון.

וספק ברכות להקל. לא הזכיר של שבת גם באמצע הברכה, לכו"ע חוזר.

לד. לא הזכיר של שבת כלל בברכה, לכתחילה אינו מועיל לומר של שבת בברכה אחרת, וחוזר לתחילת הברכה 'אתה בחרתנו' (מ"צ ס"ג, וע"ע תה"ל ס"ו). בדיעבד אם הזכיר באיזה ברכה יצא.

לה. בתפלת מוסף, אם הזכיר של שבת בברכה אבל לא הזכיר 'את מוספי יום השבת הזה', לא יצא. ואם נזכר אחר שחתם ברכת מלכיות, יכול לומר 'ונקריב לפניך את קרבן מוסף יום השבת הזה' (מ"צ (כסה, טז) וזיה"ל (ס"ג ד"ה מוסף) שלדעת הדה"ח חוזר לתחילת הברכה, ולדעת החי"א לומר ס"ג ונקריב לפניך קרבן מוסף של יום השבת).

לו. סיים כל התפלה, ונזכר שלא הזכיר של שבת, חוזר כל התפלה, כולל מלכיות זכרונות ושופרות.

#### השינויים בתפלות ראש השנה כשחל בשבת

לז. בשבת אומרים בשמונה עשרה ובקידוש 'יום זכרון תרועה', וי"א 'זכרון תרועה' וכן"ל, אמר 'יום תרועה', יצא. לח. אין אומרים 'אבינו מלכנו' בשבת והטעם בזה, מוצא להלן. לט. בשבת מנהגינו שאין כורעים ב'עלינו לשבח', מלבד הש"צ שכורע.

מ. בשבת, אין אומרים י"ג מדות בהוצאת ס"ת. ויש מקומות שנוהגים לומר.

#### אבינו מלכנו

מא. אומרים 'אבינו מלכנו' בראש השנה ובעשרת ימי תשובה בתפילת שחרית ובתפילת מנחה וויץ לעיין מדוע אין אומרים בתפילת מעריב 'אבינו מלכנו'. ואולי משום שתפילת ערבית קשה, לא תיקנו לומר 'אבינו מלכנו'. אמנם ביום הכיפורים אומרים גם כלילתו. מלבד בשבת ובתפילת מנחה בערב שבת, שאז אין אומרים 'אבינו מלכנו'. והטעם, שנתקן כנגד תפילות החול. לדעת הגר"א הטעם הוא, שאין אומרים בקשות בשבת מלבד בקשות שצאמנו התפילות).

מב. מנהג הרבה מקהילות החסידים על פי האר"י הקדוש שבראש השנה אין מזכירים 'חטא', ולכן בראש השנה מדלגים ב'אבינו מלכנו' כל מקום שמוזכר חטאים, ולכן אין אומרים 'אבינו מלכנו חטאנו לפניך', 'סלח ומחל לכל עונותינו', 'מחה והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך', ויש

שאין אומרים גם 'מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו'. ויש נוהגים שאומרים הכל, גם 'חטאנו לפניך'.

מג. בעשרת ימי תשובה וביום הכיפורים אומרים הכל כרגיל.

מד. אומרים 'אבינו מלכנו' גם כשמתפלל ביחיד.

מה. יש נוהגים (קהילות הונגריה) לומר בראש השנה ויום הכיפורים 'אבינו מלכנו' פסוק בפסוק החזן והקהל. וברוב המקומות אומרים כך רק מ'אבינו מלכנו' החזירנו בתשובה שלימה לפניך', ויש עוד מנהגים בזה.

מו. יש מקומות שנוהגים לומר 'אבינו מלכנו' חננו ועננו כי אין בנו מעשים' בלחש.

#### הלכות בדין לעבור או לשבת לפני המתפלל

א. אסור לעבור לפני המתפלל תפילת שמונה עשרה בתוך ארבע אמותיו, משום שמפריע את כוונת המתפלל (ש"ע קכ"ד). ולכן מי שסיים תפילת שמונה עשרה, אסור לו לפסוע שלש פסיעות אם עומד מאחוריו מי שעדיין לא סיים תפילת שמונה עשרה. אם אינו עומד מאחוריו, אלא בצדדים של אחוריו, נחלקו הפוסקים בזה אם מותר לפסוע. בשעת הדחק יש להקל (משנ"צ ס"ז). בבתי כנסיות שיש בימים נוראים ספסלים צפופים, וכל אחד כשפוסע שלש פסיעות אינו עובר ממש לפני המתפלל אלא נשאר במקומו, אפשר לפסוע שלש פסיעות באופן שאינו יוצא ממקומו כלל, אלא עומד במקומו ופוסע לאחוריו.

ב. אסור לשבת בתוך ארבע אמות סביב המתפלל, משום שזה מקום של המתפלל, דין זה הוא גם לאחוריו (ש"ע קכ"ד). לפניו, יש אוסרים (י"א בש"ע ס"ג) יותר מזה, עד כשיעור כמלא עיניו, ובשו"ע הרב (ס"ג א) מיקל בזה. וכן אפשר להקל.

ג. אם יש מחיצה גבוהה עשרה טפחים, זה מתיר לשבת ליד המתפלל, ואינו מתיר לעבור לפני המתפלל, כיון שמכל מקום מפריע הכוונה, ומחיצה שאין רואים כלל את פני המתפלל, מתיר גם לעבור.

ד. העוסק בתפילה, מותר לשבת בצד המתפלל (ש"ע ס"ג א). ויש מתירים (ש"ע רכ"ז קכ"א) אפילו לשבת לפני המתפלל. וכן אפשר לנהוג. וכן השומע חזרת הש"צ, אם הסידור פתוח

ואם יש לו טלית קטן שלא לבש בלילה, יכול לברך, כיון שהברכה חלה גם על הטלית קטן.

### קריאת התורה והפטרה

א. בראש השנה ובכל עשרת ימי תשובה, אומרים בהוצאת הספר תורה שלש פעמים י"ג מדות, ותפילת רבש"ע, ועוד פסוקים מיוחדים לעשרת ימי תשובה (מט"א תקפד, טז).

ב. כשחל ראש השנה בשבת, אין אומרים י"ג מדות בהוצאת ס"ת. ויש מקומות שנוהגים לומר (מט"א סס).

ג. בראש השנה ויום כיפורים אומרים 'קדוש ונורא שמו', ובשבת שובה אין אומרים כן, (מט"א סס).

ד. בקריאת התורה בראש השנה קורים חמשה קרואים, כמו בכל יום טוב (סו"ע תקפד, ז), והשנה נוסף על שבעה קרואים שבעה קרואים, ואין עושים הוספות, משום שביום טוב אין מוסיפים עליות (כמ"א רפב, א).

ה. ביום הראשון של ראש השנה קורים פרשת 'וה' פקד את שרה', כי שרה נפקדה ביום ראש השנה. ויש מקומות שמקובל שזו סגולה לפקידת עקרות בשעת קריאת התורה בפסוק זה. ויש סגולה לקבל עליה זו, או מפטיר משום הפטרת חנה שנפקדה ביום זה. וביום שני של ראש השנה קורים פרשת עקדת יצחק, לזכור זכות העקדה (סו"ע תקפד, ז, ומשנ"ז ו, ח).

ו. בברכות ההפטרה אומרים 'על התורה ועל העבודה ועל יום הזכרון הזה', ובחתימת הברכה אומרים 'ודברך אמת וקיים לעד, ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון' (מט"א תקפד, ט).

ז. ביום ראשון של ראש השנה שחל בשבת, צריך לומר 'ועל העבודה ועל יום השבת הזה', ובחתימת הברכה 'מקדש השבת וישראל ויום הזכרון'. אם לא הזכיר של שבת, צריך לברך שוב ברכה זו. אם הזכיר של שבת באמצע הברכה או בחתימה, יצא.

ח. לא אמר 'מלך על כל הארץ', אלא 'מקדש ישראל ויום הזכרון', יצא. אמר מקדש ישראל 'והזמנים' במקום 'ויום הזכרון', לא יצא (מט"א תקפד, יח). אם זה תוך כדי דיבור, מתקן ואומר 'מקדש ישראל ויום הזכרון'.

לפניו, אפשר להקל שמותר לו לשבת. וכן העוסק בלימוד התורה, יש מתירים (סו"ע רכז סס) לשבת אפילו לפני המתפלל, ואפשר להקל בזה. ולכן אפשר להקל לשבת אם עוסק בדברי תורה, או תפילה, או מקשיב לשליח ציבור. ובפרט אם הוא חלוש, מותר (כמבואר בסו"ע סס ז שאם הוא חלוש מותר).

ה. מתפלל שמאריך בתפילה הרבה יותר מהרגיל, מותר לשבת ולעבור בארבע אמותיו (הגרמ"ש קליין).

ו. בשעה שהמתפלל אוזח בתחנונים שאחרי התפילה, דעת המשנ"ב (קכ, ג) בשם שלחן שלמה, שדינו כמו בתפילת שמונה עשרה שאסור לשבת ולעבור. ויש מקילים בזה (א"א נוטשאטש סס). ואפשר לסמוך על המקילים.

ז. כשפוסעים שלש פסיעות, צריך לכל הפחות שיתן עקב בצד גודל. ובימים נוראים במקומות שיש ספסלים צפופים, אין שייך לעשות כן, וסומכים על המקילים בזה בשעת הדחק (כמבואר בסו"ע קכג, ג, ובמשנ"ז יד).

### עוד מדיני התפילה

ח. מי שלפני התפילה לא היה צריך לצרכיו, ובאמצע תפילת שמונה עשרה הוצרך לצרכיו, מותר לו להמשיך, כיון שהתחיל בהיתר (סו"ע כז, א). ואם אי אפשר לו להתמין עד שיגמור תפילת שמונה עשרה, מותר לו לצאת באמצע, וכשיחזור חוזר למקום שאוחז, וטוב יותר לחזור לראש הברכה, ואם שהה בשיעור של 'לגמור את כל השמונה עשרה', חוזר לראש (משנ"ז כז, יא, וביא"ל קד, ה ד"ה חוזר).

ט. אם קרא 'הצלה' באמצע שמונה עשרה, חוזר לתחילת הברכה. אם רק הלך להציל, חוזר למקום שאוחז. ואם שהה לגמור כולה, חוזר לראש התפילה.

### התחלפה לו הטלית

י. רצוי שיהיה כל אחד כותב שמו ושם משפחתו על הטלית גדול, שלא תתחלף בטלית אחרת. שאם התחלפה, יש שאלה אם אחד לקח את הטלית שלו, אם מותר לו לקחת את הטלית של השני. והמנהג להקל בזה, דאדעתא דהכי נכנס למקום ציבורי (עי' פתחי חושן ז, ד הע' מה), אמנם אינו יכול אז לברך על הציצית, כיון שאינו שלכם. ויש אז שיכול לזכור, דניח"ל לאיניש למיעבד מלוא בממוניה. אמנם למעשה לא יצרך (עי' במשנ"ז יד, יז).

ט. במקומות שיש הרבה אנשים שצריכים לברך ברכת 'הגומל', יכול אחד לברך ברכת 'הגומל', ולהוציא את כולם (שו"ע ריט, ד, משנ"ב יא).

י. תוקעים בשופר בבימה במקום של קריאת התורה, כדי שזכות התורה תגן (רמ"א תקפה, א, ומשנ"ב ג).

### ראש השנה שחל בשבת לאכול לפני מוסף

יא. בראש השנה שחל בשבת, מותר לקדש ולאכול לפני מוסף, גם לפי המחמירים בכל שנה שלא לקדש ולאכול לפני תקיעות. וצנעלזא נוהגים לאכול אז בלי קידוש, מפני שסוברים שמלכיות זכרונות ושופרות שייך לתפלת שחרית, ולא חלה חובת קידוש עד לאחר תפילת שחרית.

### ברית בראש השנה

יב. כשיש ברית בראש השנה, עושים את הברית לפני התקיעות (שו"ע תקפד, ד), שברית הוא דבר מצוי, ויכול להיות בכל יום, ולכן נחשב תדיר יותר מהתקיעות שהם רק פעם אחת בשנה, (תה"ד וגר"א ע"פ הגמ' צנחנים כ:). וגם בשבת עושים את הברית לפני תפילת מוסף.

יג. מוהל שעושה מציצה והוא תוקע, יש ענין שלא ישטוף את פיו בין המילה לתקיעות (מט"א תקפד, ז, משנ"ב סס יב). וצדק"מ (סס) תמה שהיו חליטה, ובשע"ת (סס ד) מיישב שכיון שאין זה ממעות דם רק חזותא לא הוי חליטה.

### מדיני תפילת מוסף

יד. חכמים תיקנו תשע ברכות במוסף של ראש השנה, שזה מלכיות זכרונות ושופרות, יש ראשונים שסוברים שזה רק בחזרת הש"צ, אבל ביחיד מתפלל כמו בשחרית של ראש השנה, ולהלכה הוא גם ביחיד.

טו. בזמן המשנה היו כולם יוצאים מהש"ץ תפילת מוסף של ראש השנה, ואפילו הבקי. ובזמנינו כל אחד מתפלל בעצמו תפילת מוסף, ואינו יוצא מהש"ץ. ודעת המג"א (תקלא, ט) שאי אפשר בזמנינו לצאת ידי חובה מהש"ץ בתפילת מוסף, כיון שאומרים 'פיוטים'. ונהניאור זזה הוא, דהוי כשה לגמור את כולה, ועיי"ש בחזקת חיים מה שמזכיר זזה. ומנהג התימנים נוסח כללי שיוצאים מהשליח ציבור.

טז. חכמים תיקנו לומר עשרה פסוקים במלכיות זכרונות ושופרות, שלש פסוקים מתורה, שלש פסוקים מגביאים, שלש פסוקים מכתובים, וומקדימים פסוקי כתובים לפסוקי נביאים

שכן הסדר, קודם המלך קדם לנביאים. ופסוק אחרון של תורה. בזמן המשנה היה כל אחד יכול לומר איזה פסוקים שרוצה. ויש מחלוקת בגמרא על כמה פסוקים. והנוסח שלנו הוא של רב, ונקרא 'תקיעתא דבי רב'. והפסוק 'יהי ציון מלך', יש מפרשים שזה אמור על משה רבינו, אמנם הרמב"ן (דברים לג, ה) כתב, שממה שאנו אומרים אותו במלכיות, מוכח שזה על הקב"ה.

יז. חולה שאינו יכול להתפלל כל תפילת מוסף, יכול לומר בקיצור 'ככתוב בתורתך', ובכתבי הקודש נאמר, ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר', בלי הזכרת הפסוקים כלל. שבדיעבד יוצא בזה (כמבואר בגמ' ראש השנה לג, ו) ומ"א תקלא, ד. ולכן בחולה יעשה כן לכתחילה.

### היום הרת עולם, פירוש

יח. 'היום הרת עולם', יש מפרשים (לנוסח תקלא, ז) הכוונה, שהוא היום שנברא בו העולם. ויש מפרשים, שהכוונה שהוא היום שעלה במחשבה לבוראו.

יט. בנוסח ספרד אומרים 'היום הרת עולם' בתפילת לחש, גם אלו שאין תוקעים, וגם בשבת. וכן ברמב"ם (סדר תפילות נוסח צרכות אמצעיות) מוזכר לומר 'היום הרת עולם' בתפילת לחש, אף שהרמב"ם לא סובר שתוקעים בלחש. אבל בנוסח אשכנז אין אומרים, ויש מהמתפללים בנוסח אשכנז שאומרים 'היום הרת עולם' בלחש, כיון שמוזכר ברמב"ם.

כ. מה שאין אומרים 'ארשת שפתינו' בתפילת לחש, הוא משום שבנוסח אשכנז לא אומרים כלל 'היום הרת עולם' בלחש, שאינם תוקעים בתפילת הלחש. ולפי נוסח ספרד שתוקעים בתפילת הלחש, לא אמרו כלל נוסח 'ארשת שפתינו' גם בחזרת הש"ץ, שלא מוזכרת תפילה זו באבודרהם (עין מט"א תקלא, יג, ואלף המנן סס יב).

כא. באשל אברהם (נוטשאטש, תקלא, דן אם 'היום הרת עולם' הוא חלק מהברכה הקודמת, או חלק מהברכה הבאה. וכתב שכיון שאינו מעין הפתיחה סמוך לחתימה, אולי טוב לאומרה בהרהור. אמנם בפשטות היא בקשה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה בין הברכות, ואינו חלק מהברכה כלל.

כב. שכח לומר 'היום הרת עולם', והתחיל את הברכה שלאחריה, יכול לומר 'היום הרת עולם' במקום שנזכר, ואחר כך להתחיל שוב הברכה.

**כג.** יש אומרים (הה"ק ממנוקאטש) שמי שנוהג בכל ראש חודש לכוין בברכת חתימת ברכת 'מקדש ישראל וראשי חדשים' את הצירוף של החודש, אז יכוון בסיום ברכת מלכיות בראש השנה צירוף חודש תשרי, כמו שמובא בסידורים בברכת מוסף בראש חודש.

**כד.** הנוסח המקובל הוא 'לזרעו היום ברחמים תזכור', ולא 'לזרעו של יעקב', (עיין שו"ע הרב תקל"א, יב, ומשנ"צ ס"ס יב)

### ברכת כהנים

**לא.** מי שחלם חלום לא טוב, יאמר בשעת ברכת כהנים של מוסף את התפילה 'ריבונו של עולם חלום חלמתי'. בחוץ לארץ שאומרים ברכת כהנים רק ביום טוב בתפלת מוסף, מנגנים הכהנים הברכה, ובשעה זו אומרים כל הקהל את התפילה, שמסתמא בין יום טוב ליום טוב חלם איזה חלום לא טוב. אמנם בארץ ישראל שאומרים ברכת כהנים בכל יום, אין צריך לומר, שאם חלם איזה חלום, יכול לומר באותו יום בשעת ברכת כהנים. ויש נוהגים גם בארץ ישראל לומר רבש"ע ביום טוב. ובנועם אלימלך (פרשת נשא) הביא דברי התורת חיים על הש"ס שכתב, שחלום שהוא אחד מששים לנבואה בטל בצרכי כהנים שהיא כמו נבואה.

**לב.** במקומות שיש ציבור גדול, יש נוהגים שהכהנים נושאים כפיהם באמצע בית הכנסת, אף שנמצא שחלק מהציבור הם אחורי הכהנים. ויש קהילות שהכהנים נושאים כפיהם על הפנלים.

**לג.** הכהנים אומרים אחר ברכת כהנים 'רבש"ע אתה עשית מה שגזרת עלינו, ומכוונים שכשהציבור עונים אמן על ברכת 'המברך את עמו ישראל בשלום', יהיה ה'אמן' גם על זה. ובראש השנה ויוה"כ שאומרים 'היום תאמצנו', יאמרו הכהנים רבש"ע אחרי הכל, כדי שיהיה ה'אמן' גם על זה.

**לד.** בחוץ לארץ נוהגים שאומרים אחר התפילה ברכת 'יישר כח' לכהנים.

### קידוש ביום ראש השנה

**א.** מי שקידש ואכל מזונות לפני מוסף, אין צריך לקדש שוב אחרי תפילת מוסף, שכבר יצא ידי חובת קידוש. אמנם יש הידור לקדש שוב, כיון שי"א (א"ר רפ"ו, ט גסס האל"ה, ועוד) שחובת קידוש חלה בתפילת מוסף. ויש שנוהגים תמיד לקדש לפני הסעודה, גם אם עשו קידוש על מיני מזונות אחרי תפילת מוסף.

**כה.** פיוט 'וכל מאמינים' הוא קדום מאד ויש כוונות האר"י על זה. וכתב בלחמי פינחס (ויה"כ אות תקמג) שיש כוונות האר"י רק על מה שתיקנו אנשי כנה"ג. במחזור כל זו כתב, שעזרא וחזקוני חיברו את זה.

### טעות בתפילת מוסף

**כו.** טעה בתפילת לחש, ואחר התקיעות התחיל לומר ברכת שופרות 'אתה נגלת' לפני שאמר ברכת זכרונות 'אתה זוכר', אומר ברכת זכרונות וחוזר ואומר ברכת שופרות לאחר ברכת זכרונות, ואם לא עשה כן, לא יאל, שצריך להיות כסדר שגמ' (ראש השנה לג:) אמר הקצ"ה, אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם, זכרונות שיעלה זכרונכם לפני לטובה, ובמה בשופר. וכ"ה בטור ובשו"ע (תקל"ג, א), ועיין במשנ"צ (ה). ודעת הלקט יושר שבאופן זה צריך להתחיל שוב מברכת המלכיות מ'אתה בחרתנו'. אך להלכה אין צריך אלא מברכת זכרונות.

### כורעים בתפילת מוסף

**כז.** בתפילת מוסף נוהגים שהשליח ציבור וכל הציבור כורעים על הקרקע באמירת 'ואנחנו כורעים'. וצריך להפסיק בינו לקרקע, משום שאסור להשתטח על רצפת אבנים, משום איסור השתחויה על אבן משכית (כמבואר בשו"ע קלא, ז), ואפשר להפסיק גם בנייר או בניילון. ואם אין, אפשר גם לשים טלית החוצצת בין פניו לקרקע ואיסור השתחויה על אבן משכית, הוא על הפנים, שהפנים לא יגעו באבן משכית, ולא על הצדדים. ואם יש גלריה מעץ, מותר בלי הפסק נייר או ניילון. בשבת מנהגינו שאין כורעים בעלינו לשבח, מלבד הש"צ שכורע.

### ותערב

**כח.** בתפילת מוסף של יום טוב כשיש נשיאות כפיים אומרים 'ותערב' (משנ"א תקל"ג, י). ואם אין כהן אין אומרים 'ותערב'.

**כט.** חתימת הברכה של 'ותערב' היא 'שאותך לבדך ביראה נעבוד' ויש מעין הסיוס וסס נענדך זיאלה"ן, שזה היה נוסח

ב. נוהגים לומר לפני הקידוש ביום את הפסוק 'תקעו בחודש שופר', ואת הפסוקים 'אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם, וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל', וואף צמט"א (תקנ"ג) כתב שלא לומר את הפסוק 'תקעו בחודש שופר', כיון שאין לזה שייכות לקידוש. מכל מקום המנהג לאומנו, כשחל בשבת אומרים לפני זה את הפסוק 'על כן ברח' וגו', וכל זה הוא רק עניין, שמצד הדין עיקר הקידוש בשבת ויום טוב ביום הוא רק 'ברכת בורא פרי הגפן'.

#### טלטול השופר בראש השנה שחל בשבת

ג. ראש השנה שחל בשבת, גזרו חז"ל שאסור לתקוע, שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים, ואסור לטלטל השופר, ודינו ככלי שמלאכתו לאיסור (כיון שאסור לתקוע זו בשבת, כמבואר ברמ"א תקפ"ה, ה' ועי' במ"ב טו), שאסור לטלטל רק לצורך גופו ולצורך מקומו.

#### סעודה שלישית

ד. צריך לאכול סעודה שלישית גם בשבת יום טוב, ויש נוהגים לחלק את סעודת הבוקר לשנים, ויוצאים ל10 דקות באמצע, אפילו בלי תפילת מנחה, ומתחילים סעודה שלישית. ויש סומכים על מה שאכלו מזונות בהפסקה צמודה. ויש שסומכים על הסוברים (עי' מ"ב לא, כה) שיוצאים ידי סעודה שלישית עם פירות, אפילו לפני תפילת מנחה. וכן נהגו רבוה"ק לבית רוזין. ויש נוהגים בשבת כזו כפי מש"כ המג"א (תמז, ז) בשם הזוהר לסמוך שיוצאים בדברי תורה.

#### חומרת יום טוב משבת

א. יום טוב חמור משבת בדיני נולד (כגון גרעיני משמש, כללהן בהלכות יו"ט, וכמנ"י צו"ע תא"ה, ז). וביום טוב שחל בשבת, י"א (האלף לך שלמה או"ח של"ב) שדינו כמו ביום טוב לחומרא. וי"א (וכפ"פ או"ח א, ל) שדינו לקולא כמו שבת. ולמעשה דינו כיום טוב.

#### הכנה מיום טוב ראשון ליום טוב שני

ב. שני ימים טובים של ראש השנה הם כקדושה אחת, שנחשב ליום אחד ארוך. וזה רק לחומרא, כגון לענין הדין שביצה שנולדה מתרנגולת ביום טוב ראשון של ראש השנה, שאסור לאכלה ביום טוב ראשון, אסור לאוכלה גם ביום טוב שני, שנחשב כיום אחד ארוך וואילו צא"ח יוס טו"ב שני צו"ל צ"ה שטולדה ביום טוב ראשון, מותר לאכלה ביום טוב שני, וכן אם היה

שבת צערב יו"ט, צ"ה שטולדה בשבת מותר לאכלה צו"ט, אבל צא"ח השנה צ"ה שטולדה צו"ט ראשון אסור לאכלה צו"ט שני. אבל לא לקולא, דהיינו שאסור להכין מיום טוב ראשון של ראש השנה ליום טוב השני של ראש השנה, וכמו כל יום טוב שני בחוץ לארץ שאסור להכין מיום טוב הראשון ליום טוב השני (מט"א תר, כ). וכל שכן כשחל בשבת שאסור להכין מיום טוב ראשון שהוא שבת לצורך יום טוב שני.

ג. במקום הצורך מותר להוציא אוכל מהמקרה ומהמקפיא ביום טוב ראשון שהוא שבת לצורך יום טוב שני, ולהכניס שתיה במקרה, ויעשה כן לפני סעודת יום טוב ביום, שלא יהיה נראה שעושה לצורך יום טוב שני, ובלבד שלא יאמר בפה שעושה כן לצורך הלילה (עי' מ"ב תרס"ה, ה). ויש עוד סברא להיתר, ש"א שכל שאין נגמר ההכנה עכשיו, אינו נחשב הכנה.

ד. בבין השמשות של מוצאי היום הראשון של ראש השנה, אסור להכין ליום השני של ראש השנה. ונהגו שאין אומרים ספק דרבנן לקולא, משום דאיתחזק איסורא, וכמו שאסור שבות צדין השמשות ככל שבת. אמנם יתכן כמו ששם מתיירים לאורך גדול לאורך מלוא, גם כאלו יהיה מותר הכנה צדין השמשות לאורך מלוא. ובצאת הכוכבים מיד מותר. ויש מחמירים שגם אחר זאת הכוכבים לא יעשו האנשים מלאכה כלל יום טוב שני, כגון לבשל לאורך יום טוב, עד אחרי תפילת מעריב. אמנם לנשים מותר לעשות מלאכות אחרי שאמרו 'צרכו' צדיה הכנסת. אבל הכנה בעלמא שאין זה מלאכה, מותר לכולם לעשות מיד כשהגיע זמן זאת הכוכבים (משנ"ב רמ"ב, מ).

ה. מהשקיעה של יום ראשון של ראש השנה, אסור לאכול ולשתות, שחלה חובת קידוש של ליל שני של ראש השנה. ויש מקילים עד 13 וחצי דקות אחר השקיעה. הנהגים לגמרי כר"ת מקילים עד צין השמשות של ר"ת. גם אם התחילו לאכול מבעוד יום, אסור להמשיך, משום חובת קידוש של ליל יום טוב שני. אבל ביום טוב שני, אם התחיל קודם השקיעה מותר להמשיך.

#### ברוך המבדיל בין קודש לקודש

ו. בליל שני של ראש השנה אם צריך לעשות מלאכה, או איזה הכנה ליום טוב לפני מעריב, יאמר 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש'. אמנם יש להיזהר מאד שלא לעשות שום הכנה לפני זמן מוצאי שבת ויום טוב.

ז. וכן אם שכח לומר 'ותודיענו' בתפילת מעריב, ורוצה להעביר אש או לעשות שאר מלאכה המותרת ביום טוב, יאמר כן.

ח. נשים צריכות לומר 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש' לפני עשיית מלאכה או הכנה (מט"א תקט, ה), ואם אמרו 'המבדיל בין קודש לחול', צריכות לחזור ולומר 'המבדיל בין קודש לקודש', וצריך לומר זאת דוקא לאחר צאת הכוכבים, ואינו מועיל אם אמרו לפני כן, אפילו אחר פלג המנחה.

ט. אשה שברכה ברכת 'להדליק נר של יום טוב' לפני שאמרה 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש', לא תאמר בין הברכה להדלקת הנר, משום חשש הפסק, אלא יכולה לסמוך על דעת הרמ"א (נלט, י) שמותר להדליק נרות לפני אמירת 'ברוך המבדיל', ותדליק נר אחד, ואז תאמר 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש', ואחר כך תמשיך בהדלקת שאר הנרות. וטוב יותר אם יכולה לשמוע מאחר שיאמר 'ברוך המבדיל בין קודש לקודש'.

#### תפילת ליל יום טוב שני מוצאי שבת - ותודיענו

א. בתפילת ערבית של ליל שני של ראש השנה אומר 'ותודיענו' אחר 'אתה בחרתנו' לפני 'ותתן לנו' (ש"ע תלא, ז). ואם שכח, אינו חוזר (מ"ז ד).

ב. התחיל לומר 'ותתן לנו', י"א (מטה אפרים תקט, ז) שאין לחזור ולומר 'ותודיענו'. ולמעשה כל שלא אמר את השם של סוף הברכה, יכול לחזור, וימשיך הברכה משם.

ג. שכח לומר 'ותודיענו', ושכח גם לעשות הבדלה, ונזכר לאחר שכבר התחיל לאכול, או אחר הסעודה, או אפילו נזכר מיד אחר כוס של קידוש (תוס' הרא"ש נרכות לג.), צריך לחזור ולהתפלל תפילת מעריב של ראש השנה וקם תפילת שמונה עשרה ולומר 'ותודיענו', שכיון שטעה בשני דברים קונסים אותו לחזור ולהתפלל וכמנצח ש"ע (נלד, א) לענין כל מנצח שבת, וה"ה כאן, (מט"א תקט, ז), אמנם ידי הסעודה יצא, ואח"כ יקח כוס יין ויברך עליו ברכת 'בורא מאורי האש' וברכת 'המבדיל בין קודש לקודש'. ואם נזכר אחר הסעודה צריך לעשות כן מיד, ולא ישאיר את זה למחר. אם לא עשה כן, אלא עשה הבדלה לפני שהתפלל שוב מעריב, אין צריך להתפלל שוב מעריב.

ד. נזכר ביום שני של ראש השנה בבוקר שלא הבדיל, אסור לו לשתות קפה לפני התפילה, משום שהוא לפני הבדלה, ומים מותר, וצריך להתפלל תפילת שמונה עשרה של שחרית פעמיים, פעם ראשונה לשחרית, ופעם שניה לתשלומי תפלת ערבית ולומר 'ותודיענו', וכשעושה קידוש על יין יאמר ברכת 'המבדיל בין קודש לקודש'. ובשעת הדחק אם אין לו יין, יכול להבדיל על כוס קפה שנחשב חמר מדינה, וישתה כמלא לוגמיו. ולא יברך ברכת 'בורא מאורי האש', שאין מברכים אלא במוצאי שבת. וכן הדין אם נזכר במשך היום שלא הבדיל, יבדיל על הכוס, אך אז לא יתפלל שוב, כיון שכבר עבר זמן תפלה, שאחר שחרית אינו יכול להשלים. ונשעת הדחק יכול לעשות הבדלה על כוס קפה לפני התפלה, אלא שאז נכנס במחלוקת אם לאחר שהבדיל חוזר ומתפלל.

ה. טעה והזכיר של שבת בתפילת ליל שני של ראש השנה, מתוך הרגל התפילות של יום ראשון של ראש השנה, וגמר הברכה, לא יחזור. ועיין בש"ע (קח, יב) ובמשנ"ב (סס לח) שיש בזה מחלוקת, ומספק לא יחזור. דלא כספר אש"י ישראל (מז, ט). ואף לפי מה שכתב החי"א (מוצא צמ"ב נה, ג) שצרכה קצרה אסור לענות איש"ר שמקלקל הצרכה, זה רק לכתחילה, אבל לא בדיעבד כשכבר ענה.

#### הכנת נרות ליל שני של ראש השנה

א. הנוהגים להדליק נרות יום טוב בפתיל צף, לכתחילה יש להכין את הנרות של ליל יו"ט שני בערב יום טוב, ולהכניס את הפתיל צף לתוך הדיסקית, מחשש תיקון מנא. אם לא הכניס, בדיעבד יכול להכניס ביום טוב (שנה"ל ט, קכח). ובלבד שיהיה הנקב מוכן מערב יום טוב (כמנצח צמ"ב ש"ד, ו). אך יזהר שלא להפריד את הדיסקיות אחת מהשניה, וכן לא ירחיב או יתקן את החור.

ב. כשצריך להוציא את שיירי הפתילות והדסקית ביום טוב, לכתחילה יוציאים עם סכין או עם מזלג, ולא יוציאים בידים, מחשש טלטול מוקצה, וכשמוציא עם סכין יש צירוף שי"א שנחשב בכך טלטול מן הצד (שנ"ט הלוי). וצריך סבא שיש שהחירו מוקצה בצציל אוכל נפש, כמ"כ רעק"א (בהגהות ש"ע סימן תקא), אלא שצמנינו אינו כדור שנחשב מלאכה אוכל נפש, לכן מתירים רק בצירוף הנ"ל. ויש מתירים (ש"כ יג, כג, ג) אורחות שבת יט הע' רפז בשם הגר"ש אלישיב) להוציא בידים, שנחשב כמו

שמוריד לכלוך מהבגד, שמותר, משום שנחשב כעוסק בדבר המותר. ואפשר לסמוך על זה.

ג. המשתמשים בצינורית הפלא, מותרים להוציא את הפתילה שספוגה בשמן כדרכו ואע"פ שהוא פסיק נשא שנסחט קלת שמן, משום שפסיק נשא ללא נחלא ליה מותר ביום טוב לאורך מטה (כמש"כ חוס' סוכה לג, וכו"כ המ"צ תרמו, ח), ויש לז' שאינה מלאכה כלל אם אינו צריך לשמן.

ד. הנוהגים להדליק נרות יום טוב בשמן, בליל שני של ראש השנה שמדליקים בליל יום טוב, יש מחמירים שלא להשים מים תחת השמן, כיון שמדליקים את הנרות ביום טוב עצמו, ונחשב שממהר כיבוי (עי' אג"ז ללה, וצ"ח"ל רסג, ד"ה מתכוון), ושמחזקה האש ע"י המים בסוף ההדלקה, ולכן כבר נשעת ההדלקה נחשז שגורס את הכיבוי, ורק אם מדליק את הנרות בערב יום טוב, מותר. ורוב הציבור נהגו להקל בזה. ושהרבה סוברים שכיון ששם את המים לפני ההדלקה, אינו נחשז כזך גרס כיבוי. ויש גם סוברים שצמצום אינו נכזה יותר מהר מחמת המים.

ה. פתילות שהשתמשו בהם בהדלקת יום טוב ראשון, ונכבו, יש אוסרים להשתמש בהם שוב ביום טוב שני, משום שהכיבוי הכין אותם להדלקה, ונמצא שהכיבוי שנכבו ביום טוב ראשון הכין אותם ליום טוב שני, וכל שכן בשנה זו שחל יו"ט ראשון בשבת, שנמצא ששבת הכינה ליו"ט. ואם הדליקם וכיבה מערב יום טוב, מותר, אף שהושבחו בהדלקה של יו"ט ראשון ושבת (משנ"צ תקא, לז).

### הדלקת נרות יום טוב שני של ראש השנה

ו. יש נוהגים להדליק ביום טוב רק שני נרות. ויש נוהגים להדליק כמו בשבת. ויש נוהגים להדליק ביום טוב בנרות פרפין, ובשבת להדליק בשמן. וכל אחד ינהג כמנהג משפחתו.

ז. יש סוברים (חוט שני, והגר"ז אולמן זצ"ל ראב"ד קרית ספר וזומ"ל צבית הולאה ז"מ) שבהדלקת נרות יום טוב הדין שונה מהדלקת נרות שבת, ושיש להדליק נרות יום טוב רק במקום שאוכלים, כיון שלא שייך ביום טוב הטעם 'שלא יכשל בעץ ואבן' שהרי יכול להדליק כשיצטרך, ושייך רק הטעם של 'עונג', שזה רק במקום סעודה. אך רוב העולם נוהגים כדעת הסוברים שביום טוב הדין כמו בשבת שאפשר להדליק גם

במקום שאין אוכלים (וכן משמע בלבוש סימן תקיד). אמנם אם אפשר, ראוי להקפיד על זה.

ח. מותר להעביר אש להדלקת נרות ביום טוב מנר נשמה. ט. נר שעוה שהפתילה מכוסה בתוך השעוה, מותר להדליק את השעוה ביום טוב כדי שעל ידי זה תצא הפתילה. ולעת הג"ר משה צנעסופר לאסור משום תיקון מנא. אמנם זה חידוש, ובפשוט מותר.

י. מותר לטלטל ביום טוב את הנרות הדולקים גם בפמוטות. אמנם אין לטלטל נר באופן שיש חשש כיבוי, כגון נר של שמן אם על ידי זה מתרחק השמן מן הפתילה שמכבה, אסור גם ביום טוב. אמנם זה דוקא אם הפתילה למעלה בפי הכלי והשמן למטה, אבל בנרות שלנו ובנר נשמה מפרפין או בפתיל צף אין חשש זה, שאם השמן זו ממקומו, גם הפתילה היא יחד עם השמן. אמנם צריך להוליך בנחת שלא יהיה רוח מחמת ההולכה, וכן שלא תטבע הפתילה בתוך הפרפין הנמס.

יא. שמן של תרומה אסור להדליק בו נרות, כשמדליק ביום טוב עצמו, שאסור לשרוף שמן של תרומה ביו"ט (כמנזאר במסכת שבת כג).

יב. המנהג הרגיל הוא לברך ברכת 'להדליק נר של יום טוב' קודם ההדלקה, משום שביום טוב אפשר להדליק אף לאחר קבלת יום טוב (מג"א רסג, יז בשם אשת הדרישה, משנ"צ שם כז). ויש נוהגים שמברכים לאחר ההדלקה (מג"א שם, שו"ע הרב שם ח). ולעת הגר"מ"ש קליין שהנהגים להדליק בערב יום טוב, בזמננו יש להם לכך אחר ההדלקה, כמו בערב שבת, שנקים רגילות להדליק גפרור באמצע ההדלקה, ויש לחשוש שיעשו כן גם בהדלקת נרות יום טוב, ולכן יצרכו אחר ההדלקה, ויקבלו יום טוב נשעת הצרכה כמו בערב שבת.

**קידוש והבדלה בליל שני של ראש השנה שחל במוצאי**

### שבת

א. מותר להדליק נר הבדלה מנר של יום טוב. ב. מצוה מן המובחר להדליק אבוקה בהבדלה. ולכן י"א (אלף המנו תר, ג, אורחות רבינו ז, עמ' קיא שכן נהג הקה"י, הגר"ש אלשיך) שמותר לקרב שני נרות דולקים לעשותן אבוקה כדי לברך ברכת 'מאורי האש', ויקרב רק את השלהבת (עי' שש"כ סז, לא, צמילאס) ואחר כך מותר להפרידם, ויזהר ככל האפשר שלא יטפטף חלב מהנר. ויש חולקים ואוסרים,

משום חשש שנחשב כמכבה (מצית לוי), אלא מדליקים שני נרות ויש ענין בשני נרות ע"פ המצואל בלוח מישור (ו"ד סי' י) שזה נחשב כנזק ואין בוגעים זה בזה (כמנז' במ"צ תקנ', יט), אלא סמוכים זה לזה. וכל אחד ינהג כמנהג אבותיו.

ג. יש נוהגים להדליק נר יקנה"ל [אנקה"ל] שהיא אבוקה קטנה שדולקת כמה דקות. אמנם יש אומרים (מאמ"ר רחל, ז) שאין להדליקו ביום טוב, כיון שהוא נר קטן, ואין ניכר בזה כבוד יום טוב. וגם יתכן שאין היתר להדליקו כיון שהוא רק לצורך מצוה מן המובחר. אך יש נר יקנה"ל גדול, שדולק יותר זמן, ובזה אפשר להדליק לכתחילה. ויש שמשתמשים עם היקנה"ל הזה להעביר אש לצורך ההדלקה של הנרות, ואחר כך זה נשאר דולק מאיליו לצורך 'מאורי האש'.

ד. יש נוהגים לקחת נר הבדלה רגיל, ולהשים אותו לפני ההדלקה בתוך חול או מלח, וכשמגיע שם נכבה מאיליו, ולהלכה, גרמא כזו מותרת.

ה. אם יש עוד נקב בדיסקית של הפתיל צף מערב יום טוב, אפשר לתחוב עוד פתילה בנקב, וכך יהיה נחשב אבוקה.

ו. אם הנרות מונחים בתוך זכוכית ויטרינה של הנרות, או בתוך קופסת זכוכית, לדעת השו"ע (נלה, טו), אי אפשר לברך על זה ברכת 'בורא מאורי האש'. ולדעת המג"א (סס ט) והשו"ע הרב (סס כא) אפשר לברך על זה בורא מאורי האש. והמשנ"ב (סס לו) מחמיר בזה לכתחילה.

ז. הרבה נוהגים שביו"ט שחל במוצאי שבת מסתכלים על הידים לאור הנר, אבל אין מסתכלים על הציפורנים.

ח. אין מביאים בשמים להבדלה. ואם הביא בשמים ובירך עליהם, בדיעבד אינו הפסק.

ט. סדר הקידוש וההבדלה הוא יקנה"ז: יין, קידוש, נר - מאורי האש, הבדלה, זמן - שהחיינו (שו"ע תעג, א). אם שינה את הסדר והקדים המאוחר ואיחר המוקדם, יצא. אבל אם טעה ובירך ברכת הקידוש לפני ברכת בורא פרי הגפן, דעת השו"ע הרב (תעג, ו) שלא יצא, משום שעשה כבית שמאי שמקדימים ברכת הקידוש לברכת בורא פרי הגפן, וכל שעשה כבית שמאי לא יצא ידי חובתו. אך להלכה יצא, וכיון שלא כיוון לעשות ככ"ש. ועי' פתחא למוז (נעאל, טו, ונלה, א) נענין זה.

י. מסיימים הברכה 'המבדיל בין קודש לקודש'. אם טעה וסיים 'המבדיל בין קודש לחול', לא יצא, וצריך לחזור ולהבדיל (מצית לוי קא, ג). ואם נזכר באמצע הסעודה, מבדיל על הכוס בלי ברכת 'בורא פרי הגפן'.

יא. בכל מוצאי שבת מקפידים לכתחילה שהאשה לא תבדיל לעצמה, אלא תשמע מהבעל או מאיש אחר, ואם אין ברירה אפשר להבדיל לעצמה ותשתה. ובמוצאי שבת ליל שני של ראש השנה, יש אומרים שלא תבדיל לעצמה, אלא תשמע מאיש אחר ההבדלה. אך להלכה דעת רוב הפוסקים שיכולה להבדיל בעצמה, שהבדלה של יקנה"ז שונה מכל הבדלה. וכן יכולה לשתות הכוס של יקנה"ז, אע"פ שבדרך כלל נוהגות (כמנז' במג"א לא, ה, ומשנ"ב לה) שאין שותות מיין הבדלה (מצית לוי קא, ה). ונקטת ראייה מההלכה שכתבו תוס' בפסחים שציקנה"ז אפשר לעשות הבדלה על הפת, אף שצריך כלל אי אפשר לעשות הבדלה על הפת. ומכאן שזה סוג הבדלה אחרת. מנהג אמשניו שנקים ליקנה"ז יקחו שתי כוסות, כוס יין וכוס שכר, כוס יין לקידוש, וכוס שכר להבדלה.

יב. שכח לברך ברכת 'בורא מאורי האש', יכול לברך כל הלילה.

### ברכת 'שהחיינו' ביום טוב שני של ראש השנה

יג. נחלקו הראשונים (טור תו) אם מברכים ברכת 'שהחיינו' בקידוש בליל יום טוב שני, שיש צד לומר שאין מברכים, כיון שנחשב כיום אחד ארוך. ומצד הדין פוסקים לברך, ולכן לכתחילה יקח פרי חדש ויברך עליו, ואם אין לו פרי חדש, בכל זאת יברך ברכת 'שהחיינו' על היום טוב (שו"ע תו, ז), ולגבי לקיחת פרי חדש ל'שהחיינו', לכאורה קשה לפי הסוכרים שאין מצרכים 'שהחיינו' על היום טוב, א"כ ברכת 'שהחיינו' על הפרי היא הפסק בין הצרכה לשתייה. והביאור, שכיון שיש לו ספק שמא צריך לצדד 'שהחיינו', אף אם האמת שאין צריך לצדד 'שהחיינו', כיון שזה דבר שיש לו שייכות כאן, אינו הפסק (ועיי"ע מנחת שלמה יח).

יד. פרי שאינו ניכר בין חדש לישן, אין מברכים עליו 'שהחיינו'. חבושים מבושלים נראה שאינו ניכר בין חדש לישן, ואי אפשר לברך עליו 'שהחיינו'.

טו. גם הנוהגים שלא לברך 'שהחיינו' אלא על שבעת המינים, וכן הנוהגים שלא לברך כלל 'שהחיינו' על פרי חדש, כאן מברכים, כיון שמצד הדין מברכים על היום טוב גם אם אין לו פרי חדש וכנ"ל.

**טז.** צריך לדעת שגם כשמברכים 'שהחיינו' על פרי חדש, עיקר ברכת 'שהחיינו' היא על היום טוב, ורק כיון שיש לנו ספק בזה, לוקחים פרי חדש (כמבואר בשו"ע תכ, ג, ובמט"א סס ה, ויג).

**יז.** מי שחשב שברכת 'שהחיינו' היא על הפרי, ולא ידע כלל שיש ברכת 'שהחיינו' על היום טוב, יברך שוב 'שהחיינו' על היום טוב.

**יח.** צריך שהפרי החדש יהיה לפניו בשעת הדלקת נרות, ובשעת קידוש (מ"ב תכ, ז).

**יט.** אשה המדליקה נרות יום טוב בבית שישנה שם, ואין לה פרי חדש, יכולה לברך ברכת 'שהחיינו', משום שמעיקר הדין פוסקים שאפשר לברך גם בלי פרי חדש (כמבואר בשו"ע סס).

**כ.** פרי שהוא כלאים וכגון אצטית שהוא צננים האחרונות נאכל ונאכל ודאי מוכנסו בחלקו הפוסקים (עיין ביה"ל כה, ג ד"ה פרי חדש) אם מברכים עליו 'שהחיינו'. אמנם יש סוברים שהאחרונים שאמרו לא לברך הוא רק אם כבר בירכו ברכת 'שהחיינו' על הפרי הראשון שממנו הרכיבו, שסוברים שאין זה שמחה חדשה, אבל אם לא בירכו ברכת 'שהחיינו' על הפרי הראשון, וודאי אפשר לברך על הפרי המורכב. אמנם בליל שני של ראש השנה אפשר לקחת פרי כזה, כיון שגם אם אין פרי חדש, מברכים ברכת שהחיינו.

#### **אכילת הפרי החדש בליל שני של ראש השנה**

**כא.** הרבה נוהגים לברך ברכת 'שהחיינו' בליל שני של ראש השנה על הרימונים. ואם כבר אכל רימונים מהעונה החדשה לפני ראש השנה, או ששתה מיץ רימונים שנעשו מהרימונים מהעונה החדשה, יקח פרי אחר. ואם אין לו, בכל זאת יברך שהחיינו בליל יום טוב שני מצד היום טוב וכו"ל. **כב.** מותר להשתמש בכלי לדפוק על הרימון להוציא גרעיני הרימונים ביום טוב. וכן בכלי שנקרא פורט רימונים. אבל בשבת אסור, מצד חשש שדומה לבורר בכלי.

**כג.** אם נפלו מקליפות הרימונים לתוך הגרעינים ביום טוב, מותר להוציא ביד, שבורר כזה מותר ביום טוב.

**כד.** אפשר להוציא את הגרעינים של הרימונים לתוך כלי לפני קידוש, ולברך ברכת 'שהחיינו' על זה, וא"צ שיהיה הפרי שלם בשעת ברכת שהחיינו.

**כה.** יש נוהגים לאכול את הפרי החדש מיד אחר קידוש לפני הסעודה, שכיון שבירכו עליו 'שהחיינו' יש להסמיך אכילתו לברכה. ומי שנוהג כן, צריך לברך ברכה אחרונה לפני הסעודה. ואם אוכל בסעודה דבר שברכתו 'בורא פרי העץ', אפילו ליפתן בסוף הסעודה, ונפטר בברכת 'בורא פרי העץ' של פרי זה, אז יש לזה שייכות לסעודה, ונפטר בברכת המזון. אמנם הרבה נוהגים לאכול את הפרי החדש אחרי 'המוציא', וסוברים שאינו נחשב הפסק לעניין ברכת 'שהחיינו'. ובפרט שמצד הדין אפשר לברך ברכת 'שהחיינו' בפרי חדש על הראיה. ולדעת הערוך השולחן (קעו, ח) כל מה שאוכל ציון הקידוש לסעודה, אין מצרכים צרכה אחרונה, כיון שהקידוש והסעודה יצא להם קשר, אמנם הצדקה חולקים על הערוך השולחן.

**כו.** האוכלים בליל שני של ראש השנה תמרים ורימונים, מברכים ברכת 'בורא פרי העץ' על התמרים, אף שמברכים ברכת 'שהחיינו' על הרימונים, דמין שבעה קודם, ושתמי סמוך לארץ יותר מרימון (כמבואר בשו"ע יא, א).

**כז.** יש נוהגים שכל אחד מבני הבית מברך 'שהחיינו' על הפרי החדש, ויודיע לבני הבית קודם שמקדש שלא לכוון בברכת 'שהחיינו' שמברך בשעת קידוש על הפרי, כדי שכל אחד יוכל לברך אחר כך בעצמו (מט"א תכ, ו סקן המנהג). ויש נוהגים שבני הבית יוצאים מהמקדש ברכת 'שהחיינו' על הפרי, ואין מברכים בעצמם ברכת 'שהחיינו' (מצית לוי ג, יא).

#### **תפילת יום טוב שני של ראש השנה**

**א.** תפילת שחרית ביום שני של ראש השנה היא כמו ביום הראשון של ראש השנה, רק בפיוטים היא שונה.

#### **הכנה לתקיעות**

**ב.** ברוב המקומות עושים הפסקה לפני התקיעות, כדי שיוכל כל אחד להכין את עצמו לפני התקיעות, ושמי שצריך לעשות קידוש ולטעום, יוכל לעשות כן. יש עושים את ההפסקה קודם קריאת התורה, כדי שלא יהיה הפסק בין קריאת התורה לתקיעות, ויש עושים את ההפסקה אחר קריאת התורה, ואז מכסים את הספרי תורה על הבימה בטלית. ויש נוהגים להשים שומר ליד הספרי תורה.

**ג.** בפוסקים (מט"א תקפ"ה, א) מובא שנהגו שהבעל תוקע והבעל מקריא טובלים לפני התקיעות, והכוונה לאלו שלא נהגו לטבול במקוה לפני תפילת שחרית, אבל אלו שטובלים

במקוה לפני תפילת שחרית, אינם צריכים לטבול שוב לפני התקיעות. ויש שנהגו לטבול שוב לפני התקיעות.

ד. הרבה נוהגים ללמוד לפני התקיעות את הזוהר הקדוש שמודפס במחזורים. ויש לומדים את הלכות התקיעות או ספרי יראה וחסידות. ויש לומדים את דרשת הרש"ש שאמר לפני התקיעות ודקדקו זו היא צנגלה, וכתוב שם, שגם דברים שאינו מועיל להם תשובה, אם עושה תשובה בשעת התקיעות, מועיל. ויש כמה קהילות (בעלזא ועוד) שלמדו את דרכת הרש"ש לפני התקיעות. ויש אומרים תהילים. ויש מקומות שיש דרשה לפני התקיעות. וכל לימוד תורה ותפילה הוא הכנה לתקיעות. וכל אחד יעשה מה שמעורר את לבו.

### אכילה לפני התקיעות

ה. המנהג הקדום היה שלא לאכול כלל קודם תקיעת שופר ואכילת סעודה קודם התקיעות אסורה מלדון (עי' מג"א תרב, ז, מ"ב ז), וזה כולל אכילת פת ומזונות יותר מכביצה. אמנם כפי שרואים בפוסקים, היה מנהג שלא לאכול כלל קודם לתקיעת שופר, ומשום הענין שיש בזה שלא לאכול לפני מלוא מחודשתו, ואין נפקא מינה בזה בין הבעל תוקע לקהל השומעים את התקיעות, ששניהם יוצאים את המצוה בשווה בשמיעת קול השופר, שגם התוקע אם לא שמע לא יצא. ויש סוברים (הגה"ק אויערבך, הלכ"ט ב, ד) שחולה שצריך לאכול, טוב יותר שיאכל בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, ואחר כך ילך לשמוע שוב תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד. בזמנינו הרבה נוהגים לאכול לפני התקיעות, כיון שממשיכים את התפילה עד זמן מאוחר, וחוששים שלא יוכלו לכוון. אך יש נוהגים שלא לאכול ולא לשתות לפני התקיעות כלל.

ו. יש מקומות שמקפידים שלא 'לאכול' לפני התקיעות, אבל נהגו 'לשתות' קפה ותה, ונהגו לשתות בלי קידוש. והטעם משום שסוברים שכיון שמקפידים שלא לאכול לפני תקיעות, לא חלה עליהם חובת קידוש, וכמו ששונים לפני תפילת שחרית ואין עושים קידוש על זה, משום שאין יכולים לאכול, גם כאן כן. ואפשר לנהוג כן, אבל כל זה רק אם אינו אוכל כלל, אבל אם אוכל איזה דבר, אפילו דבר שברכתו 'שהכל', אי אפשר לאכול בלי קידוש. ואמנם בשעת הדחק סומכים על השיטה שרק תפילת מוסף מחייבת בקידוש, ולפני זה מותר לאכול, כמבואר במ"ב (רפ, טו). ויותר טוב מי שיכול לנהוג

כן לשתות לפני תקיעות בלא קידוש, מאשר לאכול עם קידוש.

ז. מי שאין לו יין או מיץ ענבים לקידוש, יכול לסמוך לעשות קידוש על קפה, שהוא חמר מדינה, ואח"כ יאכל מיני מזונות לקידוש במקום סעודה.

ח. מי שמרגיש שלא יוכל לכוין לבו לתקיעות ולתפילה בלא שיאכל, יקדש מקודם לכן, או ישמע קידוש מאחר, ומתאמץ בשם הרה"ק השר שלום מצעלזא שסבר שמותר לאכול לפני קידוש, כיון שהתקיעות שייכים לתפילת שחרית, שכן היה עיקר התקנה, ואחר כך מפני גזירת המלכות העבירו לתפילת מוסף (כמבואר ברש"י השנה לב), ולכן על פי זה יש מקומות שמקילים לאכול בלי קידוש. אמנם מקום שאין כזה מנהג, אין לנהוג כן.

ט. המקדש צריך לאכול כזית מיני מזונות, כדי לצאת קידוש, ומאידך צריך להקפיד שלא לאכול יותר משיעור כביצה וכגודל ביצה זמנינו, משום שלפני מוסף אסור לאכול יותר מכביצה וכן לפני תקיעת שופר גם כן אסור לאכול, כמו במוסף, והרבה מקילים לאכול יותר מכביצה לפני תקיעת שופר ותפילת מוסף, כיון שאוכלים במקום רבים, וסומכים שנחשב כמו שמעמידים שומר.

י. יש פוסקים (עי' שעה"צ רפ, ז) הסוברים שמותר לאכול **תבשיל** ממני דגן לפני תפילת מוסף, ואפילו יותר מכביצה. וטעמם, שהאיסור לאכול יותר מכביצה, הוא רק על פת, ולא על תבשיל. וולפי זה יש עדיפות לאכול עוגת טורט, שהוא וולאי פת הצא בכסניו, ש"א שלא חשיב פת כלל (עי' ס' תורת האשם על תורת חטאת, ועי' בס' ברכה כהלכה), מאשר לאכול עוגיות, שהם ספק המולאי ספק פת הצא בכסניו.

יא. מי שאינו רוצה לאכול מזונות, רק לשתות יין, כי אינו רוצה לאכול לפני התקיעות, יש לו לדעת ששתיית יין או מיץ ענבים לפני התקיעות דינה כמו אכילת מיני מזונות, ואין בהם מעלה יותר ממני מזונות. ועוד צריך לדעת שמי שרוצה לקדש ולא לאכול, צריך לשתות עוד כוס מלבד כוס הקידוש, כדי לצאת קידוש במקום סעודה.

### מצות תקיעת שופר

א. דעת רוב הראשונים (רמב"ם שופר א, א, רא"ש ראש השנה ד, י, וכ"פ הטור והש"ע תקפה, ב) שמצות תקיעת שופר היא שמיעת קול שופר, ולא תקיעת שופר, והתוקע מקיים את המצוה בשמיעה כמו השומע, ואין צריך בזה לדין 'שומע כעונה',

ולכן נוסח הברכה הוא 'לשמוע קול שופר' ולא 'לתקוע בשופר', ולפי זה אין בתקיעת שופר מצוה בו יותר מבשלוחו לומר שמצוה לתקוע בעצמו (מט"א ס"ז).

ב. אמנם יש ראשונים (ר"ת המוצא ברא"ש ס"ז, סמ"ג ר"ט הל' לאש השנה) הסוברים שהתקיעה היא גם כן חלק מהמצוה, ולשיטתם יוצאים השומעים את התקיעה מדין 'שומע כעונה'. וכן לפי"ז יש אומרים (שאל ומשיב ה, מה) שבתקיעת שופר יש מצוה בו יותר מבשלוחו, ווע"ע ברכ"ז (ג, תהא, כל"ח (ברכות כ"ד ו"ה ולכ"א), חת"ס (סי' נה ד"ה ומ"א), אבנ"ז בכמה מקומות, אג"מ (או"ח א, קעג, ב, עב), שמעמע שהמלצה בתקיעה ג"כ, ויש כזה מדין שומע כעונה).

ג. מי שדיבר באמצע התקיעות, ושמע את התקיעה היטב, יצא, כיון שלפי דעת רוב הפוסקים השומע יוצא את התקיעה בשמיעתו, ולא מדין שומע כעונה, וכל ששמע יצא. וספק כשהוא מדין שומע כעונה כחז' נשעה"ל (קסז, מג) שלא ילא' אס' דיבר באמצע השמיעה, שהדיבור הוא סתירה לשמיעה, משא"כ כאן שאינו מדין שומע כעונה, ודי כמה שפועל שמעו. אך במשנה ברורה (תקל"ב, יג נס"מ מט"א) כתב, שאם דיבר באמצע תשר"ת, בין שבררים לתרועה, לא יצא. וצריך לומר, שכוונתו על התקוע שדיבר ביניהם, שאז לא עשאו יחד.

### תקיעות תשר"ת תש"ת תר"ת

ד. בתורה כתוב (במדבר כ"ט, א) 'יום תרועה יהיה לכם', וכתוב שלש פעמים 'תרועה', ויום תרועה, זכרון תרועה, והעצרת שופר תרועה, ולמדו חכמים שכל תרועה צריך לתקוע תקיעה לפנייה ותקיעה לאחריה, לכן מן התורה צריך לתקוע שלש פעמים 'תקיעה תרועה ותקיעה'.

ה. מבואר בגמרא (לאש השנה ל"ד) שרבי אבהו תיקן לתקוע שלש פעמים תשר"ת, שלש פעמים תש"ת, ושלש פעמים תר"ת, כיון שיש ספק מה היא ה'תרועה' שבתורה, האם 'שבררים' או 'תרועה' או 'שבררים תרועה' ביחד, שאם הכוונה ל'שבררים' צריך לתקוע תש"ת, ואם ל'תרועה' צריך לתקוע תר"ת, ואם ל'שבררים תרועה' צריך לתקוע תשר"ת, ואם צריך לתקוע תש"ת אין יוצאין בתשר"ת, שמפסיק באמצע בקול אחר, לכן צריך לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת שלש פעמים.

ו. נחלקו הראשונים בדין הזה ששמיעת קול אחר באמצע מפסיק, האם זה מצד הדין, או שזה לרווחא דמילתא. שדעת

ר"ת (תוס' לאש השנה ל"ד: ד"ה שיעור) שהוא רק לרווחא דמילתא, ומצד הדין יוצאים בתשר"ת לכולי עלמא, אף על פי שמפסיק באמצע בקול אחר. ולכן הנהיג ר"ת לתקוע בחזרת הש"צ תשר"ת בלבד, משום שמצד הדין אינו הפסק. אבל דעת הרבה ראשונים (הוצאו בתוס' ס"ז) שמצד הדין הוא הפסק, ולשיטתם צריכים לתקוע את כל התשר"ת תש"ת תר"ת מצד הדין, גם בחזרת הש"צ.

ז. דעת רב האי גאון (הוצא ברא"ש כ"ה ז, י) שאין מחלוקת בין השיטות שתקעו תשר"ת לתש"ת ותר"ת, ובוודאי יוצאים בכל ענין שתוקעים, ורב אבהו תיקן משום שהיו כאלו שעשו כך והיו שעשו כך, וכדי שלא יראה כשתי תורות, תיקן לעשות הכל.

### תשר"ת בנשימה אחת או בשתי נשימות

ח. בתקיעות של סדר תשר"ת, דעת השו"ע (תק"ל, ד) שיש לתקוע את ה'שבררים והתרועה' בנשימה אחת, וירא שמים יתקע ב'תקיעות דמיושב' בנשימה אחת, וב'תקיעות דמעומד' בשתי נשימות. דעת הרמ"א שתוקעים תמיד בשתי נשימות. ומנהג הרבה קהילות לתקוע בתקיעות דמיושב בנשימה אחת, ובתקיעות דמעומד בשתי נשימות. וכן מנהג באילן והרבה קהילות. בצעלזא המנהג שתוקעים בשתי נשימות כפסק רמ"א, ורק בתפילת לחש שס' אין תוקעים כלל לשיטת הרמ"א, אז תוקעים התשר"ת בנשימה אחת. ובקרלין תוקעים הכל בשתי נשימות כפסק הרמ"א. ובאבנ"ז (תמד) סובר לנהוג בתקיעות דמיושב כפסק הרמ"א לתקוע בשתי נשימות, ובתקיעות דמעומד אס' חו"ס לתקוע בנשימה אחת אפסר. וכן נהוג בכמה קהילות פולין, סטריקוב ועודו.

ט. לפי דעת רוב הפוסקים 'נשימה אחת' הכוונה עם קצת הפסק, ו'שתי נשימות' הכוונה עם נשימה בפועל ביניהם (שו"ע ר"ב תק"ל, ט, ומשנ"ז ס"ז יח). ולפי דעת האבני נזר (תמג, תמד) והחזון איש (קל"א, א) נשימה אחת הכוונה בלי הפסק כלל, ושתי נשימות עם קצת הפסק בלי נשימה בפועל. למעשה נוהגים כפי דעת המשנ"ב, ויש עושים אחר התפילה עוד סדר שלש פעמים תקיעות של תשר"ת בנשימה אחת בלי הפסק כלל, כדעת האבני נזר והחזון איש.

י. יש שיטות שונות בצורת השבררים, יש עושים טוואו, וכן מנהג קהילות חסידים. יש עושים אוטו, וכך מנהג יוצאי ליטא. יש עושים טוואוטו, וכך מנהג חב"ד. ויש עושים טו טו

טו, דהיינו קולות קטנים וקצרים. וכן בתרועה י"א שתרועה הם קולות קטנים מופסקים, וכן המנהג הרגיל. וי"א קול אחד ארוך ורועד, וכך מנהג בני תימן, ובני אשכנז המערבי. למעשה איך ששומעים יוצאים ידי חובה.

### **'בעל מקריא'**

יא. נוהגים להעמיד 'בעל מקריא' שיקריא לפני הבעל תוקע את סדרי התקיעות מילה במילה, כדי שלא יטעה (כמ"א תקפה, ז). ונוהגים להקרות גם בתקיעה ראשונה (מג"א יא, מ"ז יח עיי"ש בש"ע"ט).

יב. מנהג רוב הקהילות להקרות בתקיעות דמיושב ובתקיעות בחזרת הש"צ ואצל אין מקריא בתקיעות בתפילת לחם גם הנוהגים לתקוע בתפילת לחם. ויש נוהגים (טש"נזיל גור וקליון) להקרות גם בתקיעות שבתפילות לחם. ויש נוהגים שאין מקריא רק בתקיעות דמיושב, ואין מקריא בתקיעות דמעומד גם בחזרת הש"צ. מנהג חז"ל שאין מקריא צפה כלל, גם בתקיעות דמיושב, אלא מסמן לתוקע מה לתקוע.

יג. כשתוקעים תשר"ת בנשימה אחת, הבעל מקריא אומר 'שברים-תרועה' בלי הפסק, וכשתוקעים תשר"ת בשתי נשימות, הבעל מקריא אומר 'שברים תרועה' עם הפסקה קטנה, להורות לעשות בשתי נשימות, אמנם בכל אופן מקריא אותם יחד. ונצטלז וקליון נוהגים להקריא 'תרועה' אחר תקיעת השברים.

### **הלכות תקיעת שופר לבעל תוקע ולבעל מקריא**

יד. בעל תוקע שיש לו כמה שופרות, יש לו לכוון בשעת הברכה על כל השופרות (אלף למגן תקפה, ו), שאם יצטרך להחליף לשופר אחר, יש אומרים שצריך לברך שוב (עין משנ"צ תקפה, ז). ובדיעבד אם החליף לשופר אחר, ולא היה לפניו בשעת התקיעה, לא יברך שוב, משום שיש סוברים שהברכה היא על 'קול שופר', ולא על שופר זה. ונענין זה יט לכאורה סתירה במשנ"צ בכמה מקומות).

טו. נוהגים לכסות את השופר במפה בשעת הברכה.

טז. תוקעים בצד ימין של הפה, ואוחזים את השופר ביד ימין (ש"ע תקפה, ז).

יז. אסור שתהיה חציצה בין הפה של התוקע לשופר. אך אם נתלשו לו מעור השפתים ומחוברות קצת, אין זה נחשב לחציצה.

יח. אם יוצא דם בשעת התקיעה, בדרך כלל זה מחמת הפה של השופר שהוא חד. לכתחילה צריך לשייף לפני ראש השנה. בדיעבד מותר לתקוע בו ביום טוב, משום שהוא פסיק רישא דלא ניהא ליה.

יט. התקיעה שלפניה ואחריה צריכה להיות ארוכה כמו שצריך להיות ארוך הקול שבאמצע. ולכן מצד הדין בתש"ת צריך שתהיה התקיעה ארוכה כמו השברים, בתר"ת צריכה להיות התקיעה ארוכה כמו התרועה, בתשר"ת צריכה להיות התקיעה ארוכה כפי השברים והתרועה ביחד (ש"ע תקא, ג). ואין צריך שתהיה ארוכה כמו שהוא עושה את התרועה, אלא כמו שצריך להיות התרועה מצד הדין, שאף אם הוא עשה תרועה ארוכה, די שהתקיעה תהיה כמו שצריך. ויש מחמיר (שפ"א ראש השנה לג:) בזה, ואין הלכה כדבריו.

כ. יש מחמירים שהתקיעה תתחיל ותסתיים בקו ישר, ולא באיזה תנועה עולה, אך להלכה אין צריך להחמיר בזה.

כא. תקע קול שאינו שייך לכאן, חוזר מתחילת הסדר הזה. למשל בתקיעות דמיושב אם בסדר השלישי של התש"ת תקע תרועה בינתיים, מתחיל לתקוע מתחילת התש"ת השלישי הזה, ולא מתחילת כל סדר התש"ת. וכן אם תקע בתש"ת השלישי שני פעמים שברים, חוזר לתחילת התש"ת השלישי הזה, ולא מתחילת כל סדר התש"ת (ש"ע תקא, ז).

כב. אמנם אם התחיל לתקוע את התקיעה שלאחריה, ולא יצא קול כדינו, אינו צריך להתחיל מראש הסדר (משנ"צ סס זל). אך אם כבר היה קול כשר לפי איזה דעה, ונמצא שלדעה זו תוקע תקיעה פעמיים, ופעם אחת מיותרת, אזי צריך להתחיל מראש הסדר. וזה בשברים, או תרועה, או שברים תרועה, אבל בתקיעה הרי ממה נפשך, בתקיעה שלפניה אם תקע פעמיים, והתקיעה השניה היתה טובה, אז זה נחשב התקיעה שלפניה, ובתקיעה שלאחריה אם תקע פעמיים את התקיעה, והראשונה היתה טובה, אז זה נחשב התקיעה שאחריה.

כג. הפסיק בין שברים תרועה לתקיעה אחרונה מחמת אונס, צריך לחזור מראש הסדר הזה, דהיינו מתחילת תקיעה ראשונה.

כד. בערב ראש השנה אין תוקעים (ש"ע תקפא, ג), אבל בעל תוקע שמרגיש שצריך להתאמן, מותר לו לתקוע בחדר סגור

(משנ"צ ס 7). וגם בליל ראש השנה מותר לתקוע כדי להתאמן.

**כה.** הבעל מקריא לא יחזיר את הבעל תוקע לתקוע שוב, אלא בדבר שצריך לחזור מצד הדין.

**כו.** בעל תוקע חרש, אינו מוציא. והטעם, לפי הכל בו (סד, וכ"כ במשנ"צ תקפט, ג) משום שאינו מחוייב בדבר, שהרי אינו יכול לשמוע. ולפי האבנ"ז (או"ח תלט) משום שאם התוקע אינו שומע את התקיעה, אין זה נחשב תקיעה.

### **תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד**

**כז.** בזמן המשנה היו תוקעים את התקיעות בציבור רק בתפילת מוסף על סדר הברכות, כמו שאנחנו תוקעים בחזרת הש"צ, ולא היו תוקעים לפני תפילת מוסף כלל, ונחלקו הראשונים אם צרכו אז על התקיעות, דעת הרמב"ן (ראש השנה י: מדפי הרי"ף) שצרכו בלמעשה השמונה עשרה לאחר ברכת מלכיות. ודעת בעל המאור (סס) שלא צרכו ברכת מלכיות גם על התקיעות, ולא צרכו ברכה מיוחדת על התקיעות.

**כח.** אחר כך תיקנו חכמים שיתקעו עוד תקיעות לפני תפילת מוסף, וזה נקרא בשם 'תקיעות דמיושב', ומה שתוקעים בשעת תפילת מוסף נקרא 'תקיעות דמעומד'. וכן התקיעות שתוקעים בתפילת לחש, לפי הנוהגים כן, נקראים תקיעות דמעומד. והטעם שנקראים כן, לפי שבתקיעות דמעומד חובה לעמוד, ובתקיעות דמיושב אין חובה לעמוד, לפי שעתידיים לשמוע על סדר הברכות. והספרדים נוהגים לשבת. ובשו"ע הרב (קכז, ז, ועי' תקנצ, ז) כתב הטעם שנקראים 'תקיעות דמעומד', לפי שתוקעים אותם בשמונה עשרה בחזרת הש"צ, שאז חובה לעמוד לפי כמה פוסקים (כמ"א קכז, ז). ובמטה אפרים (תקפה, ה) כתב הטעם, כיון שהיו תוקעים בתפילת הלחש, שאז חייבים לעמוד מחמת התפילה.

**כט.** דעת רוב הפוסקים שתוקעים רק בחזרת הש"צ של תפילת מוסף, ולא בתפילת לחש. אך מנהג רוב קהילות החסידים והספרדים ע"פ האר"י הקדוש לתקוע גם בתפילת לחש של תפילת מוסף.

**ל.** נהגו מימות הגאונים שתוקעים אחר תפילת מוסף עוד תקיעות, להשלים מנין מאה קולות, כנגד מאה פעיות דפעיא אמיה דסיסרא (סל"ה ראש השנה נר מאה טז).

**לא.** נחלקו הפוסקים מתי מתכוונים לצאת ידי חובת המצוה מדאורייתא. האם מתכוונים לצאת ב'תקיעות דמיושב', או שמתכוונים לצאת ב'תקיעות דמעומד'. למעשה יכוונו גם הבעל תוקע וגם השומעים, שרוצים לצאת את המצוה על דעת שתיקנו חז"ל.

**לב.** הבעל תוקע צריך לכוון בכל התקיעות שמוציא את כל מה שהשומע צריך לצאת. שאם השומע הגיע באמצע התקיעות דמעומד, ועדיין לא יצא את המצוה דאורייתא, יוכל לצאת בתקיעות אלו את המצוה מן התורה.

### **למנצח לבני קורח - מן המיצר**

**לג.** על פי האר"י הקדוש אומרים לפני התקיעות שבע פעמים פרק מ"ז בתהילים 'למנצח לבני קורח מזמור' (מט"א תקפה, ג). ואם לא אמר, או שאמר פחות משבע פעמים לפני התקיעות, יכול להשלים אחר 'תקיעות דמיושב', ואינו נחשב הפסק, כיון שהוא מעניין התקיעות.

**לד.** הבעל תוקע והציבור אומרים לפני התקיעות 'מן המיצר וגו' ואת הפסוקים שהם ראשי תיבות קר"ע שט"ן, פסוק בפסוק (מט"א סס). אם יחיד לא אמר את הפסוקים לפני התקיעות, יכול לומר אחר ה'תקיעות דמיושב', ואינו נחשב הפסק.

**לה.** הבעל תוקע אומר שוב את הפסוק 'עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר' לפני הברכות.

**לו.** במחזורים כתוב לשם יחוד הריני מוכן ומזומן 'לשמוע קול שופר', ולבעל תוקע 'לתקוע בשופר'. וכדאי שהבעל תוקע גם כן יאמר 'לשמוע קול שופר', כיון שגם הוא יוצא את המצוה בשמיעה כנ"ל. ויכול לומר שניהם גם 'לתקוע בשופר' וגם 'לשמוע קול שופר' ולצאת את השמיעה שיש גם מטה בתקיעה.

### **ברכות התקיעות**

**לז.** קודם התקיעות מברך הבעל תוקע את שתי הברכות, ברכת 'אשר קדשנו במצותיו וציונו לשמוע קול שופר', וברכת 'שהחיינו' (שו"ע תקפה, ז), ומוציא את כל הציבור.

**לח.** יש שנהגו שגם הציבור מברכים את ברכת התקיעות כל אחד לעצמו בלחש (סידור ר"י עמדין, וכן מנהג טטרוביל וסקווילא). אמנם לרוב הפוסקים (שו"ע ה"ז י"ג, ו, לנזק תקפה, ז) טוב יותר

לצאת את הברכות מהבעל תוקע, משום ש'ברוב עם הדרת מלך'.

**לז.** אין לענות 'ברוך הוא וברוך שמו' על ברכות התקיעות. ובדיעבד אם ענה, כל שבטוח ששמע את כל התיבות יצא וצוה"ר (קכד, ז) מסתפק בזה, ולהלכה פוסקים שילא (אלף המגן תקפה, ח).

**מ.** מי שאינו יכול לשמוע היטב את הברכות מהבעל תוקע, יברך בעצמו, ולא יענה אמן אחר ברכות הבעל תוקע. ואם ענה אמן אחר ברכת הבעל תוקע, בדיעבד אינו הפסק, כיון שהוא מענין הברכה. גם אם ענה על ברכת 'לשמוע קול שופר' אחר שהוא בירך ברכת 'שהחיינו'.

**מא.** לא שמע 'תקיעות דמיושב', יכול לברך קודם 'תקיעות דמעומד'. ולמנהג קהילות הספרדים והחסידים שתוקעים בתפילת הלחש, מעיקר הדין יכול לברך באמצע שמונה עשרה. אמנם למעשה יותר טוב שיברך בתקיעות של חזרת הש"צ (שנה"ל י, קח).

**מב.** שמע את התקיעות דמיושב, ולא שמע את הברכות, כתב הפרי הארץ (סי' ט) שיכול לברך לפני תקיעות דמעומד. וכמו צנעונים ש'ל לולב שכתבו התוספות (סוכה לו. ד"ה עוצר) שיכול לזכך אף שכבר נטל את הלולב, כיון שיש לפניו מלות הנענועים שנהלל, וה"ה כאן.

**מג.** לא בירך על התקיעות עד קדיש תתקבל, יש מקום לומר שיכול לברך וכמו צנעונים שכתבו התוספות (סס) שאפשר לזכך על הנטילה אחר שכבר נטל, כיון שיש הידור להחזיק הלולב כל היום, כמו אנשי ירושלים, וה"ה כאן, וצ"ע לדינא.

### ברכות התקיעות

**מד.** קודם התקיעות מברך הבעל תוקע את שתי הברכות, ברכת 'אשר קדשנו במצותיו וציונו לשמוע קול שופר', וברכת 'שהחיינו' (שו"ע תקפה, ז), ומציא את כל הציבור.

**מה.** יש שנהגו שגם הציבור מברכים את ברכת התקיעות כל אחד לעצמו בלחש (סידור ר"י עמדין, וכן מנהג טשקנציל וסקווירא). אמנם לרוב הפוסקים (שו"ע הר"י, ו, לז"ט תקפה, ז) טוב יותר לצאת את הברכות מהבעל תוקע, משום ש'ברוב עם הדרת מלך'.

**מו.** אין לענות 'ברוך הוא וברוך שמו' על ברכות התקיעות. ובדיעבד אם ענה, כל שבטוח ששמע את כל התיבות יצא

וצו"ע הר"י (קכד, ז) מסתפק בזה, ולהלכה פוסקים שילא (אלף המגן תקפה, ח).

**מז.** מי שאינו יכול לשמוע היטב את הברכות מהבעל תוקע, יברך בעצמו, ולא יענה אמן אחר ברכות הבעל תוקע. ואם ענה אמן אחר ברכת הבעל תוקע, בדיעבד אינו הפסק, כיון שהוא מענין הברכה. גם אם ענה על ברכת 'לשמוע קול שופר' אחר שהוא בירך ברכת 'שהחיינו'.

**מח.** לא שמע 'תקיעות דמיושב', יכול לברך קודם 'תקיעות דמעומד'. ולמנהג קהילות הספרדים והחסידים שתוקעים בתפילת הלחש, מעיקר הדין יכול לברך באמצע שמונה עשרה. אמנם למעשה יותר טוב שיברך בתקיעות של חזרת הש"צ (שנה"ל י, קח).

**מט.** שמע את התקיעות דמיושב, ולא שמע את הברכות, כתב הפרי הארץ (סי' ט) שיכול לברך לפני תקיעות דמעומד. וכמו צנעונים ש'ל לולב שכתבו התוספות (סוכה לו. ד"ה עוצר) שיכול לזכך אף שכבר נטל את הלולב, כיון שיש לפניו מלות הנענועים שנהלל, וה"ה כאן.

**נ.** לא בירך על התקיעות עד קדיש תתקבל, יש מקום לומר שיכול לברך וכמו צנעונים שכתבו התוספות (סס) שאפשר לזכך על הנטילה אחר שכבר נטל, כיון שיש הידור להחזיק הלולב כל היום, כמו אנשי ירושלים, וה"ה כאן, וצ"ע לדינא.

### טעות בכוונת התקיעות

**נא.** חשב השומע לצאת תקיעה של תשר"ת, והבעל תוקע כוון לתש"ת ששם אוהזים לפי סדר התקיעות, לא יצא, אלא אם כן כוון על דעת מה שהבעל תוקע מכוון.

**נב.** לכן השומע שמסופק באיזה תקיעה עומד עכשיו הבעל תוקע, יכוון שמכוון לצאת מה שצריך, שאם לא כן ישנם תקיעות שלא יצא, כגון בתקיעות דמעומד אם מתכוון לתקיעה אחרונה של תשר"ת, והבעל תוקע תקע לשם תקיעה ראשונה של תש"ת וכל כיוצא בו, יש פוסקים (עי' שעה"צ תקל, כג) הסוברים שלא יצא, שנחשב כוונה למצוה אחרת. אך בדיעבד כיון ששומעים מאה קולות, אין צריך לשמוע שוב התקיעה שלא כיוון בה כראוי.

### אמירת וידוי ו'יהי רצון' בין התקיעות

**נג.** יש ענין גדול על פי קבלה להתוודות בלחש בין התקיעות (שער הכוונות ל'ט"א), והיינו וידוי 'אשמנו בגדנו' וכו', או וידוי פרטי. ובמשך יום ראש השנה ע"פ קבלה אין להתוודות כלל, ואין

כה) ללמוד הלכות ראש השנה. אמנם בפשטות מותר ללמוד רק בהרהור, וכן לעיין בספר.

ס. יש מתירים (יסו"ה יא, ז) לומר 'תהלים' בין התקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, בין תפילת לחש לחזרת הש"צ, ובין התקיעות לתפילת מוסף. ויש אוסרים. וזלקט יושר כתב שמואל לומר 'הללו', כיון שזה חלק מהתפילה. משמע שסתם מזמורים אסור. וכן נהגו בהרבה מקומות. והמיקל יש לו על מי לסמוך, וכן נוהגים ברחמסטריווקא, שיש הפסקה בין תפילת לחש לחזרת הש"צ, אבל בשעת חזרת הש"צ צריך לשמוע את השליח ציבור.

סא. חולה או זקן שנהיה מאד צמא בין התקיעות לשמונה עשרה, עד שמרגיש חולשה מזה, יכול להקל לשנות מים. ואם יודע שיכול להגיע למצב כזה, טוב יותר שיברך על מים לפני התקיעות, על דעת לשנות מים אחר התקיעות.

### תקיעות בתפילת הלחש

סב. מנהג הספרדים ורוב קהילות החסידים ע"פ האר"י הקדוש לתקוע גם בתפילת הלחש של תפילת מוסף, ובנוסף אשכנז אין תוקעים בתפילת הלחש.

סג. בעל תוקע שאוחז עדיין באמצע הברכה, והציבור כבר גמרו את הברכה, מותר לו לתקוע (שנ"ל י, פח).

סד. המנהג הוא שבתפילת לחש כשמעירים שרוב הציבור סיימו ברכת מלכיות דופקים, ואז תוקעים תשר"ת בלי בעל מקריא, ואז אומרים 'היום הרת עולם', וכן בברכת זכרונות ובברכת שופרות. יש מקומות שיש בעל מקריא גם בתפילת לחש כנ"ל.

סה. בפשטות יוצאים ידי חובת תקיעות דמעומד בתפילת לחש רק כאשר עומד השומע בתפילה במקום התקיעה, דהיינו שבשעה שתוקעים למלכיות, אוחז אחר סיום ברכת מלכיות. לכן יש שרצו לומר שיש למהר התפילה כדי להגיע למקום התקיעה בשעה שתוקעים. אמנם אינו נכון למהר התפילה. וכן יש אומרים שיוצאים בתקיעות דמעומד גם אם אינו עומד שם. לכן אין נכון למהר בתפילה בשביל זה.

סו. הגיע השומע לסוף הברכה במקום שצריכים לתקוע, ועדיין אין תוקעים, לכתחילה יש להמתין במקום זה אחר שגמר את הברכה עד שיתקעו. ויכול לעיין בספר, ועדיף לעיין בספר מענייני התקיעות ותפילות ראש השנה. אמנם מי שחושש שמחשבתו תשוטט בדברים אחרים, או שאין לו

מזכירים חטאים בשום מקום, מכלל בין התקיעות. יש שהעירו שהוויזו הוא הפסק בין התקיעות, צפרט שמפסיקים בין תשר"ת לתש"ת, ושמא עדיין לא ילאו את המראה. ונריך לומר שכיון שתקיעת שופר צאה לעורר לתשובה, אינו נחשב להפסק. ובדרשת הרש"ש כתב, שמועיל אין תשובה גם לדברים שבדרך כלל אין מועיל להם תשובה. ויש שכתבו שטוב יותר להתוודות במחשבה, שמא ימשך לומר גם בשעה שממשיכים את התקיעות ולא ישמע היטב. נד. בסידורים כתוב לומר 'יהי רצון' בתקיעות דמיושב בין התקיעות של תשר"ת לתקיעות של תש"ת, ובין התקיעות של תש"ת לתקיעות של תר"ת. ובמשנה ברורה (תקנז, יז) מביא מהדרך החיים לפקפק על האומרים 'יהי רצון' בין התקיעות, שנחשב הפסק, שהרי יש ספק איזה תקיעות עיקר, אם תשר"ת או תש"ת או תר"ת, ושמא לא יצא עדיין בתקיעת תשר"ת. ונוהגים ש'יהי רצון' שבין התקיעות אין אומרים רק בהרהור, וה'יהי רצון' שאחר התקיעות אומרים בפה. ויש נוהגים לומר בפה גם ית"ר בין התקיעות. וכן מנהג טשרנוביל.

### שלא להפסיק עד אחר גמר כל התקיעות

נה. התקיעות שתוקעים בתפילת מוסף - 'תקיעות דמעומד' נפטרים בברכות שמברכים לפני ה'תקיעות דמיושב', ולכן אין לדבר מברכת 'לשמוע קול שופר' עד אחר גמר כל התקיעות. בדיעבד אם דיבר, אינו מברך שוב (שו"ע תקנז, ג, ומ"ז ח).

נו. גם בקהילות שתוקעים בתפילת הלחש שיתכן שיוצאים בזה מצד הדין את ה'תקיעות דמעומד', בכל זאת יש לזהר שלא לדבר עד אחר כל התקיעות שבחזרת הש"צ, כיון שתקנת חז"ל היתה שיתקעו בחזרת הש"צ, והברכה עולה גם על תקיעות אלו. ועוד, שבדרך כלל תוקעים סוגי תקיעות שונות, כדי לצאת את כל השיטות.

נז. מותר לזמר עם החזן את הניגונים ואת החלקים מהתפילה שרגילים לומר עמו, ואינו נחשב הפסק.

נח. יצא לבית הכסא, מותר לברך ברכת 'אשר יצר' לפני גמר התקיעות דמעומד (שנ"ל ה, סו),

נט. אין ללמוד דברי תורה בפה, גם הלכות ראש השנה, עד אחר חזרת הש"צ. ומותר לעיין בספר שלא בעת חזרת הש"צ. ויש מתירים (לקט יושר עמוד קכח, וכ"פ נחוט שני ג, הע'

כח, ויצטרך לשבת באמצע שמונה עשרה, עדיף שימשיך תפילתו, ויוצא בשמיעתו תקיעות דמעומד הגם שנמצא ששומע התקיעות אחר תפילתו (כעין המצו' בחז"ל קלז, ב, ג).

**סז.** האוחז באמצע הברכה ושומע שמתחילים לתקוע, מיד אחר ששמע את התקיעות יחזור למקום שאוחז בברכה, ולא יאמר 'היום הרת עולם' מיד אחר התקיעות, אלא יאמר במקומו לאחר הברכה. ואם התחיל לומר 'היום הרת עולם', ונזכר שהוא באמצע הברכה, יחזור למקום שאוחז. ואם שכח את המקום שאוחז בתפילתו ואמר 'היום הרת עולם', והמשיך בברכה אחרת וגמר תפילתו, לא יצא ידי חובת תפילת מוסף, וצריך לחזור ולהתפלל כל תפילת מוסף. וואינו יכול ללכת מהש"ז, כיון שלא התכוון. ועוד, שלפי דעת המג"א (רי"ט תקאל) כשאומרים פיוטים אין יוצא מהש"ז.

### נשים במצות תקיעת שופר

**סח.** נשים פטורות ממצות תקיעת שופר, כיון שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, אבל יכולות לקיים המצוה, ומצד הדין מותרות גם לתקוע (שו"ע תקפט, ג). ומנהג הנשים שקיבלו על עצמן את המצוה לשמוע תקיעת שופר, וכיון שקיבלו עליהן מצוה זו, צריכות לקיים אותה ולשמוע התקיעות, שנחשב קבלה לדבר מצוה (שו"ת רעק"א א).

**סט.** לדעת השו"ע (תקפט, ו) אין נשים מברכות, שכיון שאינן חייבות, אינן יכולות לומר 'וציונו'. ודעת הרמ"א (סס) שמברכות את הברכות, כשלא שמעו מהבעל תוקע, ויכולות לומר 'וציונו', שהכוונה היא שמקיימות מה שנצטוו האנשים. **ע.** מותר לאיש לתקוע עבור נשים, אע"פ שהן פטורות. וכן מותר לאיש לתקוע עבור קטנים, אף שהם פטורים. ונראה שמותר לתקוע גם לקטן שלא הגיע לחינוך (עיין ראש השנה לג). אמנם עבור ילדות קטנות שלא הגיעו לחינוך, נראה שאין לתקוע, אלא אם הגיעו לחינוך. וי"א שילדות אין לתקוע עבורן גם בהגיעו לחינוך, כיון שגם בגדלותן אין חייבות. למעשה נראה שאם הגיעו לחינוך, מותר לתקוע עבורן.

**עא.** מהרי"ל כתב, שגם נשים לא יאכלו לפני שמיעת תקיעת שופר. ונהגו שגם המחמירים באנשים שלא לאכול לפני תקיעת שופר, בנשים מקילים.

**עב.** התוקע לנשים, אין התוקע מברך עבורן, כיון שאינן מצוות, אלא הנשים מברכות בעצמן (כמ"א תקפט, ו). והתוקע עבור איש, אם השומע אינו יכול לברך, יכול התוקע לברך להוציא אותו.

**עג.** אפשר לעשות תקיעות לנשים לפני תפילת שחרית, אמנם לכתחילה לא יתקעו ביחידי בתוך שלש שעות הראשונות של היום, שהוא בארץ ישראל עד שעה 9:30 בערך וכפי סוף זמן ק"ש, ומחשבים את השעות מהנה"ח עד שקיעה"ח כפי הדעה השניה בסוף זמן ק"ש, ורק לק"ש מחמירים לחשב מעה"ס עד כה"כ, שאז הזמן שדנים בשמים, והוא זמן של דינים, ואם היחיד תוקע, מעיינים יותר בדינו (מ"צ תקפט, יא). אבל בציבור אפשר לתקוע גם בתוך שלש שעות, שזכות הציבור גדולה. ויש מקילים לתקוע גם ביחיד בתוך שלש שעות.

### הגיעו אחר הברכות באמצע התקיעות

**עד.** אנשים או נשים שהגיעו לבית הכנסת לפני תפילת מוסף אחרי ה'תקיעות דמיושב', ולא שמעו את התקיעות ולא את הברכות, מעיקר הדין במקומות שתוקעים בתפילת לחש, יכולים לברך באמצע תפילת שמונה עשרה וכשמסיימים ברכת מלכויות 'מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויוס הזכרון, קודם שמתחיל הצעל תוקע לחקועו, אמנם למעשה נראה, שבאנשים יותר טוב שיברכו בתפילת לחש, ונשים יותר טוב שיברכו לפני התקיעות בחזרת הש"צ, ואע"פ שכבר שמעו את התקיעות בתפילת לחש, יכולות לכך בחזרת הש"צ, כמ"כ לעיל ב"ס פרי הארץ. ועיין ב"ש"ל (טו, קלד, י, קח) שסובר שצריכות לכוין שלא ללכת בתקיעות לחש. אמנם בפשטות סוברים שאפשר לכוין ללכת בתקיעות של תפילת לחש, ואע"כ יכולים לכך בתקיעות של חזרת הש"ל.

**עה.** הגיעו אחר 'תקיעות דמיושב', ונמצאים רק בתפילות לחש של מוסף, ואינם נמצאים אחר כך בחזרת הש"צ, כגון חולה, או נשים שצריכות להשגיח על הילדים, יכולים לברך אם סיימו ברכת מלכויות, לפני שהבעל תוקע מתחיל לתקוע.

**עו.** אנשים או נשים שהגיעו באמצע התקיעות דמיושב אחר שתקעו התקיעות של סדר תשר"ת, יברכו לפני התקיעות של סדר תש"ת, או לפני התקיעות של סדר תר"ת. ואם תוקעים ברצף בלי הפסקה, אפשר לברך גם באמצע התקיעות, ויזהרו שלא להחסיר שום שמיעת תקיעה. אמנם גם אם לא בירכו, יצאו ידי חובתם.

## התוקע ליחיד

**עז.** יחיד שאינו יכול להתפלל עם הציבור, אינו תוקע בתפילת לחש (כמ"א תקצב, ז), אלא תוקע ונענמו או שקועים לו לפני תפילת שמונה עשרה של מוסף, או אחרי תפילת מוסף.

**עח.** יחיד ששומע תקיעות, אומר 'למנצח לבני קרח מזמור' שבע פעמים קודם שמיעת התקיעות, ואומר הפסוקים מן המצר קר"ע שט"ן. ואם לא הספיק לומר לפני ששמע את התקיעות, יאמר אחרי התקיעות.

**עט.** השומע תקיעות ממי שתוקע עבורו, והתוקע אינו יוצא בתקיעות, צריך השומע לברך הברכות. ואם השומע אינו יכול לברך, מברך התוקע עבורו, שכל ישראל ערבים זה לזה. ואם יש עשרה אנשים שתוקע עבורם, יכול לברך אף אם יש חלק שיודעים בעצמם לברך, שכן הסתם בעשרה אנשים יש אחד שאינו יודע לברך את הברכות (מסנ"ז תקפה, ה).

**פ.** התוקע ליחיד אינו תוקע לו מאה קולות, אלא שלשים קולות, שלש פעמים תשר"ת, שלש פעמים תש"ת, שלש פעמים תר"ת. וכיון שיש מחלוקת (שו"ע וכמ"א תקא, ז וכנ"ל) אם תוקעים שברים תרועה בנשימה אחת או בשתי נשימות, ראוי לתקוע לו גם תשר"ת בנשימה אחת וגם תשר"ת בשתי נשימות. ואם אין זמן, יתקע רק תשר"ת בנשימה אחת. והנהגים כדעת הרמ"א לתקוע רק תשר"ת בשתי נשימות, יתקעו רק תשר"ת בשתי נשימות.

**פא.** התוקע לנשים, יכול לכתחילה לתקוע תשר"ת רק בנשימה אחת. והנהגים כדעת הרמ"א תוקעים תשר"ת בשתי נשימות.

**פב.** דעת השו"ע הרב (תלז, קו"א ז) שהתוקע לאחרים וועדיין לא ילא ידי חובתו, וגם עכשיו אינו יולא ידי חובתו צריך להשתדל לשמוע את הברכות, כיון שמקיים בזה מצות ערבות, נחשב ממש כמקיים מצוה, וצריך ברכה, אלא שהוא בעצמו אינו יכול לברך על זה, כיון שיש פוסקים שאי אפשר לברך אם אינו יוצא, לכן ישמע את הברכות מהשומע ויכוון לצאת מצות ערבות. אמנם דעת רוב הפוסקים שאינו צריך לשמוע כלל את הברכות. וכן המנהג.

## ברכת שהחיינו בתקיעת שופר ביום ב' של ראש השנה

**פג.** בתקיעת שופר ביום שני של ראש השנה, דעת המחבר (תכ, א) שלא יברך 'שהחיינו', כיון שכבר בירך 'שהחיינו' ביום הראשון. וסוחר שאינו דומה לקידוש כליל יום טוב שני של ראש השנה שמצד 'שהחיינו' על היום טוב, שסם מצדך על עכ"ל היום טוב, משא"כ כאן שברכת שהחיינו היא רק על המלוא, וכיון שצדד צריך אתמול 'שהחיינו' ילא. וכמו שצנטיילת לולב בחו"ל אין מצרכים ברכת 'שהחיינו' ביום טוב שני (כמבואר בשו"ע תרסב, ז), שלא גרע מאס צידד ברכת 'שהחיינו' בשעת עשיית המלוא שילא, וכן נוהגים הספרדים. ודעת הרמ"א שיברך שהחיינו. וסוחר, שאינו דומה לנטיילת לולב שאינו מצדד 'שהחיינו', משום שסם יס דין שאס צידד בשעת עשייה, ילא, אצל שופר אין דין לצדד בשעת עשיית השופר. ומכל מקום אם יש לו בגד חדש, עדיף, וכן נוהגים. ומנהג אשכנז שהבעל תוקע לובש בגד חדש. ואם אין לו בגד חדש, בכל זאת מברך ברכת 'שהחיינו'. וכן התוקע ליחיד מברך השומע ברכת 'שהחיינו', גם אם אין לו בגד חדש.

**פד.** בתקיעת שופר השנה, שחל יום ראשון בשבת, לכו"ע מברכים 'שהחיינו' בתקיעת שופר, ואין צריך בגד חדש.

## תקיעת שופר סתם וטלטול השופר

**פה.** בשבת ויום טוב ומלכד לאסר (הנהגה) אסור לתקוע בשופר. והטעם, יש אומרים (מג"א תקפח, ז) משום שמא יתקן כלי שיר. ולפי השו"ע הרב (סס ז) משום עובדא דחול. והשופר הוא כלי שמלאכתו לאיסור.

**פו.** בראש השנה, הט"ז (תקא, ז) מתיר לתקוע בשופר כמה שירצה, כיון שזה מצות היום. וי"א עוד שכל תקיעה היא מצוה (דריסה סי' כא, משיב דבר לו, ועיי' תהל"ד כא, ג). ולהלכה פוסקים שאסור לתקוע סתם (כמ"א סס א), מלבד לצורך מי שלא שמע עדיין תקיעת שופר, וכן אם רוצה לצאת איזה שיטה בהלכה, מותר לתקוע. אמנם מותר לטלטלו כמו כלי שמלאכתו להיתר, שמא יזדמן משהו לפני השקיעה שיתקעו עבורו. ואף בליל ראש השנה מותר לטלטל השופר, כיון שצריך לו למחר, ועוד שיכול להתלמד בו לתקוע.

**פי.** בעל תוקע שצריך להתלמד, מותר לו לתקוע בליל ראש השנה בחדר סגור.

## אבינו מלכנו בתפילת מנחה

א. בתפילת מנחה בראש השנה אומרים 'אבינו מלכנו' גם אם זה אחרי השקיעה.

## סעודה שלישית ביום טוב

ב. אין חיוב סעודה שלישית ביום טוב שחל בחול. ויש אומרים שיש לאכול איזה פרי, כדי לצאת השיטה שיוצאים בזה סעודה שלישית. ואם עשה קידוש ואכל לפני התקיעות, יצא בזה ואם חושד ללאת בזה ידי סעודת שבת, וראוי לכזין לשם כך.

## תשליך

א. כתבו הפוסקים (רמ"א תקפ"ג, ב) שנוהגים אחר הצהריים בראש השנה לילך לים או לנהר, ולומר את הפסוק 'ישוב ירחמנו יכבוש עוונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם', ועוד פסוקים ותחינות כפי הסדר שנדפס. בשנה רגילה אומרים ביום ראשון של ראש השנה, וכשחל ראש השנה בשבת, אומרים ביום שני (משנ"צ ס"ח). ומנהג הרבה קהילות לומר 'תשליך' בעשרת ימי תשובה. ויש נוהגים לומר ביום שלפני סליחות של י"ג מידות ומשום שלא היה מספיק זמן צראק השנה, או שלא היה להם נהר. וכן היה המנהג הרבה שנים בצרפת ובאילון, ויש נוהגים לומר ביום סליחות י"ג מדות (וכן מנהג טשכנציל ויזניץ).

ב. יש ענין לומר 'תשליך' ליד מקום שיש דגים. ויש מביאים בריכה או אקווריום עם דגים. ויש קונים דגים לצורך אמירת תשליך. ויש להיזהר לתת להם אוכל מערב יום טוב. ואם אין להם אוכל מערב יום טוב, ואין להם אוכל, מותר לתת להם ביום טוב.

ג. המביאים דגים לצורך תשליך, אם הם דגים האסורים באכילה, הם מוקצה, ואם הם דגים המותרים באכילה, אינם מוקצה אם מונחים בקופסא, ואין מחוסרים צידה, שאפשר לאכלם ביום טוב. ויש סוברים שזה מוקצה, כיון שאינו חושב לאכלם והיינו כסוג דגים שמציאים לתשליך שאין נגלים לאכלם (ועיין בספר ש"כ כז, הערה כג), אבל אם הביאו דג קרפיון וכדומה, שנגלים לאכלם אינו מוקצה. ולצורך אמירת 'תשליך' מותר לומר לגוי להביאם, דהוי שבות דשבות לצורך מצוה.

ד. שכח לומר 'תשליך', יכול לומר עד יום הכיפורים, ויכול לומר גם ביום הכיפורים ליד מקום של מים, או ברז מים.

## מהלכות יום טוב המצויים - ליו"ט שני של ראש השנה

א. מותר לבשל ולאפות לצורך היום (שו"ע תקנ"א, א). אמנם מאכל שיודע שיאכל ממנו רק במוצאי יום טוב לאחר צאת הכוכבים, אסור לבשלו ביום טוב, אלא אם כן אוכל ממנו או נותן ממנו לתינוק ביום טוב (כמבואר במ"צ ס"ז), ואם יאכל ממנו אחרי השקיעה קודם צאת הכוכבים, היה מקום להקל בזה, כיון שזה איסור דרבנן, שכן התורה מותר לבשל לצורך הלילה, ואילו ואי מקלעני אורחים (כמבואר בפסחים מז), ורק מדרבנן אסור, ומהשקיעה הוא ספק יום ספק לילה, וספק דרבנן לקולא. אמנם בזה"ל (תקנ"א, א ד"ה ואפילו) מפורש לאיסור גם מהשקיעה ואילך.

ב. מותר לבשל כמות גדולה יותר ממה שצריך, אם זה בחדא טירחא, ששם על האש כמות יותר גדולה. אבל אחר ששם על האש, אסור להוסיף. וכן אם זה יותר טירחא למלאות דליי מים, וכדומה, אסור.

ג. עצה טובה למי שיש לו להבת גז קטנה, ואם ידליק אש גדולה, לא יוכל לכבותה אחר כך, שיוסיף כמה נרונות קטנות על הגז סביבות הלהבה, כדי שיהיה לו אש יותר גדולה, ויזהר שיהיו רחוקים אחד מהשני, שלא תהיה להבה אחת גדולה ויבוא לידי סכנה. ויש פוסקים שהתירו למי שיש לו להבת אש גדולה להרתיח מים [למכר שמים] באופן שיגלשו המים ויכבו את הגז, מצד שסוברים שגרם כיבוי מותר ביום טוב. אבל זה אינו פשוט, והרבה אוסרים בזה.

ד. מכשיר 'גז זמן' או 'הגז', שהגז מחובר לשעון, ונפסק אחר זמן זרימת הגז, יש מחמירים שלא להשתמש בהם ביום טוב מצד גרם כיבוי, שבשעת ההדלקה נחשב שגורם כבוי, שעל ידי פעולתו נעשה גם פעולת גרם הכיבוי (וכלעת האבנ"ז או"ח לכה). אמנם הרבה פוסקים מתירים, ואפשר לסמוך על המתירים. וזה תלוי דין נתינת מים תחת השמן כשמדליק נרות ציו"ט.

ה. כבתה הפלטה חשמלית, וצריך את זה לסעודת יום טוב, מותר לומר לגוי להדליק, משום שביום טוב הדלקת חשמל לצורך אוכל נפש הוא איסור מדרבנן, כמו הוצאת אש חדשה, והוי שבות דשבות לצורך מצוה, ויש גם לא שמתקן מכשירי אוכל נפש, וכן פסק השבט הלוי, ויזהר שלא יהיה אז מאכל חי על הפלטה, שלא יאסר מצד בישול עכו"ם. אבל בשבת אסור.

ו. מותר לבשל ביום טוב בתנור חשמלי וכירים חשמליים ומיניקיטשן שעובדים עם שעון שבת המוכן מערב יום טוב. ויזהר שלא יתן סיר קר על הכירים, ולא יסיר סיר חם כשהנורה אינה דולקת, שאז יש חשש שיפעיל את הטרמוסטט בפתיחתו. וכן יזהר שלא לפתוח את דלת התנור רק כשהנורה דולקת, כדי שלא להפעיל את הטרמוסטט.

ז. אין להשתמש בכירים אינדוקציה ביום טוב ושכשנמנח את הסיר מתחיל המגנט החשמלי לפעול, וכשמוריד מפסיק לפעול, אלא עם מתאם מיוחד, או עם מפסק של שעון שבת, שאז ישם ויוריד את הסירים רק כשמופסק החשמל. מותר לומר לגוי להשים את הסירים או להוריד, כיון שהפעלת אש חדשה ביום טוב אסורה רק מדרבנן, ולצורך אכילת יום טוב מותר לומר לגוי להדליק את האינדוקציה או להשים את הסירים, ויזהר שלא יהיה אז מאכל חי, משום בישולי עכו"ם, וכן"ל.

ח. כירים שנדלק מצית אלקטרוני על ידי כפתור הגז, אסור להשתמש בהם ביום טוב, ויש להוציא את התקע מהחשמל בערב יום טוב, כדי שיוכלו להשתמש בהם. אם נזכרו ביום טוב, מותר להוציא את התקע, בתנאי שאין עובד שם שום מערכת של חשמל, כמו שעון.

ט. כירים גז שיש להם 'תו תקן', שאין נאחזת האש בגז אלא אם לוחץ כמה שניות על הכפתור, יש אוסרים להדליקם ביום טוב, כיון שיש בזה מגנט שמופעל בזמן כיבוי האש, כדי שלא תהיה דליפת גז. אמנם להלכה מותר. ויזהר שלא לעזוב לחיצת ידו מהכפתור עד שבטוח שהאש נשארת דלוקה, כדי שלא יגרום לכיבוי. וכן יזהר לסובב מתחילה את הכפתור עד הסוף, על גודל האש הרצויה, שבתחילה נדלקת האש הגדולה, ואם רוצה באש קטנה, אסור לו אחר כך להקטין את האש.

י. מותר לבשל ביצים ביום טוב, אף שנמחק הכיתוב, כיון שהתורה התירה מלאכת אוכל נפש, לכן מותר גם מלאכות המתלוות לה, או משום הואיל דאשתרי אשתרי (קהלות יעקב מהחוו"ד סימן תקא). ויש נוהגים למחוק את הכיתוב מערב יום טוב.

יא. מותר לפתוח את ברז המים החמים שמתחממים על ידי הדוד שמש כדי לרחוץ בהם ידיים וכלים, אף על פי שנכנסים שם מים חדשים. ויש מתירים זאת גם אם יש בוילר חשמלי. יב. אסור ביום טוב להדליק אש חדשה, אלא להעביר מאש הדולקת כבר (שו"ע תקנ, א). ומותר להעביר אש על ידי גפרור, וצריך להיזהר להכניס את הגפרור לתוך האש ממש, כיון שאם לא יקרב לגמרי, תיווצר אש חדשה בגופרית מחמת החום, ונחשב שהוליד אש חדשה. ולכן יש נוהגים להדליק ביום טוב מהצד השני שלא במקום הגופרית.

יג. אסור להדליק אש במצית הפלא, שנחשבת אש חדשה. יד. גפרורים אינם מוקצה ביום טוב, שראוי להדליק בהם. טו. כשמניחים את הגפרור אחר השימוש בו, יש להיזהר לא להניח באופן שיגרם כיבוי מוקדם, ועדיף להניח על השיש בשיפוע.

טז. מותר למחוט את החלק השחור של הפתילה שכבר ניתק לגמרי מהפתילה (עיין שו"ע תקנ, ז).

יז. מותר להשתמש עם נרות של 'הדלקת נרות יום טוב' להעביר מהם אש לצורך יום טוב. וכן מותר להעביר אש מנר נשמה (עי' משנ"כ קנה, מה).

יח. מותר להדליק נרות בבית הכנסת לפני התפלה (שו"ע תקנ, ח).

יט. מלאכת אוכל נפש מותרת ביום טוב ממלאכת 'לישה' ואילך. מלאכות שלפני זה, כמו מלאכת 'דישה', לא הותרה ביום טוב. יש אמרים שזה אסור מן התורה. ויש אומרים שזה אסור מדרבנן, כיון שדרך לעשות מלאכות אלו לימים רבים (וכן פסק השו"ע תנא, ג).

כ. באכילת דגים ביום טוב, מותר להוציא את העצמות מתוך בשר הדג, כיון שביום טוב מותר לברור פסולת מתוך האוכל לצורך אוכל נפש (נראה יד, ושו"ע תקי, ג). שלא נאסר בורר ביום טוב אלא כשבורר לימים רבים, כמו בורר צרורות מחיטים, אבל בורר קטניות, שאין דרכו לברור לימים רבים, מותר, כמש"כ השו"ע הרב (סס). ואף שבאוכל נפש אם אפשר מערב יום טוב, צריך לעשותו ביום טוב בשינוי, כאן אינו נחשב שאפשר לעשותו מערב יום טוב, כי אם יוציא העצמות, תתקלקל צורת הדגים.

**כא.** בבגדים נחלקו הפוסקים, האם מותר לברור, או שדינו כמו בשבת.

**כב.** מיני-בר שיוצאים ממנו מים נקיים, שיש אומרים שיש בזה חשש בורר בכלי, כיון שהמים היו מעורבים עם הפסולת בפילטר, ועל ידי פתיחת הברז בורר המים מהפסולת. מסתבר שביום טוב מותר לכו"ע, שבורר כזה שאין דרכו לימים רבים מותר ביום טוב, כמו שמותר ליתן יין לתוך משמרת ביום טוב.

**כג.** אסור לסחוט פירות ביום טוב כמו בשבת, אע"פ שזה אוכל נפש, שסחיטה אסורה משום דש, ומלאכת דש לא הותרה ביום טוב וכנ"ל. יש מקילים בסחיטת לימונים ביום טוב, כיון שגם בשבת יש מתירים (כמבואר בז"י ש"ט, ח לפי תיחז אחד). אך למעשה אין להתיר.

**כד.** מותר לחתוך ירקות דק דק. וכן מותר לגרד ירקות בפומפיה. ויש אומרים שצריך לעשות זאת על ידי שינוי נסעל ידי זה יזכור שלא יעשו אלא מה שצריך לאורך היום. או כיון שיש דברים שצטחינתם צריך לעשות שטוי, שהיה אפשר לעשות מאתמול, לכן הנהיגו לעשות כן בכל דבר, כגון שלא על גבי הצלחת, רק על צלחת הפוכה, או לגרד על שקית ניילון או על השולחן (ט"ז תקי, א, וש"ע הרב ב, ועיי' משנ"צ יא).

**כה.** אסור לשרות חסה במים ביום טוב כדי להפרידה מתולעים ומחול, ששרייה במים אסורה ביום טוב משום בורר, ונחשז כמו בורר בכלי, כמפורש בגמ' (בבלי יד) ר"ג אומר, אף מדיח ושולה, ואין הלכה כר"ג. וכן איתא בש"ע (תקי, ב), ואם שוטף לפני זה במים היטב, שכבר יצא החול והתולעים, מותר אחר כך לשרות. והגרמ"א גרינפלד מאלד להתיר לשרות ביום טוב חסה, שנחשז בורר שאינו לימים הרבה, שמתרו.

**כו.** נחלקו הפוסקים אם מותר להפריד שני גביעי לבן מחוברים, וכן לחתוך שלוקים לשנים, והשאלה אם יש בזה איסור מכה בפטיש. למעשה המיקל יש לו על מי לסמוך.

**כז.** מותר להוריד בשבת וביום טוב את מכסה האלומיניום שעל גביע היוגורט והלבן העשוי מפלסטיק. והגרמ"י לנדא זצ"ל החמיר בזה מחשש קורע. אבל רוב הפוסקים מתירים, שדבר דק ורך ודבר עבה וקשה המחברים אינו נחשב חיבור.

**כח.** תינוק שאינו יכול לינוק, אפשר להתיר עבורו שאיבת חלב במשאבת חלב ידנית. ואע"פ שהוא תולדה של דש, כיון שזה אינו נעשה לימים רבים, ואף שהיוס מקפידים חלז אס במקפיה, מכל מקום צדק כלל אינו נעשה לימים רבים. אמנם בשבת אסור לעשות כן, אלא אם התינוק אינו יכול לאכול תחליף חלב.

**כט.** בנידון פתיחת פקקי הבקבוקים ביום טוב, אם היה אפשר לפתוח מערב יום טוב, יש לעשות חור. ואם לא היה אפשר לפתוח מלפני יום טוב, כגון שלא היה לו את הבקבוק בערב יום טוב, מותר לפתוח כרגיל. וזה גם לסוברים שבשבת אין לפתוח. אמנם אם בא לשאול ביום טוב אם יכול לפתוח, אין מורים לו שמותר, שההלכה היא שמותר, אבל אין מורים כן (עיי' אג"מ או"ח א, קכז), וכן צדק שמתקלקל אס היה פותח מערב יום טוב. אמנם בזה יש מחמירים, שסוברים שאפשר לעשות תיחז מערב יום טוב.

**ל.** קנה בגד חדש, לכתחילה יש להוריד לפני יום טוב את התווית המחוברת לבגד בחוט פלסטיק, וכן את הקרטונים שסביב חולצה חדשה. ואם לא הוריד לפני יום טוב, מותר להוריד ביום טוב. אמנם בגד חדש שהכיס תפור במחט, אסור לפתוח הכיס ביום טוב, שזה נחשב מתקן מנא. וכן שני גרבים מחוברים בחוט פלסטיק, ואי אפשר ללובשם כך, אסור להפרידם ביום טוב, משום תיקון מנא.

**לא.** משקפים שנפל מהם הבורג. בשבת, אם הבורג קיים, יש אומרים שאסור לטלטל המשקפים, מחשש שמא יתקע וכמבואר בש"ע (שח, טז) שספסל שנצברה אחת מרגליו, הוא מוקצה, שמא יתקע, אך ביום טוב מותר לטלטלם, כיון שביום טוב יש צד שמותר להחזיר, וביום טוב לא גזרו שמא יתקע לכמה דברים. אבל אסור להחזיר בפועל את הבורג. ודעת השו"ע הרב (סס) שגם בשבת אינו מוקצה, ומותר לטלטל, רק אסור להשתמש בו מחשש שמא יתקע.

**לב.** גרעיני משמש שהוציאו מהמשמש ביום טוב, אסורים מטעם נולד. ואף שבשבת מותר אם יש ילדים שמשתמשים בהם, מכל מקום נולד חמור ביום טוב מבשבת (כמבואר בש"ע תא, ז). ויש מתירים (ש"כ טז, הערה לג) גם בשבת. מאידך בחוט שני ובאורחות שבת כתבו לאסור. ויש שאמרו שבגרעין של משמש יש שקד שמאד בריא, ושיש בו ויטמין B 17 שאינו נמצא כלל רק סס, אלא שרוב האנשים אין אוכלים

אותו, ולכן יש צד שאינו מוקצה גם ביום טוב, שהוא עדיין נחשב מאכל. אמנם מסתבר שכיון שלרוב אנשים אינו אוכל, אינו נחשב אוכל.

לג. מי שיש לו בעלי חיים שאוכלים עצמות, ואכל הבשר והפריד העצמות, בשבת מותר לתת לבעלי חיים, ביום טוב אסור משום נולד.

לד. ביום טוב מותר לטלטל מוקצה בשביל אוכל נפש, אם מפריע לו לאכול, ובשבת אסור. וההיתר ביום טוב הוא רק לסלק את המוקצה, אבל לא להשתמש במוקצה (רמ"א תקט, ז).

לה. יש להקל ביום טוב להאריך את המצב הקיים בשעון שבת.

לו. קיפול הטלית ביום טוב, דינו כמו בשבת.

לז. מותר לעשות ביום טוב קפה אספרסו, קפה טורקי, קפה מוקה, קפה וניל, ותה עם עלי תה כרגיל בימות החול והגר"ח וייס גאנצ"ד ביתר סוצר שאסור לעשות כגיל צימות החול, כיון שאפשר לעשות ככלי שני, אסור לעשות ציט טוב. אך הפשטות שמתחל

לח. רחיצה ביום טוב, המצטער מותר לרחוץ במים קרים. לענין רחיצה במים חמים מהדוד שמש, ישאל רב.

לט. נחלקו הפוסקים האם מותר להקפיא מים ביום טוב, האם יש בזה איסור מוליד, ובמקום הצורך לצורך אוכל נפש יש להקל ביום טוב להקפיא מים ושלוקים לעשות קרח לצורך שתייה ביום טוב, וכן להפשר קרח, שכיון שמותר אפייה ובישול, מותר גם איסור מוליד. ואף שצנצנת מחמרים. ואף שצנצנת מישרים (א, נה) מחמיר ציט טוב, צפצפות דכריו הם רק כשהקרח אינו עומד לאכילה, שעומד לשמש ככלוקי קרח לקיור, אבל אם עומד לאכילה ושהייה, מותר ציט טוב (ועי' שצט הלוי ג, נה).

מ. אין לקרות רשימת תפריטי המנות ביום טוב, שמא ימחק, ושמא יקרא בשטרי הדיוטות. אמנם כיון שזה סעודת מצוה, מותר, אם קורא עם אחר ששומר שלא יבוא למחוק (פמ"ג שז, א"א יז על פי שצט"א צצנת קמח).

מא. אין לשטוף רצפה (כמבאר צו"ע ש"ז, ז) משום חשש אשוויי גומות, גם בזמנינו שכל בתי העיר מרוצפים, כיון שאינו נצרך כל כך. ואם זה מאד מלוכלך, מותר על ידי גוי, ויאמר שיעשה בלי סמרטוט, רק עם מגב.

מב. סטנדרים קטנים שמניחים בראש השנה על השלחנות, מותר להחזירם ביום טוב לביתו, ואין בזה משום איסור הכנה מיום טוב לחול, שכל דבר שהדרך שאחר גמר השימוש מחזיר אותו בו ביום, אין זה נחשב הכנה. אמנם במקום שאין עירוב, יש מחלוקת (צו"ע סימן תקיח) אם התירו 'סופן משום תחילתן' באיסור הוצאה להחזיר מחזורים במקום שאין עירוב.

### הבדלה במוצאי יום טוב

א. הנוהג כזמן ר"ת לחומרא בדינים דאורייתא, מותר לו להתפלל מעריב ולשמוע הבדלה על הכוס לפני זמן ר"ת.

ב. במוצאי יום טוב עושים הבדלה על הכוס, ואין אומרים את הפסוקים 'הנה קל ישועתי', ואין מברכים על הנר, שרק במוצאי שבת מברכים על הנר, שאז נברא האש. וכן אין מברכים ברכת 'בורא מיני בשמים', והטעם, לדעת התוספות (פסחים קכ: ד"ה רב, וצ"ה ל: ד"ה כי הווינו) שדוקא במוצאי שבת שהיתה נשמה יתירה בשבת, והיא מסתלקת והנפש נחלשת, צריך בשמים להשיב הנפש, אבל ביום טוב שאין נשמה יתירה, אין צריך בשמים במוצאי יום טוב. אמנם בקדושת לוי (פסח) כתב ע"פ הרמב"ן (ספר אמונה וצטחון) שגם ביום טוב יש נשמה יתירה, אלא שהנשמה יתירה של יום טוב אינה מסתלקת אחר יום טוב, אלא נשארת תמיד. ולכן אין צריך בשמים במוצאי יום טוב.

ג. נשים, לכתחילה לא יעשו הבדלה בעצמן, אלא ישמעו מאיש המבדיל. אם יש נשים שלא שמעו הבדלה, והבעל כבר שמע הבדלה, לא יבדיל הבעל עבורם, כיון שיש ספק האם מחוייבות, אלא הן יבדילו בעצמן, וישתו את הכוס. ואף שלכתחילה נשים אין עושות הבדלה ואין שותות יין הבדלה, מכל מקום באופן זה שאין להם ממי לשמוע, עושות הבדלה. וכן הוראת שבט הלוי. ואם יש קטן שהגיע לחינוך שלא הבדיל, יכול האיש להבדיל עבורו, ואז גם הנשים יצאו ידי חובתן מהבדלה זו (כמבאר צמח"צ לאו, לו).

ד. בעל שאינו יודע אם בני ביתו צריכים לשמוע הבדלה ממנו, יכול לשמוע הבדלה על תנאי, ואחר כך אם התברר שצריכים לצאת ממנו, הוברר למפרע שלא יצא, ויכול להבדיל עבור בני ביתו, אבל בינתיים לא יאכל עד שיתברר אם יצא ידי חובתו.

ה. ילד שהגיע לגיל חינוך שנרדם ולא שמע הבדלה, יכול לעשות הבדלה בעצמו.

ו. מי שלא שמע הבדלה במוצאי ראש השנה, ונזכר למחרת בצום גדליה, יעשה הבדלה בצום גדליה, ויתן לקטן לשתות הכוס, ואפשר לתת גם לקטן שכבר שמע אתמול הבדלה. ואף שדעת השו"ע<sup>1</sup> ר"ר והחזו"א שאינו יוצא בהבדלה כששותה מי שאינו יוצא בהבדלה זו, רוב פוסקים חולקים על זה, ובאופן זה שאין ברירה אחרת, מקילים בזה, ואי אפשר להמתין עד מוצאי צום גדליה, כיון שאי אפשר להבדיל אלא עד סוף היום שאחרי היום טוב.

### מדיני מוצאי ראש השנה

א. אין צריך לערוך סעודת 'מלוה מלכה' במוצאי יום טוב. ואמנם החזו"א סבר שצריך.

ב. במוצאי ראש השנה שהוא ליל צום גדליה, כל זמן שלא הלך לישון, מותר לאכול עד עלות השחר, אף אם אמר סליחות לצום גדליה.

ג. בליל התענית, אם נרדם באמצע הסעודה, יש מחמירים (שו"ע תקס"ו, א) שאסור לאכול. אך מצד הדין מותר לו להמשיך לאכול. נרדם במוצאי ראש השנה לפני הבדלה, או שנרדם בנסיעה והתעורר, מותר לו לאכול, ולא נחשב שקיבל את התענית (משנ"ב ס"ג, ושע"ל ג). וכתב המשנ"ב<sup>2</sup> (ס) שהמחמיר קדוש יאמר לו.

ד. הרוצה להשכים קום לפני עלות השחר כדי לאכול ולשתות לפני הצום, יעשה תנאי לפני השינה שאינו מקבל על עצמו את התענית עד עלות השחר (שו"ע תקס"ו, א), ואז מותר לאכול ולשתות עד עלות השחר. ומה מותר לאכול, מותר לאכול פירות עד עלות השחר ממש, אך פת או עוגות או מיני מזונות בשיעור יותר מכביצה מותר רק עד חצי שעה לפני עלות השחר, משום שחוששים שמא ישכח וימשיך לאכול גם לאחר עלות השחר, וכמו שבכל יום הדין הוא שאסור לאכול חצי שעה לפני עלות השחר. אמנם אם עשה שומר, מותר עד סמוך לעלות השחר. ודעת השבט הלוי (יא, קלח) שגם בלי שומר מותר לאכול גם מזונות עד עלות השחר, ואין חוששים שמא ישכח וימשיך לאכול אחר כך, כיון שיודע שיש תענית ציבור האסורה באכילה. ומוציא לאוכל, שאם לא כן היה אסור לאכול בערב יום הכיפורים וערב תשעה באב חצי

שעה לפני זמן האום, שמא ימשך לאכול, אלא ע"כ שכיון שכולם אסורים לאכול, לא יסכחו. ואפשר לסמוך על זה. ונראה שכאן אפשר לסמוך על 'שעון מעורר' או פלאפון ל'שומר', גם המחמירים וסוברים שבדרך כלל אינו מועיל 'שעון מעורר' לשומר, כיון שהשבט הלוי מתיר לגמרי בלי שומר.

ה. תנאי זה מועיל גם במחשבה, ואין צריך דוקא לומר בפה, אמנם רצוי לומר בפה.

ו. מי שלא עשה תנאי, אסור לאכול אפילו לפני עלות השחר (שו"ע תקס"ו, א), אמנם מותר לו לשתות (רמ"א ס"ט), ומשום ששתיה רגילים לשתות לפני עה"פ. ויתכן שזמננו שאין רגילים לקום לפני עה"פ, אסור אף בשתיה. ולכתחילה יעשה תנאי גם אם רוצה רק לשתות. ואם רגיל לשתות לפני עלות השחר, אין צריך תנאי. ונפשטות לפי דעת הרמב"ן הטעם שאסור לאכול אחרי שישן הוא משום שכל הצומות היה האום אמור להתחיל גם מהלילה, וחכמים הקילו שלא להתחיל מהלילה, ואם ישן צריך להתחיל ליום, ואין חילוק בין אכילה לשתיה, ואסור גם לשתות. ואכן דעת הרי"ף שאסור גם לשתות בלי תנאי. ודעת הסוברים לחלק בין אכילה לשתיה כפי פסק הרמ"א, צריך לומר שיש טעם אחר לדון זה, שכיון שהלך לישון בלי תנאי, נחשב כקיבל על עצמו את התענית, ולכן אפשר להצין שקיבל על עצמו רק אכילה ולא שתייה.

ז. זמן עלות השחר לפי מה שנקבע בלוח ארץ ישראל של הרב טוקצ'ינסקי כפי דעת הסוברים שהוא שיעור 90 דקות לפני הנץ החמה, זה בערך בשעה 5 בארץ ישראל, ואם אחר, יכול לסמוך על הפוסקים הסוברים כזמן עלות השחר השני שהוא 72 דקות **זמניות** לפני הנץ החמה ולפי האופק המופיע בלוח עתים לבינה שהוא בארץ ישראל בערך בשעה 5:11, ויש מקילים יותר עד 72 דקות שוות לפני הנץ החמה, וכן המנהג בהרבה מקומות כמו"ל. ודעת השבט הלוי (יא, ח) שאפשר לכתחילה לסמוך על זמן זה של עלות השחר. ובחזון לארץ בהרבה מקומות נהוג לכתחילה כפי השיטה שעלות השחר הוא כשיעור 72 דקות לפני הנץ החמה.

ח. צריך לזהר כשמעיינים בלוח בזמן עלות השחר, שלא לטעות בין 'זמן עלות השחר' ל'זמן טלית ותפילין'.

### מדיני צום גדליה

א. צום גדליה הוא אחד מארבעה צומות שנקבעו על ידי הנביאים על חורבן בית המקדש וירושלים עיר הקודש וארץ ישראל, כמו שכתוב בנביא זכריה (מ, יט), שאחד מארבעת

הצומות הוא 'צום השביעי', והכוונה לצום שבחודש השביעי שהוא חודש תשרי ושהחודשים נמנים בתורה מניסן – החודש הראשון, כמו שכתוב בפסוק זה 'החודש הזה לכם ראש חדשים', ואייר הוא החודש השני, וסיון הוא החודש השלישי, ותמוז הוא החודש הרביעי, וכן הלאה, והוא צום גדליה, שנהרג בו גדליה בן אחיקם, שאחר חורבן בית המקדש מינה אותו נבוכדנצר למושל על שארית ישראל שנשארו בארץ ישראל, וכשנהרג בטל כל הישוב של ארץ ישראל.

ב. מלבד 'צום הרביעי' נאמר שם בפסוק גם 'צום הרביעי' שזה שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר, ו'צום החמישי' שזה צום תשעה באב שהוא החודש החמישי, שבו היה חורבן בית המקדש, ו'צום העשירי' שזה צום עשרה בטבת שהוא החודש העשירי, שבו התחיל המצור על ירושלים, ויחד הם ארבעה צומות.

ג. יש סוברים (עיין במשנ"צ תקנ"ו) שבעל נפש יחמיר לצום מהלילה, וכן יחמיר בכל העינויים כמו בתשעה באב. מלבד נעילת הסנדל, כדי שלא יהיה נראה כחוכא ואטלולא. וזה על פי דברי הרמב"ן (תורת האדם שער האכל עמוד רמה, ומונח ב"ט) תקנ"א (א) הסובר, שמצד דברי הנביאים כל הארבעה צומות דינם שווה, שצריך להתחיל את הצום מהלילה, ונוהגים כל העינויים שנוהגים בתשעה באב, אלא שבזמנינו שתלוי במה שקבלו עליהם, לא קיבלו על עצמם את כל הדינים, ולכן לבעל נפש ראוי להחמיר. אך למעשה לא נהגו כן (ט"ז סס). והאגרות משה (או"ח א, קסח) כתב, שבעל המאור חולק בזה על רמב"ן וסובר, שגם כשהיה חוב לצום מדברי הנביאים, לא נקבע בשאר צומות מהלילה וכן שאר העינויים, רק בתשעה באב. וכן כתב האור שמח (תעניות ה, ו) על פי הירושלמי, שמשמע מהפסוקים בזכריה שגם הנביאים תיקנו רק בתשעה באב לצום מהלילה ושאר העינויים.

ד. מטרת התענית אינה בשביל אבילות, אלא המטרה היא להתעורר לתשובה, ועל ידי זה יבנה בית המקדש (ומנ"ס תעניות ה, א, הוצא במשנ"צ תקמ"ט, א), וכמו שכתוב בנביא (זכריה ח יז-יט) 'ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם וגו' כה אמר ה' צבקות צום הרביעי וגו' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים'. ואמנם לדעת הר"ן (תענית טז.) האם הוא משום אבילות. ועי' שו"ת חת"ס (או"ח רח) שכתב, שהטעם

שהמנ"ס כתב שהתענית היא לתשובה, הוא משום שהמנ"ס סבר שאם התענית היא לאבילות, אין כח ציד נביאים לחדש דבר – לקבוע ימי אבילות, אבל אם המטרה היא לתשובה, לזה יש כח ציד. ומן הראוי לעיין ביום זה בפסוקים אלו.

ה. מצד דברי הנביאים, מבואר בגמרא (ראש השנה יח:) שכשיש שעת השמד מחויבים להתענות בתעניות אלו, וכשיש בית המקדש אסור להתענות, והם ימים טובים, וכשאינן שעת השמד ואין בית המקדש, אם רצו מתענים ואם רצו אין מתענים. והביאור הוא, שאם רצו כל ישראל וקבלו על עצמם להתענות, צריכים להתענות, ואם לא רצו אין מתענים. אך כתבו הפוסקים (מג"א תקנ"א, א, ומשנ"צ א), שבזמנינו קיבלו כולם על עצמם להתענות, ולכן כולם חייבים להתענות.

ו. דעת התשב"ץ (ב, נע"א) והמנחת חינוך (ס"א) שמדברי הנביאים נקבע הצום על החודש, כמו שכתוב בנביא 'צום השביעי', שהכוונה הצום של החודש השביעי, ולא נקבע באיזה יום בחודש, ובאיזה יום בחודש שצם, יוצא, אלא שחז"ל קבעו להתענות ביום זה,

ז. י"א (צ"י תקמ"ט, נס"ס כ"ו) שגדליה נהרג בראש השנה, ומפני יום טוב של ראש השנה דחו התענית לשלשה בתשרי, לכן י"א שדינו כתענית ציבור שנדחה, שבעל ברית וחתן פטורים מלצום (נ"ט תקמ"ט, א ד"ה חייבים, נס"ס יד אהרן). אבל להלכה פוסקים שכיון שקבעו ביום זה, אין דינו כתענית ציבור שנדחה (נ"ה"ל ס"ס נס"ס הריטב"א).

ח. מצד הדין אפשר לומר סליחות לצום גדליה במוצאי ראש השנה בחצות הלילה, אף שאוכלים אחר כך. אך יש סוברים שיש לומר סליחות רק בבוקר. וכן דעת הדברי יציב (אזה"ע עה).

ט. בכל תענית ציבור אומרים סליחות אחרי תפילת שחרית, מלבד בצום גדליה שכבר אמרו סליחות לפני תפילת שחרית.

י. כל אחד מישראל אם הוא בריא צריך להתענות. חולים ומעוברים ומניקות אין מתענים. וכן קטנים אין מתענים כלל, אפילו תענית שעות. גם לא התענית האחרונה לפני הבר מצוה. ונשים נזירות או מניקות, מתענות (שו"ע תקנ"א, א), אך משפחות שיש להם מסורת על פי גדולים שנקיים אינן

מתענות, משום שהדורות שלנו חלוקים, יכולות לנהוג כמנהגן. בחלק מהקהילות החסידים צפולין ועוד קהילות נהגו על פי גדולים שגשגים אינן מתענות מטעם זה. וי"א שזה היה בעבר, שכלל הסנה הגשגים לא אכלו כראוי, אבל בזמנינו נריכות להתענות. וכן דעת האדמו"ר מאמשינוב שליט"א.

**יא.** מי שמרגיש שיהיה קשה לו לצום ביום הכיפורים מחמת התענית בצום גדליה, יתייעץ עם רב כדת מה לעשות.

**יב.** אין להשמיע כלי זמר, אמנם לילדים קטנים כשאין ברירה, מותר.

**יג.** גם אותם שאין מתענים, לא יאכלו מיני מתיקה, וראוי למנוע מבושר ויין.

**יד.** לכתחילה אם אפשר רצוי שילדים שאינם מתענים, מגיל 9 ומעלה, יאכלו רק לחם ומאכלים רגילים, ולא מיני מתיקה. וכמבואר במג"א (תקנ, ב) בשם הרמ"ע מפלנו סימן קיא), שנותנים לילדים רק לחם ומים, כדי להתאבל עם הציבור. והמג"א כתב, דוקא קטן שיש לו דעת להתאבל עם הציבור. ובתורת חיים העיר, שצדמ"ע מפלנו כתוב בהדיא אפילו קטני קטנים, משמע שגם שאין להם דעת להתאבל. וכנראה שהמג"א נקיטתו (תקנא, לא) שסובר, שקטנים שאסורים בצדק ויין בתשעת הימים, זה דוקא קטנים שיודעים להתאבל על ירושלים. אמנם הא"ר והדגמ"ר (סס) כתבו, שגם קטן שאינו יודע להתאבל על ירושלים, אסור בצדק ויין.

**טו.** אין לשטוף את הפה ולצחצח את השיניים ביום התענית. אמנם אם קשה לו, אפשר להתיר, ויזהר שלא יבלע (משנ"ב תקסו, יא). והעובר טיפול שיניים יכול לשטוף את הפה בטיפול, וכן מי שצריך לשאוף ונטולין וכדומה, שצריך אחר כך לשטוף את הפה, מותר לו לשטוף את הפה.

**טז.** אסור לטעום את המאכל בתענית ציבור, גם אם פולט (שו"ע תקסו, א). אמנם אם צריך לדעת אם חסר מלח ותבלינים לסעודת מצוה שעושה במוצאי הצום, מותר לטעום ולא לבלוע, ונכלי ברכה, כיון שאינו צולע, ויפלוט מיד (משנ"ב סו, ו). ואם זה מאכל בשרי, אינו נהיה בשרי מזה, ויכול בלילה לאכול חלבי, אפילו שלא עברו שש שעות מזמן הטעימה, כיון שלא לעס את הבשר בשיניו (כמבואר בש"ד י"ד פט, ג).

**יז.** מי שצריך לבלוע כדור אקמול או כדור ריטלין לריכוז וכדומה, מותר לבלוע בלי מים. ואם קשה לו, אפשר עם קצת מים מרים או מלוחים, ואם אי אפשר, יש להתייעץ עם רב אם

אפשר לבלוע עם קצת מים כדי לרד הצליעה. וכן אם צריך לקחת ויטמינים לפי שהוא חלוש, מותר לקחת בלי מים.

**יח.** הסובל מחוסר קפאין ושגיל לשתות הרבה קפה, ובתענית ליצור חסר לו הקפאין שיש בקפה, יכול לקחת לפני הצום כדורי קפאין, או לשתות לפני הצום קפה עם 4 כפיות קפה. וכן אם כואב לו הראש בצום בגלל חוסר קפאין, מותר לו לבלוע כדורי קפאין בצום בלי מים. וכן יש עצה שביום הצום יניח פולי קפה או גרגירי קפה סמוך לאף ויריח, או יריח כוס קפה חם. ואין צריך לברך על זה ברכת הריח, כיון שכוונתו רק לסלק הכאב ראש.

**יט.** מותר לעשן סיגריות רגילות ביום התענית (משנ"ב תקנה, ח). אך סיגריות אלקטרוניות אסור, שנחשב כמו טעימה (הגרמ"ש קליין). ויש שרואים להתיר ע"פ דברי הט"ז (תריב, ו) שכתב, שמאכל שאינו ראוי, מותר לכתחילה, או משום שאינו שיעור בדבר שאינו אוכל מותר. אך למעשה אין פוסקים כן.

**כ.** בירך על מאכל, ונזכר לפני האכילה שהיום הוא צום, לא יטעום, ויאמר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. ואפילו אם הכניס המאכל בפה ולא בלע, יפלוט (שו"ע תקסח, א, שו"ע סס, א). וכתב בשם ספר הנחפה בכסף, שבתענית יחיד יטעם קצת, שלא יהיה ברכה לבטלה, ובתענית ליצור לא יטעם. אולם דעת הרבה פוסקים שגם בתענית יחיד לא יטעם.

### שכח ואכל

**כא.** שכח ואכל או שתה, ימשיך את הצום (משנ"ב תקסח, ב), ואומר בתפילה 'עננו ביום צום התענית הזה', ולא 'צום תעניתנו' (משנ"ב סס, ג). והספרדים אומרים תמיד 'יום התענית הזה', ובאופן הנ"ל גם האשכנזים שאומרים 'יום תעניתנו' יאמרו 'יום התענית הזה'.

**כב.** אכל פחות מכזית, יכול לומר 'צום תעניתנו' (עי' שו"ע תקסח, א, וכ"כ שצט הלוי ד, נו, וח, קכח). ויש אומרים (הלק"ט ב, ק, וכ"מ בזה"ל תקנ, ו ד"ה דמקום) שאם אכל פחות מכותבת, יכול לומר 'צום תעניתנו', כמו ביום הכיפורים שהשיעור הוא ככותבת. בשתיה, פחות משיעור כמלא לוגמיו, יכול לומר 'צום תעניתנו', כמבואר בשו"ע (תקסח, א). ויש אומרים (כצ פעלים ג, לה, ועוד אחרונים), שאם אכל לאחר עלות השחר לפני הנץ החמה, יכול לומר 'צום תעניתנו', אף שהצום מתחיל מעלות השחר, כיון שמבואר בגמרא שעיקר התענית

מתחילה מהנץ החמה. ובכל האופנים אינו צריך לצום יום אחר ואם לא שרצה להתענות לכפרה (שעה"ל שם ז). ויש להוסיף, שלכאורה לפי דברי התש"ץ והמנחת חינוך הג"ל, שמדברי הגביאים נקבעה התענית ליום אחד מימי החודש השביעי, היה צריך להיות שמי שאלץ צום גדליה, יתענה יום אחד מימי החודש. וז"ל שמאחר שבזמן הזה אין חיוב מדברי הגביאים, אלא שאם ראו מתענין לזו אין מתענין, ומאחר שז"ל קבעו יום זה, אם אכל ביום זה, אין חיוב להתענות יום אחר, אצל בזמן שהיה חיוב מדברי הגביאים להתענות, אם אכל ביום זה היה הדין להשלים ביום אחר. וצריך לברך ברכה אחרונה, אף שאכל באיסור, כיון שהיה בשוגג (משנ"ב קטו, ד). וכן יכול לעלות לתורה וכיון שמחויב להמשיך את האם. כן הפסקות. וכ"כ בספר ציור הלכה. ללא כפס"ת שלא כתב כן.

**כג.** אם בעל מלאכה שאינו שומר תורה ומצוות מגיע לתיקונים בבית ביום תענית ציבור, אין להציע לו אוכל ושתייה. אבל אם לוקח מעצמו, אין צריך למחות.

#### ברית מילה ופדיון הבן בתענית ציבור

**כד.** כשיש ברית מילה בתענית ציבור, עושים את הברית מילה בבוקר, ואת הסעודה עושים בלילה במוצאי התענית. ויש נוהגים שעושים את הברית מילה בתענית ציבור סמוך לערב, אף שלכתחילה צריך להיות בבוקר, כיון שעושים את הסעודה בלילה, עושים גם את הברית מילה סמוך לערב. ואם עושים את הברית מילה סמוך לתפילת מנחה סמוך לשקיעה, יש להקדים לעשות את הברית מילה לפני תפילת מנחה, שאם יאחר את הברית מילה לאחר תפילת מנחה, יכול בטעות לאחר את הברית מילה עד לאחר השקיעה. וועוד, כיון שהברית מילה זמנה מהבוקר, וכל רגע הוא מזה של, אף שתפלת מנחה היא תדירה, מכל מקום יש הרבה שאומרים שמתא דאורייתא קודמת למטה דרבנן, ולכן כאן ברית מילה שהיא מטה דאורייתא קודמת לתפילת מנחה שהיא מטה דרבנן. אך סברא זו אינה כלולה עלמא.

**כה.** כשיש ברית מילה בתענית ציבור, גם אבי הבן, והמוהל, והסנדק, צריכים לצום (ציה"ל תקמט, א ד"ה חייבת להתענות, שעה"ל תרפו, טז). וואגרא מיקל שהמוהל והסנדק ואבי הבן אינם צריכים לצום, שיום טוב שלהם הוא. אצל להלכה פוסקים שצריכים לצום, ונותנים את הכוס לתינוק לשותות. וצריך לומר לקטן לפני כן, כדי שיכוון לצאת בברכת 'בורא פרי הגפן', ולא יברך את הברכה בעצמו, ולא יאמר הקטן את הפסוקים 'ואומר לך

בדמים חיי' לפני ששותה, ואם יש חשש שיאמר את הפסוקים, יתן לו לשותות קצת מיד לאחר גמר ברכת 'כורת הברית'. ואת סעודת הברית עושים בלילה, ואז אומרים לפני ברכת המזון 'נודה לשמך', ו'הרחמן' שבסוף ברכת המזון, כמו בכל סעודת ברית מילה.

**כו.** כשיש פדיון הבן בתענית ציבור ווהיינו אם התינוק נולד ביום ג' אלול, ויואל שיום ל"א מהלילה הוא ביום אס גדליהו, עושים את הפדיון הבן סמוך לערב, ואת הסעודה עושים בלילה (משנ"ב תקס"ט, כ). והמנהג הרגיל היום שעושים גם את הפדיון הבן בלילה במוצאי הצום (וכ"כ קיטור שו"ע (קס"ד, ג). ובערוה"ש (ש"ה, כ"א) כתב, שיש לעשות הכל בלילה במוצאי הצום, משום שאם עושים פדיון הבן ביום, לא יוכל הכהן לשותות את הכוס. וכן כתב גור אריה יהודה (יו"ד קטו). וזבאמת זו הערה נכונה, שמי שעושה פדיון הבן ביום האס, מי ישתה את הכוס, שהרי בפדיון הבן אין אומרים ברכה על הכוס, אלא הכהן מברך 'בורא פרי הגפן' ושותה, ובאם אין צורך שאפשר לעשות כן וליתן לתינוק לשותות, שאפשר שזה אינו נמשך כ'ברכת המאז' שאחד מברך והאחר שותה. ויש מקילים לעשות את הפדיון הבן בליל צום גדליה, אם כבר עברו כ"ט וחצי יום מהלילה, דהיינו כ"ט ימים י"ב שעות תשצ"ג חלקים (מ"ב שם שם חת"ס. וכן הורה השבט הלוי).

**כז.** חתן בימי השבע ברכות צריך לצום (ציה"ל שם). וואגרא שטרנבוך מלדד שבעשרה בטבת ואס גדליה שזה אס קר, צריך לצום, וצ"ל תמוז שזה אס ארוך, יש לז שחתן אין צריך לצום, שזה מצטל את השמחה. להלכה צריך לצום.

#### שאר עניינים ומנהגי אבילות בתענית ציבור

**כח.** הא"ר (תקנא, ז, והוצא צביה"ל שם ז ד"ה מר"ה וכו') מסתפק, אם יש לאסור בתענית את כל דיני תשעת הימים, כגון, להסתפר ולכבס בגדים וללבוש בגדים מכובסים ולתפור. להלכה מותר וגם בשעת השמל. והרבה סוברים שגם הא"ר לא נחזין לענין זה כלל.

**כט.** יש מחמירים (צ"ח תקנ) ברחיצה בחמין בתענית ציבור. אולם מצד הדין מותר רחיצה בחמין גם עם סבון (עיין שעה"ל שם ח).

#### תפילת שחרית - 'עננו'

**ל.** מנהג קהילות האשכנזים כדעת הרמ"א (תקס"ה, ג) שבתפילת שחרית היחיד אינו אומר 'עננו', שמא יאחזנו

בולמוס ויצטרך לאכול. ורק בתפילת מנחה אומרים 'עננו'. והספרדים נוהגים שגם בתפילת שחרית אומרים 'עננו' בתפילת הלחש, בתעניות ציבור הכתובים בנביאים, שהם שבעה עשר בתמוז, וצום גדליה, עשרה בטבת.

### אמירת 'עננו' בחזרת הש"צ בשחרית ובמנחה

לא. הש"צ אומר 'עננו' אחרי ברכת 'גואל ישראל' בברכה בפני עצמה, עם חתימת 'העונה לעמו ישראל בעת צרה', בין בתפילת שחרית בין בתפילת מנחה.

לב. שליח ציבור ששכח לומר 'עננו' אחרי ברכת 'גואל ישראל' והתחיל ברכת 'רפאנו'. אם עדיין לא גמר הברכה, חוזר לומר 'עננו'. ואם כבר חתם ואמר 'ברוך אתה ה' רופא חולי עמו ישראל', אומר 'עננו' בברכת שומע תפילה, וחותרם את הברכה 'ברוך אתה ה' שומע תפלה' כמו ביחיד (משנ"צ קיט, טז). אולם לדעת השו"ע הרב (סס ה) חותרם בשתיים 'שומע תפלה ועונה לעמו ישראל בעת צרה' ונחשז כענין אחד שאפשר לחתום, אף שהוא משתי זכרות, ואפשר לנהוג כן.

לג. נזכר הש"צ אחרי ברכת שומע תפילה שלא אמר 'עננו', אומר אחר תפילת שמונה עשרה 'עננו' בלי חתימה (משנ"צ סס), אולם לדעת השו"ע הרב (סס) יאמר 'עננו' עם חתימה. ונראה שספק ברכות להקל ויאמר בלי חתימה. עוד נראה, שאם נוהגים כדעת השו"ע הרב לומר עם חתימה, יאמר לפני 'יהיו לרצון' הראשון, כדי שיהיה המשך של ברכות שמונה עשרה. ואם נוהג לומר בלי חתימה, יאמר אחרי 'יהיו לרצון' הראשון, ואחר שאמר 'עננו' יאמר שוב 'יהיו לרצון' (כה"ח סס כח). וכל זה לפי מנהג ספרד שסוברים כדעת השו"ע (קכג, א) שלפני 'יהיו לרצון' הראשון עדיין נחשב כחלק מתפילת שמונה עשרה, ואין להפסיק שם לענות 'אמן יהא שמיה רבה', אבל לפי מנהג אשכנז יאמר בכל גווני לפני 'יהיו לרצון' הראשון, שסוברים כדעת הרמ"א שמותר לענות 'אמן יהא שמיה רבא' לפני 'יהיו לרצון' הראשון.

לד. טעה הש"צ ואמר 'עננו' לפני ברכת 'ראה נא' וסיים הברכה, דעת המג"א (קוט, ז) והשו"ע הרב (סס ו) שיאמר שוב בברכה אחרי ברכת 'ראה נא'. ויש חולקים שבדיעבד אין צריך לחזור ולומר. וכן משמע שפוסק המשנ"ב (סס יז).

### קריאת התורה

לה. בקריאת התורה בהוצאת ס"ת בשחרית ומנחה אומרים

י"ג מדות, כמו בכל עשרת ימי תשובה. ויש נוהגים שאין אומרים י"ג מדות בכל עשרת ימי תשובה רק הפסוקים 'שיר למעלות' וגו'.

לו. בכל תענית ציבור מי שאינו מתענה, אינו עולה לתורה, גם אם יש לו יארצייט, בין בתפילת שחרית בין בתפילת מנחה. וכן אינו מתפלל לפני העמוד (שו"ע תקסו, ה). וומי שאינו מתענה, לדעת פוסקים אלו אינו צריך לשמוע קריאת התורה, שהיא רק למתענים. אמנם למעשה נהגו כולם לשמוע קריאת התורה, כי חוששים לדעת הפוסקים הסוברים שגם מי שאינו מתענה חייב בקריאת התורה.

לז. ולכן בתענית ציבור רצוי שהגבאי יברר לפני שמכבד בעליה לתורה, האם הלה מתענה ויכול לקבל עליה לתורה, שלא לבייש את מי שאינו יכול להתענות. ובדיעבד אם קראו לו ויש בזה משום חשש חילול השם, יכול לעלות (משנ"צ סס כא). ונראה שבמקום שיש כבוד הבריות, יכול לסמוך על זה.

לח. אמנם השנה כיון שזה חל ביום שני שהוא יום הקריאה, יכול לסמוך על דעת המג"א (תקסו, ח) שמותר לתת להם לעלות לתורה גם למי שאינו מתענה, כיון שזה יום הקריאה, ואף שיש מחמירים גם בימי שני וחמישי, אפשר לסמוך להקל באופן זה. וכל זה הוא רק בקריאת התורה שבתפילת שחרית, שהקריאה היא מחמת יום הקריאה, ולא בקריאת התורה בתפילת מנחה, שהקריאה בה היא רק מחמת התענית.

לט. מי שאינו מתענה, אינו יכול להיות בעל קורא. אמנם יכול לעשות הגבהה וגלילה והוצאת ספר תורה. וכן יכול לשמש כגבאי לכבד בעליות ולעשות 'מי שברך' (מט"א תכג, טו). ואף שהערה"ש (קלה, יד) מחמיר בזה, למעשה אין צריך להחמיר. מ. קוראים בקריאת התורה בפרשת כי תשא פרשת 'ויחל משה', בין בתפילת שחרית ובין בתפילת מנחה. בין העליה של הכהן ללוי גוללים את הספר תורה עד הפסוק 'ויאמר ה' אל משה פסל לך', ששם מתחילה העליה של לוי.

מא. הציבור אומרים בקול את הפסוקים 'שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך', 'י"ג מדות של רחמים', 'וסלחת לעונינו ולחטאתנו ונחלתנו', ואחר כך אומר הבעל קורא את הפסוקים, וימתין הבעל קורא עד שהציבור יגמרו את הפסוק, ורק אז יתחיל, כדי שכולם ישמעו את הקריאה שקורא מתוך הספר תורה (פמ"ג תקסו, א"א ב, ומשנ"צ סס ג),

**מז.** הפטרה של צום גדליה במנחה יש לה חשיבות מיוחדת, שנקראת הפטרה של 'תרתי דתיובתא', דהיינו שתי הפטרות של תשובה, שאחת מהם היא הפטרה של צום גדליה 'דרשו ה' בהמצאו' שקוראים בתפילת מנחה של צום גדליה, והשנייה היא הפטרת 'שובה ישראל' שקוראים בשבת שובה.

מת. בתפילת מנחה בתענית ציבור אחר 'אשרי' וחצי קדיש, עושים פתיחת הארון וקורים בתורה.

ג. לענין שמיעת קריאת התורה באמצע תפילת שמונה עשרה, יש אומרים (אורחות דבני ג עמוד טו) שם החזו"א, הל"ס תפילה יב, ד בשם הגר"ז אויערבאך שאין לשמוע קריאת התורה באמצע שמונה עשרה, משום שאין ללמוד באמצע שמונה עשרה. ויש מקילים (דעת נוטה תפילה עמוד קד) שם הגר"ח קניבסקי, אז נדברו יד כז) בזה. ובשעת הדחק יכול לסמוך להקל.

**נא.** התחיל לומר 'ה' שפתי תפתח', נחשב כהתחיל תפילת שמונה עשרה, ואין יכול להפסיק. התחיל פסוק 'כי שם ה' אקרא', יכול לגמור הפסוק, ולא להמשיך להתפלל תפילת שמונה עשרה, שאמירת 'כי שם ה' אקרא' היא רק מנהג לומר לפני תפילת שמונה עשרה, ואינו נחשב כהתחלת תפילת שמונה עשרה, משא"כ אמירת 'ה' שפתי תפתח' היא תקנת חז"ל שנחשב כהתחלת שמונה עשרה ויש שרואים לומר שגם אם אמר 'ה' שפתי תפתח' יכול להפסיק, כל זמן שלא התחיל בצרכה. אבל להלכה נראה כנ"ל.

והבעל קורא והעולה אינם אומרים יחד עם הציבור את הפסוקים שהציבור אומרים, משום שהציבור אומרים אותם דרך תפילה, והם אין רשאים לומר בדרך תפילה באמצע קריאת התורה, אלא לאחר שהציבור גמרו אומרים (א"ר תקסו, ד נסס ספר חסידים סימן רט), ונבדל לז' ונזידיט שזב שהעולה אינו קורא כלל עם הבעל קורא, לפי זה פסוקים אלו לא יאמר העולה כלל. עוד יש לזיין שלדעת היעב"ץ בסידורו, הש"כ אומר הפסוקים עם הציבור, כדי שלא יהיה הפסק לבדל קורא באמצע קריאתו.

**מב.** הציבור הנוהגים לומר עם הבעל קורא בלחש את כל הקריאה, נראה שיכולים לומר פעמיים י"ג מדות, גם עם כל הקהל וגם עם הבעל קורא.

**מג.** בקריאת התורה בתפילת שחרית אין אומרים הפטרה, ובקריאת התורה בתפילת מנחה אומרים הפטרה של 'דרשו ה' בהמצאו', העוסקת בענייני תשובה. בקהילות הספרדים אין הפטרה בתענית ציבור גם בתפילת מנחה, מלבד בתשעה באב.

**מד.** בן ספרד שעלה לתורה לעליית שלישי בתפילת מנחה בבית כנסת אשכנזי, יש שאלה אם יכול לברך את ברכות ההפטרה, כיון שלפי מנהג הספרדים אין הפטרה בתענית ציבור. ולהלכה יכול לברך כפי מנהג המקום ווראיה לדבר מהגמרא (פסחים קו). שרב אפי שמע שאומרים ביום 'קידושא רבא', וחשב שאומרים קידוש כמו בלילה. ופירש הרשב"ם (שם ד"ה ואגיד) שחשב שהציבור מבקשים ממנו לומר קידוש ביום השבת כמו בליל שבת, והיה אומר את זה. וכ"כ בשו"ת חיים שאל (א, נט) לענין ברכה על הלל בליל פסח, שאם הש"ץ הוא מהנהוגים שלא לברך, והגיע למקום שמברכים, יברך. אמנם בהגהות ראמ"ה (בפסחים שם) כתב לפרש, שרב אפי חשב שלא עשו קידוש בלילה, ולכן עושים קידוש ביום. ולפי"ז אין ראייה משם.

**מה.** אם העולה הספרדי אינו רוצה לברך על ההפטרה, לכתחילה יברך על ההפטרה מי שעלה לכהן או ללוי, שהדין הוא שאת ההפטרה אומר מי שעלה לתורה, כדי שלא יאמרו שהנביאים חשובים כמו התורה, לכן קבעו שרק מי שעלה לתורה כבר, יקרא ההפטרה בנביא (כמצואר צמגילה כג.). ואם גם הם אינם רוצים, יקרא אחר את ההפטרה עם ברכה (עי' שע"ת תחסו, א' צ"ס הנו"צ).

מו. אין אומרים קדיש בין קריאת התורה להפטרה, שאין להפסיק בין קריאת התורה להפטרה שקורים בנביא. שצריך

## 'עננו' בתפילת מנחה

**נג.** לפני תפילת מנחה הגבאי מכריז לומר 'עננו', ואם הגבאי לא הכריז, יש נוהגים לומר בקול 'עננו' באמצע שמונה עשרה להזכיר לציבור לומר 'עננו'. אולם יש אוסרים, משום שאינו כבוד לתפילה (וכן אומרים גם החזו"א).

**נד.** בתפילת מנחה אומר היחיד 'עננו' בברכת שומע תפילה, וחותם 'ברוך אתה ה' שומע תפילה'. ואם חתם 'העונה לעמו ישראל בעת צרה' כמו הש"צ, צריך לחזור לתחילת הברכה, משום ששינה את נוסח חתימת הברכה לנוסח חתימת ברכה אחרת (שצט הלוי ח, קלצ).

**נה.** שכח לומר 'עננו', יאמר ב'אלוקי נצור' (שו"ע תקס"ה ז). ונראה, שלפי נוסח ספרד יאמר אחרי 'יהיו לרצון' הראשון, ולפי נוסח אשכנז יאמר לפני 'יהיו לרצון' הראשון וכן"ל. ואף שציינו קפת, ז כתב הרמ"א, שאם שכח 'יעלה ויבוא' בזכרת המזון או בתפילה במקום שאינו מעכב, לא יאמר 'יעלה ויבוא' אחרי זכרת המזון או ב'אלוקי נצור' כמו שזכר על הניסים, משום ש'יעלה ויבוא' יש בו שמות, והוא נוסח זכרה, כמו שכתב הדין"ל (שם ד"ה ואין לאומרו, גם בגדי יטע). כאן מצאנו שו"ע לומר ב'אלוקי נצור'. והטעם שכן י"א שנתקן לומר ב'אלוקי נצור' בזכרה, לכן מספק יאמר בלי זכרה.

**נו.** השליח ציבור אומר ברכת 'עננו' אחרי ברכת 'גואל ישראל', עם חתימת 'העונה לעמו ישראל בעת צרה', כמו בתפילת שחרית.

**נז.** יחיד שהתחיל לומר 'עננו' אחרי גואל ישראל יפסיק באמצע.

**נח.** מי שאינו מתענה, אינו אומר 'עננו' (כ"ה"ל תקס"ה, א ד"ה בין יחיד). וכן ילדים כיון שאינם מתענים אינם אומרים 'עננו' (ש"ה"ל ח, קלא).

**נט.** לא התפלל תפילת שחרית ומתפלל מנחה פעמיים, אומר בשתי התפילות 'עננו', משום שמצד הדין היה צריך לומר 'עננו' גם בתפילת שחרית. ועוד, כיון שעכשיו מתפלל תפילת מנחה פעמיים, צריך לומר 'עננו' כמו תפילת מנחה.

**ס.** הרגיל לומר תחנונים בברכת 'שומע תפלה', כמו וידוי 'אנא ה' חטאתי', או בקשה על פרנסה, יאמר אחרי 'עננו'.

**סא.** יש נוהגים לומר תפילת 'ריבון העולמים' המופיעה בסוף תפילת 'אלוקי נצור', בכל תענית צבור בתפילת מנחה (מט"א

תרצ"ה, מאמ"ר תרס"ה, ח. וכן מנהג צעלזא). ואך לדעת השולחן גבוה הוצא כה"ח (שם כ"א), הוא רק בתענית יחיד. אבל צוולאי אין איסור לאומרו. והנהוג לאומרו, ושכח לומר, יכול לאומרו בתפילת מעריב (מט"א תרצ"ה, כה) אם מתפלל תפילת מעריב לפני שאוכל.

## נשיאות כפים בתפילת מנחה

**סב.** בחזרת הש"ץ בתפילת מנחה בארץ ישראל נושאים הכהנים כפיהם וצו"ל למנהג אשכנז אין נשיאות כפים, שאין גם נשיאות כפים רק ביום טוב בתפילת מוסף, כמבואר בגמרא (תענית כו:), שבכל תפילת מנחה אין ברכת כהנים, משום דשכיחא שכרות, אבל בתענית ציבור דלא שכיחא שכרות, יש ברכת כהנים. אמנם ביום הכיפורים אין ברכת כהנים בתפילת מנחה, כיון שמתפללים מוקדם כמו כל יום, וגוזרים אטו שישאו כפיהם בשאר הימים, אבל בתענית ציבור היו רגילים להתפלל תפילת מנחה מאוחר, ואז אומרים ברכת כהנים. וכן בתפילת נעילה ביום הכיפורים שמתפללים סמוך לשקיעה, מפורש בגמרא שם שאומרים ברכת כהנים.

**סג.** אמנם צריך שהברכת כהנים תהיה ביום, שלומדים ממה שנאמר (דברים י, ח) 'לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו', מה שירות ביום, אף ברכת כהנים ביום (מג"א קכ"ה, מל). ואם איחרו לאחר השקיעה, עד 18 דקות אחרי השקיעה אפשר לישא כפים. והנהגים לגמרי כדעת ר"ת, יכולים לישא כפים עד זמן ר"ת. ויש קהילות בא"י שנוהגים שאין זכרה כהנים בתענית ציבור בתפילת מנחה, מלבד בתענה בא"י וכ"כ בתש"ן מהר"ם בן חביב. וכן נהג השצט הלוי, וכן מנהג ויזניץ. והטעם משום שלפעמים ממשיכים תפילת מנחה עד הלילה. וכן הרבה נוהגים בתפילת נעילה שאין זכרה כהנים מטעם זה.

**סד.** כהן שאינו מתענה, לא ישא כפיו בתפילת מנחה (כה"ח קכ"ה, ה גם הפ"ח והזכ"י). ויש מקילים (גינת ורדים א, מט), הליכות שלמה תעניות יג, י). ולכתחילה כדאי שייצא מבית הכנסת לפני 'רצה' (כה"ח סס). ואם מתענה, אלא ששכח ואכל, נושא את כפיו ואמנם בספר אבן ישראל להגרי"י פ"ק ז"ל כתב שלא ישא כפיו, משום חשש שכרות.

**סה.** המתפללים תפילת מנחה בזמן מנחה גדולה, לדעת החזו"א (או"ח כ) יש נשיאות כפים, שלא חילקו חכמים, שכיון שהיתה הרגילות בזמנם להתפלל מאוחר וקבעו נשיאות

כפים בתפילת מנחה, הוא הדין גם כשמתפללים מוקדם. ולדעת הגרש"ז אויערבאך (הל"ש י, הע' כא) והשבט הלוי (ח, כג) אין נשיאות כפים, שמפורש בגמרא שיש נשיאות כפים רק משום שמתפללים מאוחר יותר מכל יום, ולכן אין גוזרים שמא בכל יום יעשה כן. במקום שאין מנהג, עדיף שהכהן ייצא לפני 'רצה'. אם יש שם ברכת כהנים, וודאי שהישראל ילך לשמוע ברכת כהנים.

סו. אמנם 'אלקינו ואלקי אבותינו' של ברכת כהנים אומרים גם במנחה גדולה, כמו שכתב השו"ע (קכט, ז) לענין תפילת מנחה ביום כיפור שאין עושים נשיאות כפים, אבל אומרים 'אלקינו ואלקי אבותינו'.

### זמן מוצאי הצום

סז. זמן מוצאי הצום מתפרסם בלוחות בארץ ישראל בערך חצי שעה אחר השקיעה, ובשעת הצורך אפשר לאכול אחרי 20 דקות וכיון שלפי הרצה שיטות הוא כבר לאת הכוכבים. ולעס' הדין שצריך להמתין עד לאת הכוכבים, בגמרא (פסחים נד:) איתא, תענית איכור בין השמשות שלו מותר. וא"כ היה אפשר להחזיר לאכול בין השמשות. אמנם כתבו הפוסקים (עי' שעה"ל תקסב, א) לאסור, משום לאיתחזק איסורא, ומה שאמרו בגמ' 'בין השמשות שלו מותר', הכוונה בתענית על הגשמים, שמתחילים להתענות מהלילה, ובבין השמשות של כניסת הלילה של האס מותר, ללא לאיתחזק איסורא, אבל בין השמשות של מולאי התענית אסור, לאיתחזק איסורא.

סח. הנוהגים לחוש לזמן צאת הכוכבים של ר"ת לחומרא בדינים דאורייתא, אינם צריכים לצום עד זמן ר"ת. אמנם החוששים בכל הדברים לשיטת ר"ת, גם בדינים דרבנן, נוהגים כן גם בתענית ציבור.

סט. הנוסע במטוס מארץ ישראל לארה"ב, נהיה לו יום יותר ארוך, ואם זה בצום גדליה צריך להמשיך את הצום. ואמנם השבט הלוי סובר שאין צריך לאס יותר מי"ב שעות, שחכמים לא חייבו יותר מי"ב שעות משהתחיל האס. וזה חידוש גדול. ורוב הפוסקים חולקים על זה.

### תפילת מעריב במוצאי הצום

ע. מי שאין לו יישוב הדעת, ואינו מרגיש טוב, יכול לאכול קצת במוצאי הצום לפני תפילת מעריב, ואחר כך ילך להתפלל תפילת מעריב. אבל לכתחילה אין מורים כן לאכול לפני תפילת מעריב, משום שחוששים שיגררו לאכול, וישכחו להתפלל.

עא. במקומות שנוהגים שמקדימים להתפלל תפילת מעריב לפני הזמן שזה ודאי לילה, יודיעו לציבור שיקראו קריאת שמע שוב אחר כך, או שיכוונו לצאת בקריאת שמע שעל המטה, וואס קורא קריאת שמע שעל המטה אחרי חלות, לאוי באופן זה לקרות קריאת שמע קודם.

### בשר ויין במוצאי הצום

עב. במוצאי הצום מותר לאכול בשר ולשתות יין, [שרק צמולאי תשעה באב אסור מפני אכילות של יום, וכן בתענית של תשעה באב] תקנת, ה.

### עשרת ימי תשובה

#### מדיני התפלות בעשרת ימי תשובה - המלך הקדוש

א. חז"ל תיקנו להתחיל בעשרת ימי תשובה בברכת אתה קדוש 'המלך הקדוש', וזה מעכב בדיעבד (ברכות יב: ושו"ע תקפב, א).

ב. לכן אם שכח לומר 'המלך הקדוש', חוזר לראש התפילה, שכל שלוש ברכות הראשונות נחשבות כברכה אחת. ואם לא חזר לראש התפילה, אלא לברכת 'אתה קדוש', וסיים התפילה, מסתבר שלא יצא, וחוזר ומתפלל. ואמנם צ"ל מבוטשטש (קיד) כתב, ש"ל שאל ויל"ע.

ג. המסופק אם אמר 'המלך הקדוש', חוזר לראש, שמסתמא אמר כהרגלו בכל השנה (שו"ע תקפב, א, ועי' מ"ב ג). ד. חשב לומר 'המלך הקדוש', ואחר התפילה התעורר לו ספק אם אמר, אינו צריך לחזור (משנ"צ קיד, לח). בא"א בוטשאטש כתב, שאם אמר 'זכרנו לחיים' ואח"כ נסתפק אם אמר 'המלך הקדוש', אינו חוזר, שמסתמא אמר 'המלך הקדוש'. אמנם בדרך כלל פוסקים, שאם מיד נסתפק, חוזר. ואם בהמשך התפילה נסתפק, אינו חוזר, שבזמנינו אינו ריעותא אם נתעורר לו ספק בהמשך התפילה.

ה. אמר 'הקל הקדוש' ונזכר תוך כדי דיבור, יאמר 'המלך הקדוש', וגם אם בתחילה חשב לומר 'הקל הקדוש' ונזכר, ואין הביאור בזה שחוזר בו ממה שאמר, אלא הביאור הוא, שנחשב כאילו האריך את הברכה וכאילו אמר 'הקל הקדוש המלך הקדוש' (תשו' הרש"א לה), וכתב סס, שהדין הזה כשתחילה חשב לומר 'הקל הקדוש' ונזכר, הוא איבעיא בגמ' (ברכות יב:) אם מועיל תכ"ד לחזור באופן זה כשאמר טעות, ומספק מקילים.

ו. התחיל ברכה שלאחריה, ונזכר תוך כדי דיבור, חוזר לראש התפילה (שע"ת שם א, מ"ז ד. והפמ"ג תפז, א"א א מיקל בזה, אמנם הציה"ל שם א ד"ה תוך, חולק על הפמ"ג).

ז. אמר 'הקל הקדוש' ומיד תיקן ואמר 'המלך הקדוש', ומסופק אם זה היה בתוך כדי דיבור או לאחר כדי דיבור, יש לחזור לראש ושכל מה שמועיל 'תוך כדי דיבור' הוא רק מספק שהוא איננו צגמ' כנ"ל, ומספק מקילים, אבל באופן זה שהוא מסופק אם היה תכ"ד, יס לחזור, שהוא ספק ספיקא לחומרא.

ח. אם תוך כדי דיבור במקום לתקן לומר 'המלך הקדוש' התחיל שוב ברכת 'אתה קדוש', חוזר לראש התפילה. ופעם אינו יכול להיחשב כחלק מהברכה (ועי' משנ"צ תקפז, ז). ובספר שיח תפילה כתב בשם הג"ר ראובן רוזנבסקי, שא"ל לחזור לראש. ונ"ב, שכל מה שמועיל תכ"ד הוא כשמתקן דבריו, וכאן לא שייך לומר כן. ואולי אפשר לומר, שאף שאינו יכול להיחשב חלק מהברכה, מכל מקום נחשב שחוזר ממה שסיים את הברכה. אמנם הציה"ל (סימן תפז) כתב, שמהרש"א משמע שתכ"ד מועיל רק אם זה נהיה חלק מהברכה. ואף שמתוס' (ברכות יב.) לא משמע כן, ונ"ע. ועכ"פ כתב שם, שאם התחיל ברכה אחרת, לא מהני תכ"ד, וחולק על הפמ"ג שסובר שגם אם התחיל ברכה אחרת מהני תכ"ד, עיי"ש. וא"כ יתכן שאם תכ"ד חזר ל'אתה קדוש' יס לא שמועיל, כי לפמ"ג מהני גם אם התחיל ברכה אחרת. וכן אם תכ"ד אמר 'למדני חקיק' והתחיל ברכת 'אתה קדוש', חוזר לראש.

ט. אמר 'הקל הקדוש למדני חוקיק המלך הקדוש', לא יצא, שאינו נחשב כחלק מהברכה.

י. אמר 'הקל' ולא סיים 'הקדוש', יכול לתקן ולומר 'המלך הקדוש', גם אחר כדי דיבור, כיון שלא סיים עדיין (דע"ת תקפז, ז בשם דעת קדושים).

יא. שלח ציבור ששכח לומר 'המלך הקדוש', חוזר לראש התפילה, ואומרים שוב קדושה (שע"ת תקפז, א, מט"א שם ח). ואולם במאירי (ברכות לד.) סובר שאינו חוזר לראש, אלא ל'אתה קדוש', וטעמו שכיון שאמרו קדושה, נחשב כהפסק ושאין קשור לשלש ראשונות, כמו שאמרו בצרכת 'יולר אור' שאם אמרו קדושה נחשב כצרכה אחרת, וה"ה כאן. וכ"כ הפנ"י. אבל להלכה חוזר לראש, והטעם דצרכת 'יולר אור' הקדושה אינה חלק מהברכה, אבל כאן הקדושה היא חלק מצרכת 'אתה קדוש', וכ"כ מנחת שלמה (סימן צ). ואם נזכרו אחר התפילה, חוזרים שוב את כל תפילת שמונה עשרה עם קדושה,

ויאמרו שוב ברכת כהנים בלי ברכה ונחלקו האחרונים במקום שצריך לחזור, אם צריך לומר שוב ברכת כהנים, ולכן אומרים בלי הצרכה. יב. טעה וסיים בברכת אתה קדוש ואמר 'המלך המשפט' במקום לומר 'המלך הקדוש', לא יצא, וחוזר לתחילת שמונה עשרה.

יג. במוצאי ראש השנה ושבת שובה, אם שכח 'המלך הקדוש', וכבר אמר 'אתה חוננתנו', מתפלל שוב ואומר שוב 'אתה חוננתנו'.

### המלך המשפט

יד. תיקנו בעשרת ימי תשובה בברכת 'השיבה שופטינו' בחתימת הברכה 'המלך המשפט', ומעבב בדיעבד (ברכות יב: ובש"ע תקפז). ולכן אם אמר 'הקל אוהב צדקה ומשפט', אם נזכר אחר כדי דיבור, או באמצע ברכה אחרת, צריך לחזור לראש ברכת 'השיבה שופטינו'.

טו. אמר 'מלך אוהב צדקה ומשפט', דעת השו"ע (קית, א) שצריך לחזור, ודעת הרמ"א שאינו צריך לחזור, כיון שאמר 'מלך', וכן הלכה. ואף שבשו"ע הרב (תקפז, יח) כתב להתפלל שוב עם תנאי נדבה. למעשה בזמנינו אין חוזרים כלל.

טז. יש שהציעו במקום ספק לומר 'הביננו' בברכת 'שומע תפילה', לצאת מספק. אמנם נראה לכאורה שבעשרת ימי תשובה אי אפשר להתפלל 'הביננו', כיון שאי אפשר לומר שם 'המלך המשפט', כעין מה שאמרו בגמרא על מוצאי שבת שאי אפשר להתפלל 'הביננו' כיון שאי אפשר להבדיל שם. יז. אמנם אם נזכר תוך כדי דיבור, יאמר תוך כדי דיבור 'המלך המשפט'.

### המשך דיני תפילות עשרת ימי תשובה

יח. אומרים 'אבינו מלכנו' בכל תפילות שחרית ומנחה אחר חזרת הש"צ ונראה לעיל, שיש לעיין למה אין אומרים בתפילת מעריב 'אבינו מלכנו', מלבד בשבת, ומלבד בתפילת מנחה של ערב שבת. הספרדים אומרים גם בשבת.

יט. גם המתפלל ביחיד אומר 'אבינו מלכנו'.

כ. בעשרת ימי תשובה אומרים י"ג מדות בהוצאת ספר תורה, מלבד בשבת. ויש נוהגים לומר גם בשבת. ויש נוהגים שבשבת אומרים רק הפסוקים 'שיר למעלות' וגו', ואין אומרים י"ג מדות וצמחה ציוס כיפור המנהג שאין אומרים י"ג מדות.

ול"צ הטעם. ויש נוהגים בכל עשרת ימי תשובה לומר רק הפסוקים בלי י"ג מדות. וכן מנהג בעלזא.

### מגודל מעלת עשרת ימי תשובה

א. דרשו חז"ל (נאש השנה ית). על הפסוק (שעיה נה, ו) 'דרשו ה' בהמצאו', אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.

ב. עוד דרשו חז"ל (ילקוט שמעוני יואל ב, יא) על הפסוק שאומרים בהפטרה של שבת שובה (ס) 'וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאוד מחנהו כי עצום עושה דברו כי גדול יום ה' ונורא מאוד ומי יכילנו', 'וה' נתן קולו לפני חילו' מרמז על ראש השנה שבו תוקעים בקול שופר, 'כי גדול יום ה' מרמז על יום הכיפורים, ונורא מאד ומי יכילנו' מרמז על שלושה ספרים הנפתחים.

ג. במדרש אמרו 'על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא' (תהלים לב, ו), זה עשרת ימי תשובה, שכיון שדרשו חז"ל דרשו ה' 'בהמצאו' אלו עשרת ימי תשובה, זה נחשב 'עת מצוא', שצריך להתפלל ולנצל זמן זה של 'עת מצוא' כראוי, שלא יהיה בחינה של 'שטף מים רבים'.

ד. אמרו חז"ל (נאש השנה ית). באדם יחיד אם שב בינתיים בעשרה ימים אלו, מוחלים לו, ואם לא שב בינתיים, אין מוחלים לו. ובציבור כל השנה תפילתם נשמעת. אמנם גם ביחיד מועילה תפילה, אבל אחר גזר דין קשה יותר לבטל.

ה. הרמב"ם (תשובה ג, ז) כתב, שהשופר שתוקעים בראש השנה אע"פ שהוא גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם. והיא קריאה לעשות תשובה בעשרה ימים האלו. וממשיך הרמב"ם, שנהגו כל ישראל לעסוק בתפילה ותחנונים, ולקום באשמורת בעשרה ימים אלו.

ו. חלק מתפקידנו בימים אלו הוא להתבונן בדרכים ולשוב בתשובה. וכלשון רבינו יונה (שערי תשובה ט"ז) מה נואלו האנשים היוצאים לעבודתם בימים אלו ימי הדין והמשפט. והרבה משתדלים לעסוק בימים אלו במצוות, בבניית הסוכה, ובקניית ארבעת המינים.

ז. כתבו הפוסקים (שו"ע תנ"ג, א, מ"ז א) שיש להיזהר בהלכה בימים אלו יותר מכל השנה, וגם בדברים שיש בהם צד להקל, כגון זהירות מפת גויים - פת פלטר.

ח. על פי האר"י הקדוש יש כוונות מיוחדות לכוון בכל תפילה מעשרת ימי תשובה בתיבות 'באהבה זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים'. וכן יש כוונת התקיעות בכל יום מעשרת ימי תשובה בתיבות 'מלך עוזר ומושיע ומגן', ומי שלא בא בסוד ה' צריך להתפלל בפירוש המילות וכוונת הלב, שרואים שיש תיקונים בעולמות העליונים בכל תפילה ותפילה מעשרת ימי תשובה.

ט. כתב היעירות דבש (א, דק"א, וואלא זמ"צ תנ"ג, ז) שכל יום מעשרת ימי תשובה יעשה תשובה כנגד מה שחטא באותו יום במשך השנה, למשל ביום הראשון יעשה תשובה על כל מה שחטא בימי ראשון במשך כל השנה, וכן הלאה.

י. כתבו הפוסקים, שיש ללמוד ספרי מוסר בכל יום במשך כל השנה, ובפרט בעשרת ימי תשובה.

יא. אפשר לומר תהלים בלילה בעשרת ימי תשובה. ובאמרי פינחס כתב כן גם על כל חודש אלול.

יב. סליחות של י"ג מדות, מנהג הרבה קהילות לאומרם ביום שני או יום חמישי, ואם יום הכיפורים חל ביום חמישי אומרים ביום שני סליחות של י"ג מדות, וביום שלישי אומרים את הסליחות של היום הקודם (וכן מנהג צא"א).

### מהלכות תשובה

א. גם מי שעבר עבירה בשוגג, צריך תשובה וכפרה. גדר שוגג הוא מי שלא כיוון במזיד, אבל היה יכול להיזהר. וכתב האור החיים (דרכי יט, יא), שאין אדם נכשל בעבירה במזיד אלא אם כן נכשל בשוגג פעם אחרת, שאין אדם מתחיל מיד במזיד, אלא שהתחיל בשוגג, וזה כבר קירב אותו לעבירה. וכן כתב הגר"א על הפסוק 'כי כשלת בעוונך', שהתחיל עם 'מכשול' שהוא שוגג, ואח"כ נהיה 'בעוונך' שזה מזיד. וזה אחד מהטעמים שלכן שוגג צריך כפרה.

ב. היה אונס גמור, מצד הדין אין צריך כפרה. ונחלקו האחרונים בדבר שהיה מותר לסמוך על זה מצד הדין, ואחר כך התברר שהיה אסור, כגון מי שאכל מאכל עם הכשר טוב והתברר אח"כ שהיה שם איזה איסור, האם צריך כפרה (עיין פת"ש יו"ד כט, א, קפה, ט).

ג. פגע בחבירו בדברים, חייב לפייסו לפני יום הכיפורים, משום שעבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו (שו"ע תנו, א), ומי שציער את חברו, כתשובת המשקל לאחר שפייס אותו יקבל על עצמו לחשוב ולחפש איך להיטיב לחבריו ולעזור להם, ולהתעניין בשלומם, ולומר להם דברים טובים. וידועים דברי הזהר שנגעים באים על לשון הרע, והנגעים טהורים באים על שלא אמר דברים טובים לחבירו.

ד. גזל ואינו יודע ממי גזל, או שלקח ואינו יודע ממי לקח, יעשה במעות אלו או בשיעור סכום זה צרכי רבים. בגמרא (נ"ק ג:) איתא, לתת לבורות שיחין ומערות לקחת מים מהם, שתולים שיזדמן שהנגזל יהנה מזה. בזמנינו יתן דברים שמועיל לכל הציבור, כמו לתת תה וקפה לביהמ"ד וכדומה. ואם יכול להיות שלקח ממי שאינו שייך לציבור זה, יתן לארגון חסד שמועיל לכלל הציבור. ויש נותנים לקרן שנותנים הלואות, ומזכה למי שלקח ממנו שזה יהיה שייך לו, ומצות ההלואה נזקפת לזכות בעל המעות.

ה. דיבר לשון הרע על חברו, והלה אינו יודע, דעת החפץ חיים (ו, יט) שצריך ללכת להודיעו שדיבר עליו לשון הרע ולפייסו. אולם דעת הגר"י סלנטר שכיון שהלה יצטער על ידי זה, אין היתר לצער השני בשביל תשובה שלו. ולכן לא יספר לו שדיבר עליו לשון הרע.

### שבת שובה

א. שכח לומר 'המלך הקדוש' בשבת שובה, חוזר ומתפלל כמו בכל עשרת ימי תשובה. שכח 'המלך הקדוש' במעריב של ליל שבת שובה, בסידור אחד בזמנינו כתוב שאינו חוזר ומתפלל, מכיון שיכול לצאת תפילת ערבית של שבת בשמיעה מהשליח ציבור בברכת מעין שבע, וז"ל הדין שצדיעזד אס אמר 'הקל הקדוש' אינו חוזר. אמנם להלכה אם אמר 'הקל הקדוש' במעריב, חוזר ומתפלל. והביאור הוא, שמתכנן שאם יואל תפילת ערבית בצרכת מעין שבע, אס לא אמר 'המלך הקדוש', חוזר. ורק מי שאינו יואל כזה תפילת ערבית, אינו חוזר (עיין פסגת הלוי י, יט).

ב. בברכת 'מעין שבע' שזה ברכת מגן אבות שאומרים בליל שבת, אומרים 'המלך הקדוש'. אמר 'הקל הקדוש' וכבר

סיים הברכה, נחלקו הפוסקים אם צריך לחזור. להלכה אין לחזור.

ג. בסדר רב עמרם גאון יש סליחות שאומרים בשבת שובה. אמנם להלכה אין אומרים סליחות בשבת שובה. בפוסקים (ר"ן ראש השנה יב; מדפי הרי"ף, וכ"כ צמח"א תרנ, כג) כתוב, שהיו נוהגים להתענות בכל עשרת ימי תשובה. ויש סוברים שגם בשבת שובה מצוה להתענות. אך להלכה בשבת שובה אסור להתענות.

ד. שכח לומר 'רצה' בשבת שובה בברכת המזון, יש אומרים שאינו צריך לחזור. וכיון ש"א (מוצא בטור וז"י תקלז) שמואז להתענות בעשרת ימי תשובה. וכמו ש"א (מג"א תקפג, ד, שו"ע"ר קפת, י) שאס שכתב בראש השנה 'יעלה ויבוא' בצרכת המזון, אינו חוזר, כיון שיש סוברים שמואז להתענות בראש השנה. ולהלכה אם שכח 'רצה' חוזר ומברך ברכת המזון. והביאור בזה הוא, שרק לענין 'יעלה ויבוא' של ראש השנה שהוא מיוחד לראש השנה, יש סברא לומר שלא לחזור, משום שבראש השנה אפשר להתענות. אבל 'רצה' שתיקנו לומר בכל שבת, גס אס יש כל שמואז להתענות, כל שאינו מתענה חייב לחזור.

ה. בהוצאת ספר תורה בשבת שובה, אין אומרים י"ג מדות. ויש נוהגים לומר, ויש נוהגים לומר פסוקי 'שיר למעלות' בלי י"ג מדות.

ו. בשבת שובה בשנה זו קורים פרשת האזינו, בשש עליות הראשונות אין מוסיפים ואין משנים את התחלת העליות, וזה סימן הזי"ו לך (שו"ע תכח, ה).

ז. 'שבת שובה' נקראת כן על שם הפטרה 'שובה ישראל'. המנהג בהרבה מקומות שהרב דורש בשבת שובה, וצריך לדרוש בהלכות הנוגעות למעשה, בהלכות יום הכיפורים וסוכות, ודברי התעוררות.

ח. הפטרת שבת שובה מסתיימת בפסוק 'ופושעים יכשלו בם'. וכדי לסיים בדבר טוב מוסיפים פסוקים מספר יואל. ויש מוסיפים מספר מיכה. והמשנ"ב (תכח, כג) כתב בשם הדגול מרבה, שאם זה פרשת וילך, יאמר פסוקים מספר מיכה, ואם זה פרשת האזינו, יאמר פסוקים מספר יואל, הכל לפי ענין הפרשה. ובהרבה מקומות נוהגים לומר את שניהם בכל אופן.

ט. בתפילת מנחה בשבת שובה אומרים 'צדקתך'.

י. במוצאי 'שבת שובה' אין אומרים 'ויהי נועם', כיון שחל יום הכיפורים באמצע השבוע. הספרדים אומרים 'ויהי נועם' גם כשחל יום טוב באמצע השבוע.

יא. אם רוצה במוצאי שבת להתעסק בבניית הסוכה, מותר גם אם נוהג בדרך כלל שלא להתעסק במלאכות בכל מוצאי שבת. וטוב לכתחילה לאכול קצת לסעודת מלוה מלכה לפני כן.

יב. נוהגים שעושים קידוש לבנה במוצאי יום הכיפורים, כדעת הרמ"א (תכז, א) שאז נמצאים בשמחה. ויש נוהגים כשיטת הלבוש והגר"א (ס) לעשות קידוש לבנה בעשרת ימי תשובה, שזה זכות נוספת ליום הדין. ובאם יש חשש שאחר יום הכיפורים לא תהיה לבנה, אז לכולי עלמא יש לעשות קידוש לבנה בעשרת ימי תשובה.

### מנהג 'כפרות'

יג. נוהגים לעשות כפרות (טור וסו"ע תכז, א) לכל אחד מבני הבית, לוקחין תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה (רמ"א ס). והמחבר כותב שיש למנוע מנהג זה מצד איסור דרכי אמורי. והרמ"א מצדיק מנהג זה. ובזמנינו גם הנוהגים כדעת המחבר עושים כפרות, כיון שע"פ האר"י הוא ענין גדול מאד.

יד. יש נוהגים לקחת לכל בני המשפחה תרנגול אחד לכל הזכרים, ותרנגולת אחת לכל הנקבות, ויש לזה מקור שהרמ"א כתב (ס) מעוברת כריכה זכר ונקבה, ודי בנקבה אחת לאם ולעובר. וביאר בסו"ע הכז (סג) שכמה אנשים יכולים לעשות כפרה על תרנגול אחד. אלמנס הגר"א כתב, דוקא מעוברת שעובר ירך אמו הוא, סגי בכפרה אחת לשתייה, אבל בשני בני אדם כריך לכל אחד תרנגול נפרד. וע"פ האר"י צריך לכל אחד תרנגול נפרד, ולמעוברת שתי נקבות וזכר אחד, ומסבב הכל ביחד, ואם רוצה מסבב זה אחר זה. ולפי דעת הרמ"א למעוברת די בזכר ונקבה, שאם העובר נקבה, יוצאים בכפרה אחת לאם ולעובר, שעובר ירך אמו, ונחשב כמו גוף אחד. ומי שקשה לו יכול להקל

טו. באופן שאין יודעים להבחין בין תרנגול זכר לתרנגולת נקבה, גם כן יש ענין לקחת כפרות לכל אחד, משום נפש תחת נפש. אך באופן זה אין ענין לקחת למעוברת זכר ונקבה, אלא די בעוף אחד. ולפי האר"י יקח באופן זה שני תרנגולים, שיהיה לכל נפש כפרה נפרדת.

טז. סדר עשיית הכפרות, אומרים הפסוקים 'בני אדם' שלש פעמים, ואח"כ אומרים שלש פעמים 'זה חליפתי' בשעה שמסובב מעל ראשו, ויש נוהגים לומר הפסוקים 'בני אדם' ומסיים 'זה חליפתי', ואח"כ אומר שוב ב' פעמים סדר זה. וכשעושה כפרות לאדם אחר, או לקטן, אומר סדר זה ואומר הפסוקים לכל אחד.

יז. עשה כפרות, והתברר שהחליף, שלקח תרנגולת נקבה עבור זכר, ותרנגול זכר עבור נקבה. אין צריך לעשות שוב כפרות.

יח. אין לקנות כפרות מדמי מעשר.

יט. לכתחילה ראוי שמי שעושה כפרות לאחרים, יעשה קודם כפרות לעצמו, שיבוא זכאי ויכפר על החייב. ואם רוצה לעשות לעצמו כפרות באשמורת של ערב יום הכיפורים, ולבני ביתו בעשרת ימי תשובה, יכול לעשות לבני ביתו כפרות לפני שעושה כפרות לעצמו.

כ. על פי קבלה יש ענין לעשות כפרות דווקא בקרות הגבר בערב יום הכיפורים. וכתבו האחרונים (משנ"צ תכז, א) שס' הפמ"ג) שאם אינו יכול לכווין באותה שעה, אז בכל זמן עשרת ימי תשובה אפשר לעשות כפרות.

כא. נוהגים לתת דמי הכפרה צדקה לעניים (רמ"א ס).

כב. היה רגיל לעשות כפרות על תרנגולים ורוצה לשנות מנהגו ולעשות על כסף, יש לעשות התרת נדרים, ויכול לעשות ההתרה גם אחר שעשה כפרות בכסף, שבמה שעשה כפרות בכסף, אינו נחשב עדיין ששינה מנהגו, כיון שעדיין יכול לעשות גם על תרנגול.

כג. מי שאינו רוצה לבטל לגמרי את המנהג, אלא עכשיו מחמת חולשתו, אינו צריך התרת נדרים וכמס"כ הדגמ"ר (יו"ד קיז, והוצא בשעה"צ תקפ"א, לג, וכ"פ הש"ע"ל). ויטען שאי"ל כלל התרת נדרים על דבר כזה, כיון ש"א שזמנינו טוב יותר לעשות על כסף.

כד. אם לא הספיק לעשות כפרות על תרנגולים לפני יום כיפור, יעשה כפרות על כסף, שלוקח כסף ומסבב על ראשו ואומר 'זה חליפתי וכו' זה הכסף ילך לצדקה ואני אכנס' וכו'. כה. אין חיוב לבדוק לפני עשיית הכפרות אם התרנגול יכול ללכת ואינו טריפה. ורק הנוהגים לאכול בעצמם את התרנגול שעשו עליו הכפרות, לפעמים צריכים לראות אם התרנגול יכול ללכת ארבע אמות.

לב. גם אם אין אוכלים כלל מהכפרות, יש לקיים מצות כיסוי הדם עם ברכה.

לג. צריך שישים עפר למטה לפני השחיטה, מלבד מה שמכסה אחר כך. ואם היה שם העפר מלפני כן, צריך לזמן את העפר.

לד. בשו"ע (יו"ד כח, יט) כתוב, שאין לברך על כיסוי הדם לפני שבדק את הסכין ואת הסימנים, ושהכל נשחט כדי שלא תהיה ברכה לבטלה ושאין מוטע כיסוי הדם אלא אם כן לאכלה, ובזמנינו שמצויים טריפות בצומת הגידין ובריאה, צריך לבדוק לפני כן את צומת הגידין ואת הריאה. למעשה בערב יום הכיפורים הרבה נוהגים לברך ולכסות אף על פי שלא בדקו את הסכין וול"ע על מה סומכים. ונכון אם אפשר לבקש מהשוחט לבדוק את הסכין לפני הכיסוי.

לה. יש אומרים שבפעם ראשונה בחיים שמקיים מצות כיסוי הדם מברך שהחיינו (ומ"א יו"ד כח, ז). להלכה אינו מברך. ויש ענין לקחת בגד חדש או פרי חדש ולברך 'שהחיינו' על זה, ולכוין גם על מצות כיסוי הדם.

### האם למלוח לבד

לו. יש נוהגים להכשיר - למלוח את הבשר של הכפרות בערב יום הכיפורים בעצמם, אף שבכל השנה קונים בשר מוכשר. ומי שאין רגיל למלוח, עדיף שלא יעשה כן, אם אינו רגיל בכל ההלכות, שלפעמים אינו יודע במה להיזהר, כגון ששורה את העוף במים חמים קודם מליחה, ולפעמים נאסר על ידי זה, וכיוצא בזה.

נו. התנבל העוף בשעת שחיטה או שמת, יש לקחת כפרה אחרת (מצית לוי ז, ז). נטרף, אין צריך לעשות שוב. ולכתחילה יעשה שוב על כסף.

נז. יש נוהגים בנוסף למנהג כפרות לקחת כסף ולומר על הכסף 'זה חליפתי זה הכסף ילך לצדקה ואני אכנס ואלך לחיים טובים ארוכים ולשלום', לצאת בזה אם היה איזה שאלה בשחיטת הכפרות.

נח. העושה כפרות על כסף, אינו מחוייב לתת דוקא את אותו הכסף לצדקה, אלא יכול לפדותו על כסף אחר, או לשלם בכרטיס אשראי.

### שחיטת הכפרות

נט. מותר לשחוט כפרות לצורך עשיית הכפרות גם אם אינו אינו אוכל מזה כלל, אלא זורק. אמנם לכתחילה ראוי שיהיה באופן שיאכלו מהם אפילו אחרים (עי' לרכ"ט יו"ד כח, קלג). ויש ששוחטים ואח"כ זורקים לאשפה, וכל השחיטה היא רק בשביל הכפרות, ואין זה נראה הנהגה נכונה.

ל. אין לשחוט אלא אם כן נטל סמיכה ותעודת כשרות, ואפילו אם אינו רוצה לאכול את העוף.

### מצות כיסוי הדם

לא. מצוה לכסות את הדם של שחיטת עוף או חיה, ומברכים על זה 'אשר קדשנו במצותיו וצונו על כיסוי דם בעפר'. ויש ענין לחזר על מצות כיסוי הדם. והרבה נוהגים כן בערב יום הכיפורים בשעת שחיטת הכפרות. ואף שהמצוה של כיסוי הדם היא על השוחט, ולא על בעלים של העוף, רצוי שיאמר לשוחט שהוא שליחו לשחוט, ואז הרבה סוברים שהמצוה היא על הבעלים לכסות.

**מכון "פארך" בבשורה מהפכנית:**  
לראשונה. ניתן להשיג בתי תפילין מהודרים ואיכותיים עם "חותם של זהב" שילוב עוצמתי של הידור ואיכות שלא היה מעולם. בסטנדרט שנועד להחזיק מעמד לכל החיים. במחירים השווים לכל נפש.

**הבתים בכפרות בד"ץ העדה החרדית.**  
ובהכוונתו ובהמלצתו האישית של הרה"ג ר' יחזקאל דברמדיקר שליט"א.  
**הידור מושלם. איכות נצחית.**

**לפרטים ורכישה: יוסף דוד ויסברג 053.310.6992**

|                                                       |                      |                 |                  |                             |
|-------------------------------------------------------|----------------------|-----------------|------------------|-----------------------------|
| עובדי המפעל אברכים ר"ש מאיר, המנהלים מסגרת הטכנולוגיה | חוקים מאד ולאחר הדין | עם קפלים בתיאור | ללא קפלים בקנייה | פרודות. עור מותק מכונת ריד. |
|-------------------------------------------------------|----------------------|-----------------|------------------|-----------------------------|

**מכון פארך**  
בית יעל סתם

מגילות | מזוזות | תפילין | ספרי תורה

לתגובות, הערות, ולתרומות, ולהצטרף לרשימת התפוצה ניתן לפנות לטל. 0527176529

לע"נ הרב שמואל יצחק אליהו בן הרב פינחס אהרן זצ"ל  
לע"נ הרב יצחק יונה בן הרב שמואל פנחס זצ"ל

לע"נ הרה"ח ר' מרדכי בן הרה"ח ר' יעקב ז"ל קורנפלד